

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

ŽILVINAS PLEIRĖ
BIOTEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

ŽMOGAUS KLONAVIMAS KAIP IŠŠŪKIS TEISEI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Saulius Arlauskas

Vilnius, 2014

TURINYS

IVADAS.....	4
SPECIFINIŲ TERMINŲ IR SANTRUMPŲ ŽODYNĖLIS.....	9
1. ISTORINĖS KLONAVIMO PRIELAIIDOS IR JO TEORINIAI ASPEKTAI.....	11
1.1 Ląstelės biologijos ir kamieninių ląstelių tyrimo istorija.....	11
1.2 Teoriniai klonavimo aspektai: samprata ir būdai.....	14
1.3 Teoriniai kamieninių ląstelių bruožai.....	17
2. ŽMOGAUS KLONAVIMO DRAUDIMO AR JO PATEISINIMO PAGRINDAI.....	20
2.1 Religiniai klonavimo draudimo aspektai.....	20
2.2 Etinis – filosofinis klonavimo socialinių pasekmių vertinimas.....	26
2.2.1 Reprodukcinio žmogaus klonavimo draudimas etiniu – filosofiniu požiūriu.....	26
2.2.2 Terapinio žmogaus klonavimo etinis – filosofinis vertinimas.....	34
2.3 Žmogaus klonavimas prigimtinių teisių požiūriu.....	38
2.3.1 Žmogaus – klonų teisė į orumą.....	38
2.3.2 Žmogaus klonavimas prigimtinių teisių į gyvybę kontekste.....	42
2.3.3 Žmogaus gyvybės pradžios momentas ir negimusio vaiko teisinio statuso problematika.....	44
2.3.4 Teisė turėti bei žinoti savo tėvus.....	46
3. ĮSTATYMINIS KLONAVIMO REGLAMENTAVIMAS.....	50
3.1 Tarptautiniai žmogaus klonavimą reglamentuojantys dokumentai.....	50
3.2 Žmogaus klonavimo teisinis reglamentavimas pasaulio šalyse.....	54
3.3 Žmogaus orumo ir gyvybės gynimo problematika užsienio valstybių teisiniame reguliavime.....	56
3.4 Žmogaus gyvybės apsaugos ir klonavimo reglamentavimas Lietuvoje.....	60
3.4.1 Negimusio asmens gyvybės apsaugos problematika Lietuvos teisėje.....	60
3.4.2 Žmogaus klonavimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje.....	64
IŠVADOS.....	69
PASIŪLYMAI.....	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	71
ANOTACIJA.....	80
ABSTRACT.....	81
SANTRAUKA.....	82

SUMMARY.....	83
PRIEDAI.....	85
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	87

Jau nuo Antikos laikų žmonija siekė atskleisti žmogaus ir gyvūnų gyvybės paslaptį. Visapusiškam žmogaus organizmo pažinimui buvo pasitelkta anatomija, tuo metu laikoma svarbiausiu medicinos pagrindu¹. Nors Viduramžiais gamtos mokslų pažanga buvo pristabdyta², tačiau Renesanso laikotarpiu didinančio lešio išradimas atvėrė plačias galimybes pažinti įvairias gyvybės formas. Ryškus poslinkis biologijoje buvo XIX a. suformuluota ląstelinė organizmų teorija³ bei gyvybės funkcionavimo atskleidimas. Ryškiausias proveržis, siekiant pažinti žmogaus ir gyvūno lytinį dauginimąsi, įvyko XX a., kurio pradžią paženklino pirmieji kamieninių ląstelių tyrinėjimai. Mokslininkai tuo neapsiribojo ir amžiaus viduryje paskelbtas pirmasis triušio kiaušialąstės apvaisinimo bandymas *in vitro*, o prabėgus keliems dešimtmečiams buvo pereita prie žmogaus lytinės ląstelės apvaisinimo bandymų. Tad XX a. pab. mokslininkai skynė pirmuosius savo darbo vaisius: chimerinių pelių sukūrimas, pirmieji žinduolių klonavimo bandymai.⁴ Tačiau tikrasis perversmas biologijoje ir medicinoje įvyko 1997 m., kai pirmą kartą pasaulyje buvo sėkmingai klonuotas žinduolis – avis Doli.

Apskritai, XX a. pasaulyje paženklintas sparčiu mokslo ir technologijų progresu, tad šis amžius neveltui vadinamas daugialąsčių organizmų klonavimo era⁵. Šiam progresui neabejotiną įtaką padarė pats žmogus, visą laiką besistengiantis pažinti ir kontroliuoti įvairias gyvybės formas. Tokios žmogaus pastangos neliko bevaisės, kadangi kartu su šiuolaikinėmis technologijomis į medicinos ir biologijos sritis atėjo žmogaus klonavimo galimybė, iš pradžių pasirodžiusi tik kaip daug medicininių perspektyvų teikianti technika, o paskui kaip grėsminga savo destruktinėmis socialinėmis pasekmėmis socialinės inžinerijos praktika.

Temos problematika ir aktualumas. Gamtos moksluose, teisėje ir religinėse kalbose vis dažniau linksniuojamas žmogaus klonavimo terminas, suprantamas kaip dirbtinis egzistuojančio ar egzistavusio žmogaus genetiškai identiškos kopijos sukūrimas arba tiesiog žmogaus organų

1 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J. Pirmieji žingsniai nuo organizmo link ląstelės. *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*. 2008, 31: 77 – 107.

2 Širinskienė, A.; Narbekovas, A. *Medicinos etika*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2007, p. 9-11.

3 Ląstelinė teorija: visi gyvi organizmai sudaryti iš vienos ar daugiau ląstelių; ląstelė yra visų gyvų organizmų struktūrinis vienetas; visos ląstelės atsiranda tik iš ląstelės (Cituota iš: Vikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-17]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/L%C4%85stel%C4%97s_teorija>).

4 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *op. cit.*, p. 77 – 107.

5 *Ibid.*

klonavimas⁶. Šis atrodytų pažangus mokslo įrankis, atveriantis neribotas galimybes medicinoje ir biologijoje, iššaukė nemažai religinių, etinių – filosofinių kritinių pasisakymų ir teisiškai pradėtas drausti.

Žmogaus klonavimo tema tapo aktuali tik XX a. pab. klonavus pirmąjį žinduolį. Paradoksalu, kad būtent po avies Doli klonavimo, 1997 m. buvo priimta Europos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija bei UNESCO Visuotinė žmogaus genomo ir teisių apsaugos deklaracija. Jų priėmimas tik dar kartą patvirtino žmogaus klonavimo draudimo aktualumą praėjusio amžiaus pabaigoje. Suprantama, teisė privalėjo reaguoti į jai metamus iššūkius – pasikėsinimą į pagrindines žmogaus teises, tokias kaip žmogaus teisė į gyvybę, orumą bei teisė turėti bei žinoti savo tėvus. Todėl žmogaus klonavimas privertė sukurti teisės normas, kurios suvaldytų biotechnologijų plėtotės pagrindų kylančias socialines grėsmes.

Būtinybę diskutuoti apie žmogaus klonavimo (mokslininkų skirstomą į terapinį ir reprodukcinį) draudimą papildė pačios klonavimo technikos netobulumas, t.y. pirmieji nesėkmingi klonavimo bandymai ir medicininių – mokslinių žinių trūkumas⁷. Šios temos aktualumą visuomenėje paskatino įvairių suinteresuotų grupių diskusijos žmogaus klonavimo tematika. Dėl visų paminėtų priežasčių jau dabar būtina, kad būtų rastas pasauliniu mastu priimtinas sprendimas, kuris deramai kontroliuotų šį aktualų biotechnologijų vystymosi XX – XXI a. reiškinį.

Temos *problematikai* itin svarbus klausimas dėl teisinio žmogaus embriono statuso. Nuo atsakymo į pastarąjį klausimą priklauso daugelio kitų probleminių klausimų sprendimas. Tačiau svarbiausia yra atsakyti į klausimą, ar žmogaus klonavimas apskritai meta iššūkį teisei bei kokioms teisės saugomoms vertybėms kelia grėsmę? Kartu pažymėtina, kad pagrindiniai probleminiai klausimai nėra susiję vien tik su teise. Nuo pat teorinės žmogaus klonavimo galimybės atsiradimo, siekiama įrodyti, kad klonavimas yra amoralus reiškinys, prieštaraujantis Katalikų bažnyčios ir kitų religijų mokymui, kad klonavimas kėsina į šeimos institutą, į žmogaus gyvybės sakralumą bei žmogaus unikalumą. Apskritai, norint išsamiai išnagrinėti žmogaus klonavimo, kaip iššūkio teisei temą, būtina atsakyti į klausimą, ar žmogaus klonavimas yra praktika, kuri yra priešinga ne tik religiniam mokymui, bet ir kėsina į etines moksliškai (filosofiškai) pagrindžiamas ir teisės saugomas vertybes.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tyrimo problemos ištyrimo lygis. Žmogaus klonavimo reiškinys mus nuveda į netolimą praeitį. Jau 1973 m. mokslininkams pavyko atskirti

6 Vikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-17]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%BDmogaus_klonavimas>.

7 Division de l'éthique des sciences et des technologies. *Le Clonage Humaine: questions éthiques*. Paris: UNESCO, 2004, p. 12.

ir pakeisti žmogaus genomo komponentus, o po penkerių metų buvo atliktos pirmosios dirbtinio apvaisinimo procedūros, kurios mediciniškai pasitarnavo žmogaus reprodukcijai⁸. Nors nuo pirmojo sėkmingai klonuoto žinduolio praėjo septyniolika metų, tačiau vis dar nėra pakankamai teisinės literatūros, kurioje koncentruotai būtų išdėstyti teisiniai žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindai. Vieni autoriai žmogaus klonavimą laiko reiškiniu, metančiu iššūkį žmogaus teisei į gyvybę, tuo tarpu kiti pabrėžia žmogaus orumo svarbą. Taip pat, dar nėra pakankamai teisinės literatūros, kuri išsamiai įvardintų žmogaus klonavimo keliamas grėsmes teisei. Akivaizdu, kad teisiniai dokumentai palieka spragų teisinio žmogaus embriono statuso, žmogaus gyvybės pradžios momento klausimais. Todėl darbo naujumas pasireiškia tuo, kad žmogaus klonavimo problematika bus nagrinėjama teisės, etikos – filosofijos bei religijos kontekste. Kitaip tariant, į žmogaus klonavimo reiškinį bus pažvelgta visapusiškai.

Kalbant apie teisinį žmogaus klonavimo reguliavimą tarptautiniu lygmeniu, visų pirma reikia paminėti UNESCO Visuotinę žmogaus genomo apsaugojimo ir žmogaus teisių deklaraciją, Europos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvenciją bei jos Papildomą protokolą dėl žmonių klonavimo uždraudimo⁹. Juose įteisintas tarptautinis visų formų žmonių klonavimo draudimas. Nors pastarieji teisės aktai tik suteikė valstybėms laisvę reglamentuojant biomedicininis tyrimus bei žmogaus klonavimą, tačiau jie tinkamai sureagavo į šį naują XX a. reiškinį. Įdomu tai, kad visos Europos valstybės draudžia reprodukcinį žmogaus klonavimą, o dėl terapinio klonavimo kol kas įsivyravusi nuomonių įvairovė¹⁰. Gan išsamiai žmogaus klonavimo temą išgvildeno UNESCO organizacija, kurios Pasaulinė mokslų ir technologijų etikos komisija prancūzų ir anglų kalbomis išleido leidinį „Žmogaus klonavimas: etiniai klausimai“. Tačiau jame nebuvo aptartas teisinis žmogaus embriono statusas, žmogaus gyvybės pradžios momento klausimai. Nepaisant to, kad didesnis dėmesys į žmogaus klonavimą buvo atkreiptas tik po 1997 m., galima konstatuoti, kad mokslinės teisinės literatūros šia tema netrūksta nei prancūzų, nei anglų kalbomis. Tačiau dar trūksta leidinių, kuriuose būtų pateiktas žmogaus klonavimo etinis – filosofinis bei religinis vertinimas.

Lietuvoje žmogaus klonavimo reiškinį įvairiais aspektais nagrinėjo ne vienas autorius savo moksliniuose straipsniuose, vadovėliuose. Prof. J. Juškevičius ir doc. dr. A. Širinskienė plačiau išnagrinėjo negimusio vaiko teisinio statuso klausimus, tyrimų su žmogaus embrionų

8 Arlauskas, S. *Šiuolaikinė teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011, p. 179.

9 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 7, p. 5.

10 Division de l'éthique des sciences et des technologies. *Législations nationales relatives au clonage humain reproductif et thérapeutique*. Paris: UNESCO, 2004, p. 18.

kamieninėmis ląstelėmis teisinio reguliavimo aspektus. Prof. kun. A. Narbekovas parašė nemažai straipsnių, padedančių pažvelgti į žmogaus klonavimą iš katalikiškosios ir etinės pozicijų. Be to, prie išsamesnio žmogaus klonavimo teisinio draudimo prielaidų suvokimo prisidėjo prof. dr. S. Arlauskas. Apskritai, dar trūksta mokslinės literatūros, kurioje būtų visapusiškai ir išsamiai apibendrintos bei išnagrinėtos etinės – filosofinės, religinės bei teisinės žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo prielaidos. Pabrėžtina, jog visa tai nulemia temos naujumą.

Baigiamojo darbo reikšmė. Kalbant apie žmogaus klonavimo kaip iššūkio teisei temą, reikia pasakyti, jog minėta biotechnologijų sritis reikalauja kompleksinio požiūrio į ją: tiek teisinio, tiek filosofinio ar religinio. Žmogaus teisių koncepcija yra pirmas ir svarbiausias dalykas, kurio teorijai ir praktikai pasitarnauja išsamesnės žmogaus klonavimo studijos. Gilesnė žmogaus klonavimo temos analizė leidžia iš naujo atsigręžti į pagrindines žmogaus teises (žmogaus teisę į orumą, gyvybę ir pan.) žmogaus klonavimo kontekste. Tai žymiai pasitarnautų tiek teisės teorijai, tiek teisiniam biomedicinos srities reguliavimui. Ne veltui Jungtinių Tautų Žmogaus teisių konferencijos Vienos deklaracija atkreipė dėmesį į pavojų žmogaus teisėms, kylantį iš biomedicinos mokslų nereguliuojamo praktinio pritaikymo¹¹.

Neapsiribojant pagrindinių žmogaus teisių svarba, galima pasakyti, kad teisinio žmogaus klonavimo reglamentavimo tobulinimas yra dar vienas dalykas, kuriam pasitarnautų baigiamajame darbe išdėstytos rekomendacijos ir išvados. Juk tiek tarptautiniai, tiek Lietuvos nacionaliniai teisės aktai palieka teisinių žmogaus klonavimo reguliavimo spragų. Tuo pačiu, Lietuvos įstatymų leidėjas, remdamasis baigiamajame darbe pateiktomis išvadomis ir rekomendacijomis, galėtų patobulinti baudžiamuosius ir bioteisės įstatymus, peržvelgti baudžiamąsias sankcijas už neteisėtus embrioninius tyrimus ir pan. Tačiau teisinės bazės biotechnologijų srityje tobulinimas pasitarnautų ir praktikai. Tarptautiniai ir nacionaliniai teismai, esant aiškesniems įstatymams, galėtų lengviau formuoti teismų praktiką.

Šiame darbe pateiktos išvalgos dėl žmogaus gyvybės pradžios momento, teisinio statuso žmogaus embrionui pripažinimo galėtų paskatinti įstatymų leidėją iš naujo persvarstyti įstatymus, kuriuose embrionai laikomi tik motinos organizmo dalimi bei neturi jokio teisinio subjektiškumo. Juk teisinio subjektiškumo pripažinimas žmogaus embrionui prisidėtų prie pagrindinių žmogaus teisių apsaugos. Tad įstatymų leidėjai bei teismai, priimant teisinius sprendimus, jau galėtų vienareikšmiškai vertinti tam tikrus sudėtingus klausimus, susijusius su žmogaus gyvenimo pradžios momentu¹², teisiniu žmogaus embriono subjektiškumu.

11 INFOLEX. Prof. Jonas Juškevičius: „Santykiai biomedicinos srityje pasižymi ypatinga įvairove ir sudėtingumu“. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-20]. <<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&str=30946>>.

12 *Ibid.*

Tyrimo tikslas. Remiantis žmogaus klonavimo etiniu – filosofiniu, religiniu bei teisiniu vertinimais, atskleisti žmogaus klonavimo metamus iššūkius teisei ir paaiškinti, kodėl žmogaus klonavimas draudžiamas tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų lygiu.

Tyrimo uždaviniai. Tinkamam tikslo įgyvendinimui išsikelti šie uždaviniai:

1. Atskleisti istorinį žmogaus klonavimo kontekstą bei teorinius kamieninių ląstelių bei klonavimo aspektus;
2. Remiantis Katalikų bažnyčios atstovų, filosofų, bioetikų ar kitų sričių specialistų nuomonėmis, įvardinti religinius bei etinius – filosofinius žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindus;
3. Atsižvelgiant į prigimtinių žmogaus teisių bei žmogaus klonavimo santykio analizę, išanalizuoti teisinius žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindus;
4. Remiantis tarptautiniais bei nacionaliniais teisės aktais, teisės mokslininkų darbais bei kitais teisės šaltiniais, išanalizuoti žmogaus klonavimo teisinio reguliavimo problematiką pasaulio šalyse ir Lietuvoje.

Tyrimo metodika. Tyrime bus naudotasi įvairiais metodais. Teksto bei mokslinės literatūros analizės metodai padės atskleisti jau publikuotas žinias, mokslinę ir faktinę informaciją apie žmogaus klonavimo sampratą, būdus, kamieninių ląstelių fenomeną. Gan svarbus teisinių dokumentų analizės metodas, kuriuo nagrinėjami svarbiausi teisiniai šaltiniai, susiję su nacionaliniu ir tarptautiniu žmogaus klonavimo reguliavimu. Nemažiau reikšmingas lyginamosios analizės metodas, padėsiantis palyginti įvairių šalių teisinius žmogaus klonavimo reglamentavimo aspektus, atskleisti įvairių autorių nuomones dėl religinių, filosofinių bei teisinių žmogaus klonavimo ar jo draudimo pagrindų. Apibendrinimo metodo pagalba, išvadose ir rekomendacijose bus atskleisti esminiai žmogaus klonavimo požymiai, taip pat pateikti pastebėjimai dėl teisinio, etinio – filosofinio ir religinio požiūrio į žmogaus klonavimo draudimą.

Baigiamojo darbo struktūra. Magistro baigiamojo darbo struktūra yra tokia: turinys, įvadas, specifinių terminų ir santrumpų žodynėlis, dėstomoji dalis, išvados ir pasiūlymai, literatūros sąrašas, anotacija lietuvių ir anglų kalbomis, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

Pirmojoje dalyje *Istorinės klonavimo prielaidos ir jo teoriniai aspektai* trumpai aptariama žmogaus klonavimo ir kamieninių ląstelių tyrimo istorija, klonavimo samprata ir būdai, bei pagrindiniai kamieninių ląstelių bruožai.

Antrojoje dalyje *Žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindai* išanalizuotas Katalikų bažnyčios požiūris į žmogaus klonavimą, taip pat etiniai – filosofiniai aspektai, kuriais bandoma pagrįsti žmogaus klonavimo draudimo būtinybę. Antrojo skyriaus trečiajame poskyryje plačiau išnagrinėtas žmogaus klonavimas prigimtinių teisių požiūriu.

Trečiojoje dalyje *Įstatyminis klonavimo reglamentavimas* bus apžvelgiami tarptautiniai žmogaus klonavimą reglamentuojantys dokumentai, žmogaus klonavimo, biomedicininų tyrimų su žmogaus embrionu teisinis reguliavimas Lietuvoje ir kitose pasaulio valstybėse.

Ginamieji teiginiai. Žmogaus klonavimas yra grėsmingas pagrindinių žmogaus teisių pažeidimas (meta rimtą iššūkį pasaulyje įtvirtintam humanistiniam teisiniam reguliavimui) ir todėl neatsitiktinai kelia didžiulį bioetikų, filosofų ir Katalikų bažnyčios bei kitų religinių mokymų atstovų susirūpinimą.

SPECIFINIŲ TERMINŲ IR SANTRUMPŲ ŽODYNĖLIS

Blastocista¹³ – tai trečioji žmogaus vystymosi stadija. Blastulė susiformuoja iš morulės. Tai viensluoksnis, tuščiaviduris ląstelių kamuolėlis.

Citoplazma¹⁴ – tai aktyvioji branduolį gaubianti ląstelės dalis, kurios 60-80 % sudaro vanduo (likusioji dalis susideda iš mineralinių medžiagų bei organinių junginių).

Embrionas¹⁵ – žmogaus organizmo vystymosi stadija nuo apvaisinimo momento (zigotos susidarymo) iki moters aštuntos nėštumo savaitės pabaigos.

Gameta¹⁶ – tai subrendusios lytinės ląstelės, galinčios dalyvauti apvaisinime. Susiliejus vyriškai ir moteriškai gametoms susidaro zigota – naujojo organizmo užuomazga.

Genomas¹⁷ – organizmo genetinė medžiaga, užkoduota DNR.

In vitro¹⁸ (*apvaisinimas in vitro*) – tai pagalbinio apvaisinimo būdas, kurio metu moters kiaušialąstė yra apvaisinama laboratorinėmis sąlygomis, susidariusi zigota palaikoma iki tam tikros savo raidos stadijos, o paskui gemalas įvedamas į gimdos ertmę.

In vivo¹⁹ (*apvaisinimas in vivo*) – tai dirbtinis apvaisinimas motinos organizme panaudojant sutuoktinio arba partnerio, arba donoro spermą

13 Vestonas, T. *Anatomijos atlasas*. Vilnius: UAB „Gamta“, 1997, p. 142.

14 *Ibid.*, p. 18.

15 Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 44-1247.

16 Vikipedija. *Gameta* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Gameta>>.

17 Vikipedija. *Genomas* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Genomas>>.

18 Vikipedija. *Apvaisinimas in vitro* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-12-03]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Apvaisinimas_in_vitro>.

Kiaušialąstė (dar vadinama kiaušinėliu)²⁰ – tai kiaušidėse esanti moteriškoji lytinė ląstelė, iš kurios apvaisinimo atveju gali išsivystyti naujas organizmas.

Monozigotiniai (identiškieji) dvyniai²¹ – jie gimsta, kai iš vienos apvaisintos kiaušialąstės susiformuoja viena zigota, iš kurios vėliau susidaro du embrionai.

Morulė²² – žmogaus ir daugialąsčių gyvūnų gemalo vystymosi stadija (prieš blastulę) – ląstelių kekė, susidaranti, dalijantis apvaisintam kiaušinėliui.

Multipotentinės ląstelės²³ – randamos jau besivystančiame vaisiujė bei išsivysčiusiuose organizmo audiniuose. Jos gali diferencijuotis tik į artimos kilmės ląsteles

Nediferencijuota kamieninė ląstelė²⁴ – tai nespecializuota atlikti kokio nors audinio funkcijas, gebanti atsinaujinti ląstelė. Organizme ji nėra nulemta ir tokia lieka tol, kol gauna signalą tapti specializuota.

Partogenezė²⁵ – viena iš nelytinio dauginimosi formų, kai organizmas išsivysto iš neapvaisintų kiaušialąsčių.

19 Santuokos ir šeimos studijų centras. *Dirbtinis apvaisinimas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-03].
<www.bioetika.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=16>.

20 Vestonas, T., *op. cit.*, p. 138.

21 Vikipedija. *Monozigotiniai dvyniai* [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-12-03].
<http://lt.wikipedia.org/wiki/Monozigotiniai_dvyniai>.

22 Vestonas, T., *op. cit.*, p. 142.

23 Bakanienė, I. Kamieninių ląstelių transplantacija nervų sistemos ligoms gydyti: mitas ar ateities medicina? *E-medicina* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2014-06-20].
<http://www.emedicina.lt/lt/gydytojui/lietuvos_naujienos/aa.html>.

24 Bukelskienė, V. Kas yra kamieninės ląstelės ir kokios jų panaudojimo galimybės medicinoje? *Biotechnologijos* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2014-12-03].
<<http://www.technologijos.lt/n/mokslas/biotechnologijos/S-17883/straipsnis/Kas-yra-kamienines-lasteles-ir-kokios-ju-panaudojimo-galimybes-medicinoje?-?l=2&p=1>>.

25 Vikipedija. *Partogenezė* [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-12-03].
<<http://lt.wikipedia.org/wiki/Partenogenez%C4%97>>.

Pliuripotentinės kamieninės ląstelės²⁶ – jos susidaro iš totipotentinių ląstelių bei priklausomai nuo supančios aplinkos veikiančių faktorių gali tapti bet kokiais galutinės paskirties ląstelėmis.

Totipotentinės (totipotencialios) kamieninės ląstelės²⁷ – tai pirminės ląstelės, sudarančios zigotą. Jos savyje talpina visą būsimo organizmo genetinę informaciją bei gali diferencijuotis į bet kokio tipo ląsteles.

Vaisius²⁸ – žmogaus organizmo vystymosi stadija nuo moters devintos nėštumo savaitės pradžios iki gimimo.

ES – Europos Sąjunga

EŽTBK – Europos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija (Oviedo konvencija)

EŽTK – Europos Žmogaus teisių konvencija (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija)

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija

LR BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

LR BTEĮ – Lietuvos Respublikos biomedicininio tyrimo etikos įstatymas

LR CK – Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas

LR VTAPI – Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija.

1. ISTORINĖS KLONAVIMO PRIELAIDOS IR JO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Ląstelės biologijos ir kamieninių ląstelių tyrimo istorija

26 Milaknytė, V.; Kulvietienė, R.; Darinskas, A. *Kamieninės ląstelės* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2014-12-03]. <http://www.jaunasis-tyrejas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=222:kamienins-lstels&catid=18:mokslo-naujienos&Itemid=57>.

27 Tūzaitė, E. *Kamieninių ląstelių tyrimai* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://bioetika.sam.lt/index.php?-1572167980>>.

28 LR Seimas, *supra* note 15.

Viešojoje erdvėje, gamtos moksluose, teisėje vis dažniau girdisi terminas „žmogaus klonavimas“. Šis terminas kelia nemažai religinio, etinio bei teisinio pobūdžio problemų. Norint suprasti, kodėl šiandien žmogaus klonavimo tema tapo tokia kontroversiška, kokie pokyčiai lėmė jos teorinę bei praktinę įgyvendinimo galimybes, pirmiausia vertėtų apžvelgti esminius žmogaus anatomijos bei ląstelių tyrimo istorijos bruožus. Įvairiapusiškas žmogaus klonavimo praktikos vertinimas neįmanomas neišsiaiškinus žmogaus klonavimo sampratos ir būdų. Šiame skyriuje bus apžvelgtos istorinės klonavimo prielaidos bei moksliniai klonavimo ir kamieninių ląstelių aspektai.

Nuo senovės žmonija domėjosi žmogaus ir gyvūnų gyvybės paslaptimis. VI-V a. pr. Kr. graikai ir romėnai, filosofiškai nagrinėję augalų ir gyvūnų atsiradimo klausimus, paliko apie tai rašytinių duomenų²⁹. Graikų gydytojas anatomas Klaudijus Galenas (129-200 m.) anatomiją vertino kaip svarbiausią medicinos pagrindą. Remdamasis gyvūnų skrodimais bei tam tikrais žmonių anatominiais bei fiziologiniais tyrimais, jis pirmasis aprašė žmogaus anatominę sandarą bei parašė apie 500 medicinos, filosofijos ir etikos veikalų, kurių teorijomis buvo remtasi iki pat Renesanso laikotarpio³⁰. Taigi šis istorijos laikotarpis padėjo tvirtus pamatus tolimesniems gyvybės tyrinėjimams ir padarė įtaką Viduramžių epochoje besivystančioms žmogaus ir gyvūnų gyvybės sampratomis.

Viduramžių epochoje gyvybės bei gamtos mokslus stipriai ribojė bažnytinis mokymas, todėl jų raida buvo prislopinta. Bažnyčia laikė žmogų Dievo kūrinium ir ribojė žmogaus organizmo pažinimą. Nepaisant to, Viduramžiai pasižymėjo žmogaus anatomijos bei įvairių patologijų pažinimu. XIII a. svarų indėlį į gamtos pažinimą įnešė R. Bekonas, kuris pasižymėjo novatoriškomis mokslinėmis idėjomis bei pabrėžė mokslinių eksperimentų svarbą³¹.

Pirmieji biologijos atsigavimo požymiai išryškėjo Renesanso laikotarpiu. Pradėta nuodugniau studijuoti gyvūnijos sandarą, struktūrą, funkcijas, jų egzistavimo ypatumus³². Gydytojo anatomo Vezalijaus (1514-1564 m.) atlikti žmonių kūnų skrodimai prisidėjo prie tikrojo žmogaus kūno anatomijos ir fiziologijos pažinimo. Remdamasis savo tyrimų rezultatais,

29 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77 – 107.

30 Bariéty, M., Coury, Ch. *Histoire de la Médecine* [interaktyvus]. Paris, 1963 [žiūrėta 2014-06-18]. <http://www.medarus.org/Medecins/MedecinsTextes/galien_claude.html>.

31 Gascoigne, B. *Histoire de la Médecine* [interaktyvus]. Paris: Librairie Arthème Fayard, 1963 [žiūrėta 2014-09-18] <<http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?groupid=2475&HistoryID=ac22>rack=pthc>>.

32 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77 – 107.

1543 m. jis parašė stulbinantį anatomijos veikalą „De humani corporis fabrica“ („Apie žmogaus kūno sandarą“), laikomą šiuolaikinės anatomijos pagrindu.³³ Svarbu tai, kad XVII a. jis susilaukė pasekėjų. V. Harvėjus buvo pirmasis mokslininkas, išplėtojęs ląstelinę teoriją patologijos atveju³⁴. Nemažas laimėjimas priklauso olandų mokslininkui Antonijui van Levenhukui, išradusiam ir panaudojusiam mikroskopą biologijoje. Jo pagalba aptikti gyvojo pasaulio audiniai, spermatozoidai bei mikroorganizmai³⁵. Todėl jau XVII a. pradedamos mikroskopinės anatomijos studijos ir formuojasi nauja morfologijos šaka – histologija³⁶.

Šiuolaikinės biologijos neįmanoma įsivaizduoti be žodžio *cellula*, reiškiančio ląstelę. Būtent R. Hukas pirmasis savo moksliniame veikale panaudojo šį žodį. Panaudojus didinantį lešį gyvybės moksluose, atsivėrė galimybės pažinti ir aprašyti bakterijas, žmogaus spermatozoidus, kraujo ląstelių branduolius ir pirmuonis.³⁷ Apskritai, Renesanso epocha iš esmės pakeitė ankstesnių atradimų interpretavimą bei pasižymėjo smulkesnių gyvų organizmų struktūrinių ir funkcinių vienetų – ląstelių – tyrinėjimais.

XIX a. buvo toliau plėtojami tyrimai su ląstelėmis. Vienas iš svarbiausių XIX a. biologijos laimėjimų: T. Švano ląstelinės organizmų teorijos pagrindinio teiginio suformulavimas. Jis nustatė, jog ląstelė yra mažas visų gyvų organizmų struktūrinis elementas³⁸. Tačiau svarbiausia jo suformuluota teorija buvo ta, kad „visi gyvi organizmai sudaryti iš ląstelių ir jų metabolizmo produktų bei, kad naujos ląstelės susidaro dalijantis anksčiau gyvavusioms ląstelėms“³⁹. Tolimesnėje gyvybės mokslų pažangoje dalyvavo Antuanas de Lavuazjė (1743-

33 *Les Belges, leur histoire* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://www.histoire-des-belges.be/quelques-celebrites-belges/andre-vesale>>.

34 Pagal šią teoriją, kiekvienas organizmas atsiranda iš kiaušinio. (Cituota iš: Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77 – 107).

35 Androustos, G. Anton van Leeuwenhoek (1632–1723) et la première description du spermatozoïde. *Andrologie* [interaktyvus]. 2004, 3: 336-342 [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF03034922#page-1>>.

36 Anusevičienė, O. V.; Cibas, P.; Lilienė, L. *Žmogaus anatomija ir fiziologija*. Kaunas: Kauno kolegija, 2011, p. 3.

37 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77 – 107.

38 Duris, P. Cellulaire théorie. *Encyclopedia Universalis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://www.universalis.fr/encyclopedie/theorie-cellulaire/>>.

39 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77 – 107.

1794 m.) bei Prystlis (1733-1804 m.). Jie padėjo atsirasti ląstelinei molekulinei biologijai bei ląstelių cheminiams tyrimams⁴⁰. Tad XIX a. pasižymėjo ląstelinės organizmų teorijos atsiradimu ir naujais ląstelių tyrimo būdais.

Biologų Alekso Karelio bei Roso Harisono dėka, XIX a. pab. įvyko stiprus poslinkis ląstelės tyrimuose. 1910 m. A. Karelis rado būdą, kuriuo gyvūnų ląstelės buvo auginamos mėgintuvėliuose, panašiai kaip mikroorganizmai. Jis tai atliko su iš vištų embrionų paimtomis ląstelėmis.⁴¹ Vis dėlto, vienas iš svarbiausių gamtos mokslų pasiekimų buvo DNR rekombinacijos metodo atradimas⁴², kurį 1953 m. aprašė D. Vatsonas ir F. Krikas. Šis metodas padėjo atsirasti molekulinei biologijai bei atskleidė žmonijos gyvybės funkcionavimo paslaptis⁴³. Visa tai paklojo tvirtesnius pagrindus XX a. ląsteliniams tyrimams.

Kamieninių ląstelių tyrinėjimų istorijos pradžia galima laikyti XX a. pr. Tačiau tik 1959-1981 m. bendromis embriologų, genetikų bei biochemikų pastangomis buvo atskleisti lytinių ląstelių vystymosi ir apvaisinimo genetiniai mechanizmai⁴⁴. 1959 m. buvo paskelbtas pirmasis triušio kiaušialąstės apvaisinimo bandymas *in vitro*, o po 20 metų moksliniame žurnale C. Grobstein paskelbė apie žmogaus lytinės ląstelės apvaisinimo galimybę mėgintuvėlyje. Tyrimai su žmonių ir gyvūnų lytinėmis ląstelėmis ėgavo pagreitį, kai 1973 m. buvo atlikti pelės kiaušialąstės apvaisinimo ir vystymosi tyrimai. Šių tyrimų rezultatai buvo vaisingi, kadangi jų pagalba įrodyta, jog ankstyvojo embriono žinduolių ląstelės diferenciacijos laipsniu yra vienodos ir pasižymi neribotomis potencinėmis diferenciacijos galimybėmis, t.y. šios ląstelės yra totipotentinės.⁴⁵ Tačiau tuo biologinių tyrinėjimų progresas neapsiribojo. Bandymai su gyvūnais vėl buvo tęsiami pademonstruojant branduolio persodinimo iš vienos varlės nelytinės ląstelės į

40 *Ibid.*

41 Carrel, A. *Physiology or Medicine 1901-1921* [interaktyvus]. Amsterdam: Elsevier Publishing Company, 1967 [žiūrėta 2014-06-18]. <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1912/carrel-bio.html>.

42 Tai genetinės medžiagos pasikeitimas tarp dviejų DNR molekulių. Genetinės rekombinacijos metu dvi dukterinės DNR molekulės susidaro, pasikeičiant genetinei medžiagai tarp dviejų motininų DNR molekulių. (Cituota iš: *DNR Rekombinacija* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://www.ligos.lt/lt/terminai/dnr-rekombinacija/590/>>).

43 *Mikroorganizmų biotechnologijos istorija* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://www.asu.lt/nm/l-projektas/mikroorganizmubio/1.htm>>.

44 Antanavičiūtė, I. *Kamieninių ląstelių taikymas gydymui* [interaktyvus]. Kaunas, 2012. [žiūrėta 2014-06-18]. <http://gamta.vdu.lt/bakalaurai/pop_straipsniai/kamienines_gydymui/kamienines_gydymui.htm>.

45 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77 – 107.

kitos varlės kiaušialąstę galimybę. Taip buvo įrodyta, kad genomo lygiavertiškumas diferencijuotose ląstelėse išlieka⁴⁶. Lytinių ląstelių tyrimų progresas buvo akivaizdus, tad XX a. pab. buvo skinami pirmieji sunkaus darbo vaisiai: chimerinių pelių atsiradimas, žinduolių klonavimo bandymai. 1997 m. paskelbta apie pirmąjį klonuotą žinduolį pasaulio istorijoje – avį Doli. Tačiau tuo viskas neapsiribojo. Šiuo metu mokslininkams yra pavykę klonuoti daugelio rūšių gyvūnus: peles, triušius, žiurkes, kiaules, karves, arklius ir t.t.⁴⁷ XX a. antrosios pusės biologijos vystymosi raidai būdingi lytinių ląstelių tyrimai, kurie yra pagrindas kamieninių ląstelių fenomenui bei klonavimo galimybės atsiradimui. Mokslininkų tyrimų su ląstelėmis rezultatai, pirma, parengė dirvą praktiniam jų panaudojimui, antra, atvėrė galimybes nukreipti mokslinį potencialą ypatingo tipo ląstelių, vadinamųjų kamieninių ląstelių, išsamesniems tyrimams⁴⁸. Tad pagrįstai šį amžių galima vadinti daugialąsčių organizmų klonavimo era.

Apžvelgus istorines klonavimo prielaidas, galima teigti, jog dabar egzistuojančiai žmogaus klonavimo galimybei pamatus padėjo visų istorinių epochų mokslininkų ir biologų bendras darbas tiriant žmogaus anatomiją ir jo ląsteles. Todėl gyvybės mokslai, pradėję vystytis dar Antikos laikais, sparčiai atkeliavo iki Naujųjų laikų, nulemdami tokių procesų kaip dirbtinis apvaisinimas, klonavimas, genų inžinerija ar genetiniai tyrimai, atsiradimą.

1.2 Teoriniai klonavimo aspektai: samprata ir būdai

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog klonavimas yra visiškai nauja mokslinė sąvoka, tačiau šis žodis siekia Antikos laikus. Graikiškas terminas „*klon*“ reiškė „*šakelę*“. Vėliau, XX a. pr. šis žodis sodininkystėje reiškė augalų įskiepius bei mikroorganizmų dauginimąsi. Prabėgus pusei amžiaus, 1970 m. klonavimas reiškė žmogų arba gyvūną, atsiradusį tik iš vieno tėvo. Pastaraisiais metais, klonavimo sąvoka įgavo kiek kitokią reikšmę – tai bet kokia egzistuojančios gyvybės dirbtinė genetiškai identiška kopija.⁴⁹ R. Rizgelienė pateikė trumpą ir lakonišką, tačiau pagrindinę esmę nusakantį klonavimo apibūdinimą: „klonavimas – genetiškai tapačių organizmų

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Jarmalaitė, S. *Gyvūnų klonavimo aktualijos arba klydės Kopijos istorija* [interaktyvus]. Kaunas [žiūrėta 2014-06-18].

<http://gamta.vdu.lt/bakalaurai/pop_straipsniai/gyvunu_klonavimas/gyvunu_klonavimas.htm>.

⁴⁸ Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77 – 107.

⁴⁹ Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 7, p. 7.

(klonų) kūrimas⁵⁰. Kiek platesnį klonavimo apibūdinimą pateikė UNESCO Pasaulinė mokslų ir technologijų etikos komisija savo išleistame leidinyje „Législations nationales relatives au clonage humain reproductif et thérapeutique“ („Nacionaliniai įstatymai, susiję su žmogaus reprodukcinio ir terapinio klonavimu“). Čia klonavimas suprantamas kaip plačiai biologijoje naudojama technologija, skirta sukurti genetiškai tapačius audinius, ląsteles, augalus ar gyvūnus. Panašus apibrėžimas pateikiamas egzistuojančioje teisinėje literatūroje. Vieni autoriai šį dauginimosi būdą apibrėžia per žodį *klonas*: „klonas – genetiškai identiškas organizmo palikuonis, atsiradęs vegetacinio dauginimosi būdu. Kitaip sakant, tai yra kopija⁵¹“, o kiti autoriai tiesiog išskiria klonavimo bruožus:

- Tai tikslus vieno geno daugybės kopijų pagaminimas naudojant rekombinantinės DNR metodus;
- Tikslus vienos ląstelės daugybės kopijų pagaminimas;
- Tikslus genetiškai tapataus daugialąsčio organizmo sukūrimas taikant genų technologiją ir mikromanipuliacijas.⁵²

Apibendrinus įvairių autorių bei UNESCO organizacijos pateiktus klonavimo apibrėžimus, galima konstatuoti, kad klonavimas yra dirbtinis bet kurios egzistavusios ar egzistuojančios gyvybės (žmogaus, augalo ar gyvūno) genetiškai identiškos kopijos sukūrimas; arba tiesiog atskirų žmogaus organų klonavimas⁵³.

Žinomiausias dauginimosi būdas yra lytinis, kai gyvybė užsimezga susiliejus priešingų lyčių individų lytinėms ląstelėms (gametoms)⁵⁴. Taigi bendras žmonių dauginimosi būdų skirstymas yra toks:

1. *Lytinis dauginimosi būdas*. Reprodukcija (dauginimasis) yra procesas, kurio metu atgaminami į save panašūs individai ir taip pratęsiamas rūšies egzistavimas⁵⁵.

50 Rizgelienė, R. *Žmogaus gemalo ir vaisiaus raida*. Vilnius: UAB „Rotas“, 2002, p. 33.

51 Girdziušas, P. Žmogaus klonavimas kaip iššūkis teisei. *Mokslas ir gyvenimas*. 2010, 5 (6): 11–12.

52 Mader, S. *Biologija*. Vilnius: Alma Littera, 1999, p. 129.

53 Vikipedija, *supra* note 6.

54 Narbekovas, A. *Bioetika*. Kaunas: VDU leidykla, 2004, p. 56.

55 Stropus, R.; Tamašauskas, K. A.; Paužienė, N. *Žmogaus anatomija*. Kaunas: Vitae Litera, 2005, p. 205.

Prenatalinis (iki žmogaus gimimo) žmogaus raidos ciklas dalijamas į tris tarpsnius (žr. priedą Nr. 1):

- a) **Ikigemalinis tarpsnis** (progenezė) apima lytinių ląstelių raidą ir apvaisinimą, t.y. lytinių ląstelių susijungimą, kuris prasideda kiaušinėlio ir spermatozoido susijungimu ir baigiasi zigotos susidarymu (įvyksta ne vėliau kaip per 12-24 val. po ovuliacijos);
- b) **Gemalo tarpsnis** trunka nuo apvaisinimo iki 9 savaitės. Jo metu susidaro morula (3-4 kartus pasidalijusi zigota), iš kurios vėliau susiformuoja blastocista. Nuo zigotos susidarymo iki 8-os savaitės žmogus vadinamas embrionu⁵⁶;
- c) **Vaisiaus tarpsnis** trunka nuo 9-osios iki 40-osios savaitės⁵⁷;

Kiti dauginimosi būdai vadinami agametiniais (nelytiniais):

2. *Nelytinis dauginimosi būdas*. Juo dauginasi vienaląsčiai mikroorganizmai, kai motininė ląstelė skyla pusiau ir taip atsiranda dvi dukterinės ląstelės. Taip pat prie šio dauginimosi būdo priskiriamas vegetatyvinis dauginimasis⁵⁸.

3. *Klonavimas (reprodukcinis ir terapinis)* (žiūrėti priedą Nr. 2)

a) **Reprodukcinis klonavimas** – tai dauginimosi būdas, kada nereikalinga vyriška lytinė ląstelė. Dauginimui paimama kiaušialąstė, iš kurios išimamas branduolys ir į jo vietą perkeliamas somatinės (nelytinės) ląstelės branduolys su visa norimo klonuoti gyvūno genetinė informacija. Tokiu būdu gims individas, identiškas norimam klonuoti individui.⁵⁹ Šio klonavimo būdo tikslas yra pagaminti vienas kitam identiškus žmogaus klonus.

Yra dvi skirtingos reprodukcinio klonavimo technikos: embriono padalijimas ir branduolio perkėlimas. Embrioninio padalijimo atveju siekiama dirbtinai *in vitro* arba *in vivo* sukurti individus, kurių susiformavimo pradžia yra tokia pati kaip ir monozigotinių dvynių. Tad šiuo atveju procedūra yra tokia: kiaušialąstė apvaisinama *in vitro* ir tampa embrionu, kuris pasidalija į dvi ląsteles. Vėliau, šios ląstelės yra atskiriamos taip, kad iš kiekvienos susidarytų po atskirą embrioną. Po to, kai embrionas padalijamas į keletą ląstelių, jos patalpinamos į atskiras terpes, kuriose virsta naujais embrionais. Tada bet kuris embrionas patalpinamas į moters gimdą, kur praeina galutinį formavimosi etapą. Po šios procedūros vystosi du genetiškai identiški individai. Šia technika galima sukurti keletą klonų.⁶⁰

Branduolio perkėlimo būdu, į kiaušialąstės, iš kurios išimtas branduolys, citoplazmą įterpiamas embriono, vaisiaus arba suaugusio žmogaus nelytinės ląstelės branduolys. Paskui

56 Narbekovas, A., et al. *Medicina, etika ir teisė apie žmogų iki gimimo*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012.

57 *Ibid.*

58 Jankevičius, K. Gyvybės pagrindas – dauginimasis. *Mokslas ir gyvenimas*. 2005, Nr. 5 (569).

59 Narbekovas, A., *op cit.*, p. 57.

embrionas, turintis klonuojamo asmens genetinę informaciją, vystosi ir yra įterpiamas į gimdą.⁶¹ Šios procedūros metu siekiama „apgauti“ kiaušialąstės citoplazmą, kuri siekia gauti naują branduolį, kad jam suteiktų savo embrionines savybes. Taikant šią techniką, galima naudoti mažai diferencijuotas embrionines ląsteles (nepavirtusias į konkretaus tipo ląsteles) arba iš suaugusio organizmo paimtas diferencijuotas ląsteles. Suaugusio organizmo ląstelės panaudojimas, kurio pagalba gimė avis Doli, leidžia naudotis neribotu branduolių skaičiumi.⁶²

b) Terapinis klonavimas techniškai vyksta taip pat kaip ir reprodukcinis. Šios technikos tikslas yra sukurti klonuotą embrioną (perkėlus nelytinės ląstelės branduolį) tam, kad jis būtų panaudotas terapiniais tikslais, kurių dėka embrionas vėliau žūsta⁶³. A. Narbekovas glaustai ir suprantamai pateikė terapinio klonavimo procedūrą: „Zigotai pradėjus augti, jau pirmomis valandomis susidaro keletas ląstelių, kurios yra vadinamos totipotencialiomis. Kiekviena iš šių ląstelių gali išsivystyti į atskirą individą. Vėliau susiformuoja blastocista, sudaryta iš išorinio ir vidinio ląstelių sluoksnio. Iš pastarojo sluoksnio vystosi visos kitos kūno ląstelės, tuo tarpu ir vaisius⁶⁴“. Blastocistos vidinio sluoksnio ląstelės yra vadinamos pliuripotencialiomis ląstelėmis, iš kurių įmanoma išgauti įvairius ląstelių tipus. Tokiu būdu išgaunamos multipotentinės kamieninės ląstelės, kurios yra daugiau diferencijuotos, t.y. iš kraujo kamieninių ląstelių susidaro įvairūs kraujo kūneliai, iš kamieninių raumenų ląstelių – kūno raumenys ir pan⁶⁵.

Daugelis biologų šioje terapinio klonavimo srityje išvelgia neribotas ir daug žadančias perspektyvas ligų gydymui. Pavyzdžiui, laboratorinio klonavimo būdu, kamieninę ląstelę įmanoma paversti į kraujo arba širdies raumens ląstelę, o pastarąją įterpus į širdies liga sergančio

60 Alexandre, S. Le clonage: Danger ou Progrès. *Le Clonage* [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-06-22]. <<http://leclonagedangerouprogres.over-blog.com/categorie-911603.html>>.

61 Boudrie, V. *Les Différentes Techniques du Clonage* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-22]. <<http://leclonage.e-monsite.com/pages/principe-du-clonage/les-differentes-techniques-du-clonage.html>>.

62 Mbulu, H. Le clonage humain et les usages polémiques de la dignité humaine. *Les cahiers du droit* [interaktyvus]. 2003, 44(2): 237-267 [žiūrėta 2014-06-20]. <<https://fd.ulaval.ca/sites/default/files/recherche/44-2-p.pdf>>.

63 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 10, p. 18.

64 Narbekovas, A., *supra* note 54, p. 58.

65 Bioetika [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-20]. <http://www.bioetika.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=34&Itemid=19>.

paciento širdies raumenį, būtų galima išgydyti širdies ydas. Be to, mokslininkai tiki, jog šis XX a. medicinos laimėjimas gali padėti išgydyti tokias ligas kaip Parkinsoną, Alzheimerį ar diabetą, nuo kurių kenčia milijonai žmonių pasaulyje.⁶⁶

Nors nuo pat žmogaus atsiradimo gamta suteikė individui lytinio dauginimosi galimybę, leidžiančią susilaukti palikuonių bei pratęsti giminę, tačiau nepaisant to, buvo sukurtas dar vienas žmogaus reprodukcijos įrankis, šiais laikais apibūdinamas kaip žmonių klonavimas. Šis nelytinis dauginimosi būdas numato reprodukcinio bei terapinio klonavimo procedūras, kurių metu dviejų ląstelių (nelytinės ir lytinės) pagalba sukuriamas embrionas, kuris vėliau būtų panaudojamas žmogaus klonų sukūrimui arba gydymo tikslais.

1.3 Teoriniai kamieninių ląstelių bruožai

XX a. pab. – XXI a. pr. kamieninės ląstelės tapo didelio susidomėjimo objektu⁶⁷. Su šiomis ląstelėmis buvo atlikta nemažai tyrimų, kadangi jų panaudojimas teikia daug perspektyvų medicinoje. Įvairių suinteresuotų grupių atstovų diskusijos žmogaus klonavimo tema neišvengiamai suponuoja kamieninių ląstelių termino naudojimą. Būtinybė kalbėti apie kamienines ląsteles iškyla tada, kai kalbame apie jų išgavimo būdus, ypač aptariant jų paėmimą iš klonavimo būdu sukurtų embrionų. Tad prieš pradedant nagrinėti įvairius žmogaus klonavimo aspektus, būtina išsiaiškinti kamieninių ląstelių sampratą bei gavimo šaltinius.

Biologas Lujis Siminovičius savo straipsnyje nurodo tokį kamieninės ląstelės apibrėžimą: „kamieninė ląstelė – tai pirminė sugebanti daugintis nediferencijuota ląstelė, potencialiai galinti specializuotis ir pavirsti kitų tipų ląstelėmis arba išauginti save palaikančiąją populiaciją⁶⁸“. Šių ląstelių atsinaujinimas vyksta dėl jų gebėjimo dalintis dviem skirtingais būdais: *simetriškai* ir *asimetriškai*. Pirmuoju atveju ląstelei dalijantis susidaro dvi identiškos dukterinės ląstelės, pasižyminčios kamieninių ląstelių savybėmis. Antruoju atveju susidaro viena kamieninė ląstelė ir ląstelė, turinti ribotą atsinaujinimo potencialą, t.y. ji dalinasi tol, kol pavirsta į konkretaus tipo ląstelę: kraujo, nervų, raumenų ir t.t.⁶⁹ Paprasčiau tariant, kamieninė ląstelė –

66 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 7, p. 13-14.

67 Narbekovas, A.; Oželis, R. Kamieninių ląstelių tyrimų ir panaudojimo medicininiai – moraliniai aspektai. *Sveikatos mokslai*. 2002, 4: 64-70.

68 Siminovitch, L.; McCulloch, E. A.; Till, J. E. The Distribution of Colony-forming Cells Among Spleen Colonies. *Journal of Cellular and Comparative Physiology* [interaktyvus]. Toronto, 2005, 3 (62): 327-336. [žiūrėta 2014-06-21]. <https://tspace.library.utoronto.ca/retrieve/4600/JCP_1963_62_327.pdf>.

tai pirminė gebanti daugintis kamieninė ląstelė, iš kurios atsiranda kitos kamieninės ląstelės arba bet kuri kita specializuota ląstelė.

Pastudijavus įvairių šalių autorių literatūrą kamieninių ląstelių tema, galima išskirti tris pagrindines savybes, leidžiančias jas atskirti nuo kitų paprastų ląstelių:

1. Kamieninė ląstelė gali daugintis nenutrūkstamai ir neribotą laiką tarpą arba tapti specializuota ląstele;
2. Kamieninės ląstelės nėra nulemtos ir diferencijuojasi tik tada, kai gauna tam tikrus biocheminius signalus⁷⁰;
3. Tai save atgaminanti, nediferencijuota ląstelė, galinti išauginti specializuotas audinių ląsteles⁷¹.

Kamieninių ląstelių svarba žmogaus klonavimo procedūrose geriau suprantama tik paaiškinus kamieninių ląstelių gavimo šaltinius bei procedūras, kurių pagalba jos išgaunamos. Visa tai išnagrinėjus, galima konstruktyviai kalbėti apie pagrindinius žmogaus klonavimo teisinio, etinio – moralinio vertinimo probleminius aspektus. Teoriškai šiuo metu egzistuoja penki kamieninių ląstelių išgavimo būdai:

1. **Atliekamas ankstyvas abortas** ir paimamos embriono kamieninės ląstelės.
2. Nevaisingumo gydymo tikslais sukurtų *in vitro* embrionų panaudojimas, t.y. kamieninės ląstelės paimamos iš „atliekamų“ embrionų po dirbtinio apvaisinimo *in vitro*⁷². Šie embrionai yra atšaldomi, o po 6 dienų iš blastocistos fazėje esančios ląstelės vidinio sluoksnio išgaunamos kamieninės ląstelės.
3. Kamieninės ląstelės išgaunamos iš **klonavimo technikos pagalba sukurto embriono**. Pasak A. Narbekovo, terapinis klonavimas yra ne kas kita kaip reprodukcinis klonavimas; tik pirmu atveju embrionas yra sunaikinamas ir žūsta iš jo paėmus kamienines ląsteles, o antru atveju pagimdomas žmogus – klonas⁷³.
4. **Kamieninių ląstelių išgavimas ir panaudojimas iš suaugusio asmens organizmo**. Šis kamieninių ląstelių šaltinis yra ne toks perspektyvus lyginant su embrioniniais kamieninių ląstelių šaltiniais, kadangi suaugusiųjų kamieninės ląstelės yra labiau

69 Čiapaitė, J.; Saulis, G. *Biotechnologija medicinoje*. Kaunas, 2007, p. 22.

70 Laboratoire de cellules souches [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-20].
<<http://science.gc.ca/default.asp?lang=Fr&n=70AC22A8-1>>.

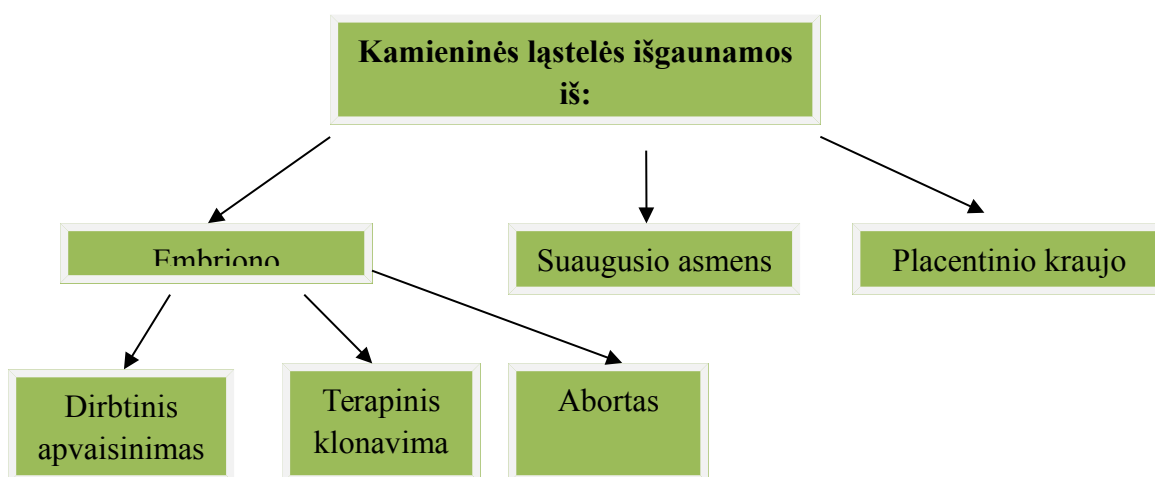
71 Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J., *supra* note 1, p. 77-107.

72 Pruskus, V. Klonavimo etiniai aspektai Katalikų Bažnyčios mokymo šviesoje. Vilnius: *Logos*, 2008, Nr. 55, p. 12-23.

73 Narbekovas, A., Oželis, R., *supra* note 67, p. 64-70.

diferencijuotos bei neturinčios nenutrūkstamo dauginimosi potencialo. Kitaip tariant, šios ląstelės turi tam tikrą „amžių“, o embrioninės ląstelės yra lengviau išgaunamos bei turinčios didesnį dauginimosi potencialą.⁷⁴ Tačiau suaugusiųjų kamieninių ląstelių išgavimas turi nemažą pranašumą palyginus su kitais išgavimo būdais. Ši procedūra niekaip nesusijusi su embrionų naikinimu.

5. **Kamieninių ląstelių išgavimas iš placentinio kraujo.** Vertinant kamieninių ląstelių gautų iš placentinio kraujo, panaudojimą iš etinės pusės, galima teigti, jog šis išgavimo būdas nekelia jokių etinių problemų. Šį kamieninių ląstelių išgavimo būdą palankiai įvertino doc. dr. E. Švedas: „Nekyla pavojus gyvybei. Be to, kamieninės ląstelės naudojamos asmeniui gydyti – identiškos, todėl nereikia baimintis imuninio atmetimo reakcijos⁷⁵“.

1 pav. Kamieninių ląstelių išgavimo būdai.

(Sudaryta darbo autoriaus)

Kalbant apie teorinius žmogaus klonavimo aspektus, galima daryti išvadą, jog žmogaus klonavimo samprata, būdai, istorija, vieta dauginimosi sistemoje nėra diskusijų objektas. Viena vertus, tiek mokslininkai, tiek teisininkai vieningai sutaria dėl šio biologinio įrankio sampratos, nekvestionuodami nei jos atsiradimo istorijos, nei pačių teorinių aspektų, tačiau kita vertus, klonavimas kelia daug teisinių, etinių bei moralinių problemų.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Jakimavičiūtė, I. Ką galima pagaminti iš... negimusio kūdikio? [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 06 20]. <<http://www.bernardinai.lt/archyvas/straipsnis/13216>>.

2. ŽMOGAUS KLONAVIMO DRAUDIMO AR JO PATEISINIMO PAGRINDAI

Žmogaus klonavimo bei kamieninių ląstelių sampratos, būdai bei jų formavimosi istorija padeda pažinti medicininį – biologinį žmogaus klonavimo procesą, bet neišryškina tam tikrų religinių, etinių – filosofinių prieštaravimų, kurie svarbūs siekiant įteisinti klonavimą kaip socialinio gyvenimo normą. Šiame skyriuje bus aptarti trys žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindai: religiniai, etiniai – filosofiniai bei teisiniai.

2.1 Religiniai klonavimo draudimo aspektai

Žmogaus klonavimo pateisinimą galima laikyti tarpdisciplinine kategorija, kadangi jis susijęs ne tik su medicina, bet ir su moraliniais žmogaus įsitikinimais. Kalbant apie klonavimą, tampa itin svarbios ir žmonių religinės nuostatos, kuriose įtvirtintos fundamentinės žmogaus vertybės: prigimtinis dieviškasis orumas, pagarba žmogaus gyvybei bei jos vertingumas.

Prof. J. Juškevičius atskleidė religijos, medicinos ir teisės sąveiką bioetikoje. Pasak jo, „sritys, kuriose kartu veikia teisė ir medicina, yra neišvengiamai susijusios su religiniu fenomenu. Tam, kad žmogus ir visuomenė galėtų funkcionuoti ir išgyventi, teisė suteikia būtiną normatyvinę struktūrą, religija – moralinius orientyrus, o medicina – žinias ir praktiką⁷⁶“. Tad teisė nėra pakankama priemonė, užtikrinanti klonavimo metu pažeidžiamas žmogaus teises. Religijoje galima įžvelgti neatimamas ir prigimtines žmogaus vertybes – pagarbą žmogaus gyvybei, jo orumui bei unikalumui. Teisė šiuo atveju privalo įtvirtinti normatyvinę šių vertybių pobūdį bei užtikrinti jų apsaugą. Kalbant apie religijos bei medicinos tarpusavio sąveiką, reikėtų pasakyti, jog „mediciną ir religiją istoriškai vienija ir vienas iš tikslų – padėti žmogui kaip

⁷⁶ Juškevičius, J. Religija, teisė ir medicina: galimos sąveikos perspektyvos bioetikoje. *Soter: religijos mokslo žurnalas*. 2010, 36 (64): 65 – 81.

visumai, kaip fizinei ir dvasinei būtybei⁷⁷“. Katalikų bažnyčia šį tikslą stengiasi realizuoti pripažindama žmogaus gyvybės pradžią nuo jo pradėjimo momento, kategoriškai pasisakydama prieš įvairių formų genetines manipuliacijas žmogumi bei jo gyvybe, ir gina individo bei visuomenės genetinį saugumą. Tačiau kyla klausimas, ar medicina sugeba įgyvendinti šį tikslą, t.y. padėti žmogui kaip fizinei ir dvasinei būtybei?

Prof. V. Pruskus išskyrė keturis probleminius žmogaus klonavimo aspektus, kuriuos išvelgia Katalikų bažnyčia. Visi šie probleminiai aspektai kyla iš dorinio įstatymų nuostatų, išdėstytų Katekizme⁷⁸. *Pirmoji blogybė*, kurią žmogaus klonavimo procese išvelgia Katalikų bažnyčia, yra embrionų žūtis. Anot V. Pruskaus, „klonuojant žūva embrionai, kuriais manipuluojama, o embrionas jau yra žmogiškoji būtybė⁷⁹“. Žvelgiant iš biologinės žmogaus klonavimo pusės, galima teigti, jog embrionai iš tiesų sunaikinami norint išgauti kamienines ląsteles. Taip yra pažeidžiamas vienas iš pagrindinių Dekalogo įsakymų – „Nežudyk“⁸⁰. Katalikų bažnyčios atstovai pripažįsta, jog žmogaus gyvybė turi būti saugoma ir gerbiama nuo pirmosios žmogaus gyvybės stadijos, o embrioną laiko žmogumi nuo jo pradėjimo momento. Popiežiškosios gyvybės akademijos viceprezidentas vyskupas Elisas Sgrečija žmogui priskiria dieviškąją prigimtį, t.y. „klonuotas žmogus būtų sukurtas pagal žmogaus, o ne pagal Dievo paveikslą ir panašumą⁸¹“. Moralės teologas Gino Cončeti žengia dar toliau. Jis pateikia savo konservatyvų požiūrį į žmogaus klonavimą nepalikdamas vietos netgi tam tikroms išimtimis, kurioms esant žmogaus klonavimas būtų priimtinas: „Žmogaus klonavimas nepriimtinas net tuomet, kai pora nevaisinga ir neturi jokių kitų galimybių nevaisingumą įveikti⁸²“. Negana to, jis žmogaus klonavimą prilygina „sunkiai nuodėmei“, „visagallo Dievo įžeidimui“ bei „žmogaus gyvybės perdavimo dėsnių pažeidimui“⁸³. Tačiau žvelgiant iš katalikiškųjų pozicijų, žmogaus

77 *Ibid.*

78 Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

79 Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

80 *Ibid.*

81 Bažnyčia ir visuomenė. *Bažnyčios žinios* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-01].
<<http://www.lcn.lt/bzinios/bz9801/801bp-b.html>>.

82 *Ibid.*

83 *Ibid.*

klonavimas, pasak A. Narbekovo, taip pat paneigia žmogaus gyvybės šventumo bruožą⁸⁴. Katalikybės požiūriu, žmogaus gyvybė yra šventa Dievo dovana, todėl ji nedisponuotina ir neliečiama. Dieviškoji žmogaus gyvybės kilmė suponuoja ne tik gyvybės šventumą, bet ir jos vertingumą.⁸⁵

Religinis žmogaus klonavimo draudimo pagrindas taip pat remiasi krikščioniškąja antropologija, teigiančia, jog žmogus yra neatsiejama dvasinės sielos ir kūno vienovė, todėl bet kuri intervencija į žmogaus kūną pažeidžia ne tik žmogaus audinius, organus, bet ir patį asmenį.⁸⁶ Remiantis Katalikų bažnyčios požiūriu, galima teigti, kad žmogaus gyvybė turi vertingumo, prasmingumo, šventumo bei neliečiamumo bruožus, kurie, įteisinus klonavimą, galėtų būti pažeisti.

Antrąja blogybe galima paminėti tai, jog „žmogaus asmens klonavimas yra technika, neatsižvelgianti į žmogaus dvasinį matmenį ir jo teises⁸⁷“. Tai reiškia, jog iš žmogaus gyvybės prigimties yra eliminuojamas Dievas, o žmogaus prigimtis bei genetinis paveldas yra sumodeliuoti kitų žmonių. Todėl žmogaus klonavimo procedūra paneigia embriono teisę į gyvybę, orumą bei žmogiškumą⁸⁸. Šiuo požiūriu būtų „amoralu žmogaus embrionus kurti pašaliniais tikslais, panaudojant juos kaip laisvai disponuojamą „biologinę medžiagą“⁸⁹.

Trečiasis religinis pagrindas, verčiantis drausti žmogaus klonavimą, yra tai, jog „klonavimas prieštarauja kiekvieno asmens vertei, unikalumui bei originalumui ir paverčia asmenį objektu⁹⁰“. Iš tiesų terapinio klonavimo technika išryškina asmens nuvertinimą. Kitaip tariant, embrionas, jau turėdamas žmogiškąją gyvybę, yra suardomas bei prilyginimas „medicininei atliekai“ vien tik tam, kad iš jo būtų užaugintas naujas organas ar tam tikros ląstelių grupės. Tačiau šiuo atveju peršasi retorinis klausimas: kodėl žmogaus organas, būdamas žmogaus kūno dalimi bei neturėdamas žmogiškosios gyvybės, yra svarbesnis už embrioną, kuris

84 Narbekovas, A., Oželis, R., *supra* note 67, p. 64 – 70.

85 *Ibid.*

86 *Ibid.*

87 Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

88 Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

89 Katalikų bažnyčios katekizmas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-30].
<<http://katekizmas.lt/kbk1996p2003/N180A6.html>>.

90 Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

jau disponuoja žmogiškąja gyvybe ir gali vystytis į kitas žmogaus raidos stadijas? Iš tiesų, embrionas jau yra potencialus žmogus, o žmogaus organas yra tik pakeičiama kūno dalis, negalinti išsivystyti iki paties žmogaus.

Nors terapinis žmogaus klonavimas yra susijęs su organų donoryste, tačiau verta paminėti, jog bažnyčia nėra nusistačiusi prieš organų donorystę. Bažnyčia organų donorystę laiko kilniu ir humanišku poelgiu, kai asmuo aiškiai duoda sutikimą, jog po mirties leidžia savo organus panaudoti donorystei. Tačiau terapinio klonavimo pagalba sukurtas embrionas nesugebės duoti jokio sutikimo. Pasak krikščioniškosios religijos, toks elgesys su žmogaus embrionais reiškia ne ką kitą, kaip nepagarbą gyvybei ir jos nuvertinimą.⁹¹ Nepagarbus ir netinkamas elgesys su žmogaus embriono gyvybe lemia daugelį kitų neigiamų aspektų: embriono unikalumo bei originalumo paneigimą. Taigi katalikiškasis požiūris gyvybės unikalumo ir vertingumo atžvilgiu yra aiškus. Žmogaus embrionas, turintis teisę į gyvybę bei kūno neliečiamybę, gali pretenduoti į tokį patį kaip ir gimusio asmens vertingumą ir unikalumą.

Ketvirtasis religinis aspektas: „klonavimas pažeidžia lygybės ir nediskriminacijos principus, skatina genetinio nesaugumo jausmą⁹²“. Nediskriminacijos principo pažeidimas šiuo atveju reiškia, jog terapinio klonavimo technika padėtų išsaugoti gyvybę ne visiems asmenims. Žvelgiant iš medicininės pusės, terapinio klonavimo technika gali pasitarnauti jaunesniems pacientams, kadangi jų ląstelės jaunesnės, jose mažiau mutacijų.⁹³ Taigi pati klonavimo technika nedaug pasitarnauja vyresniems žmonėms. Šioje situacijoje galima išvėlgti diskriminaciją amžiaus pagrindu. Bažnyčia yra prieš bet kokio tipo diskriminaciją ir teigia, jog mokslo pasiekimai turi būti prieinami visiems⁹⁴: „mokslas ir jo pasiekimai turi tarnauti žmogui, gerbti jo neatimamas teises, teikti jam tikrą ir visuotinę gerovę⁹⁵“. Beje, Katalikų bažnyčios atstovai mokslą ir techniką pripažįsta turinčius didelę vertę tik tada, kai „jos tarnauja žmogui ir padeda jam visapusiškai vystytis visų žmonių labui⁹⁶“.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

Neapsiribojant faktu, jog terapinis klonavimas būtų prieinamas tik jaunesnio amžiaus žmonėms, taip pat išvelgiama diskriminacija turtiniu pagrindu. Bažnyčia žmogaus klonavime išvelgia du pagrindus, kuriais žmonės būtų diskriminuojami:

- Diskriminacija amžiaus pagrindu;
- Diskriminacija turtiniu pagrindu.

Diskriminacija turtiniu pagrindu pasireikš, kai žmogaus klonavimo teikiamos galimybės bus prieinamos tik turtingiesiems pacientams, kadangi žmogaus klonavimui reikalingi brangi aparatūra bei specialus pasirengimas⁹⁷. Tokį pastebėjimą išsako ne tik Katalikų bažnyčios atstovai, bet ir medikai. Gydytojas ir bioetikas Deividas Kingas viename iš savo interviu išsako įdomią mintį, jog genų inžinerija paskatintų diskriminaciją turtiniu pagrindu. Anot jo, dauguma kalbintų žmonių kalba apie žmonijos skilimą į dvi atskiras grupes – genetiškai patobulintą elitą ir likusiuosius⁹⁸. Kalbėdamas apie tikslus ir vertybes, skatinančius žmonių tobulinimo idėją, šis bioetikas juos prilygino pamatinių žmogaus vertybių destrukcijai⁹⁹.

Kiek kitaip lygybės principą interpretavo Filipinų Vyskupų Konferencija. Ji lygybės principo pažeidimą supranta kaip vieno asmens, šiuo atveju mokslininko, dominavimą kito asmens atžvilgiu, kai yra pasitelkiama selektyvi eugeninė schema¹⁰⁰.

Apibendrinus išvalgas apie žmogaus diskriminaciją, galima pasakyti, jog Katalikų bažnyčia nepateisina mokslo progreso, kai jis tarnauja tik tam tikrai žmonių grupei, kuri yra pranašesnė už kitas savo turtu ar amžiumi¹⁰¹. Žmogaus nediskriminavimo ir lygybės principai žmogaus klonavimo draudime yra būtinybė.

Apart šių principų pažeidimų, galima išvelgti kitą pavojų: disponavimą žmogaus genetinė informacija ne terapiniais tikslais. Tai reiškia, jog žmogaus genetinė informacija gali

97 *Ibid.*

98 Tovarovas, M. Mokslininkas: genų inžinerija padalys žmones į patobulintą elitą ir likusiuosius. *DELFI* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2014-07-01]. <<http://www.delfi.lt/mokslas/mokslas/mokslininkas-genu-inzinerija-padalys-zmones-i-patobulinta-elita-ir-likusiuosius.d?id=63308446>>.

99 *Ibid.*

100 Kasparavičius, A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį – civilizacijos laimėjimas ar žlugimo pradžia. *Už gyvybę* [interaktyvus]. 2002, Nr. 11 [žiūrėta 2014-07-01]. <http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html>.

101 Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

būti panaudota siekiant sukurti individą, turintį numatytas savybes, arba tiesiog siekiant tam tikros žmonių atrankos lyties ir kitais pagrindais¹⁰².

Prie keturių aspektų, kuriuos išvelgia Katalikų bažnyčia, galima pridėti dar vieną, *penktąjį aspektą*, kurį išskyrė Filipinų Vyskupų Konferencija. Ji pabrėžė, jog „dirbtinai sukurti embrionus, be jokio ryšio su seksualumu, reiškia veikti prieš prigimtį¹⁰³. Ši mintis plačiau pakomentuota katalikų dokumente „Donum Vitae“ („Gyvybės dovana“), kuriame įtakingi bažnyčios asmenys pareiškė, jog „hipotezės arba bandymai, kuriais siekiama sukurti žmogų be jokio ryšio su žmogaus seksualumu (klonavimas, branduolių skaldymas, partogenezė), yra priešingi ne tik katalikiškajai moralei, bet ir gimsiančio asmens orumui bei santuokai¹⁰⁴“.

Žmogaus klonavimo ir santuokos nesuderinamumą pabrėžė A. Narbekovas, atskleidęs katalikiškąją santuokos sampratą. Jis santuokoje išvelgia dvi dimensijas: prokreacinę žmogaus lytiškumo (gyvybę perduodančią) bei meilę perduodančią (asmenis jungiančią) dimensijas. Tarp jų turi būti egzistencinis ir psichologinis ryšys.¹⁰⁵ Vaiko prigimtinių teisių apsaugos garantas bus dviejų žmonių santuoka, kurioje vaikas pradėtas santuokiniu aktu. Kitaip tariant, gimsiančio vaiko orumas, prigimtinės teisės bus garantuojamos tuo atveju, jei jis gimsta santuokoje prokreacijos keliu. Ir atvirkščiai, dirbtinė reprodukcija, geriau žinoma kaip žmogaus klonavimas, pakeičia santuokinį aktą, o tai prieštarauja santuokinio bei kūdikio prigimtinėms teisėms. Panašią mintį išsakė E. Sgrečija teigdamas, kad „kiekvienas asmuo turi teisę būti pradėtas ir gimti santuokoje ir iš santuokos“¹⁰⁶. Žmogaus klonavimas ne tik atima iš vaiko prigimtinę teisę gimti iš santuokinio akto, bet ir griauja pačią santuokos sampratą.¹⁰⁷ Taigi šiuo atveju santuokoje nebelieka gyvybę perduodančios dimensijos.

Nuo XIX a. pab. Katalikų bažnyčia laikosi nuomonės, jog žmogaus gyvybę užsimezga nuo jos pradėjimo momento, tad embrioną apibrėžia kaip asmenį, turintį teisę į gyvybę ir kūno

102 Pruskus, V., *supra* note 72, p. 12 – 23.

103 Kasparavičius, A., *supra* note 100, p. 12 – 23.

104 Ilboudo, R. *L'Eglise catholique et le clonage* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2014-07-01]. <<http://www.catholique.bf/index.php/avortement/la-regulation-des-naissances/481-l-eglise-catholique-et-le-clonage>>.

105 Narbekovas, A.; Meilius, K. Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis šeimai kaip institucijai? *Sveikatos mokslai*. 2002, 2 (18): 84 – 91.

106 Bažnyčia ir visuomenė, *supra* note 81.

107 Narbekovas, A.; Meilius, K., *op. cit.*, p. 84 – 91.

integralumą. Ji kategoriškai pasisako tiek prieš reprodukcinį, tiek prieš terapinį žmogaus klonavimą, kadangi terapinis klonavimas gali atverti visus kelius reprodukciniam klonavimui, su kuriuo mokslininkai sieja daug vilčių.

Kaip žinome, žmogaus klonavimo klausimas aptariamas ne tik krikščioniškuose kraštuose. Ši XX a. biotechnologinė naujovė vienaip ar kitaip kertasi ne tik su Katalikų bažnyčios mokymu, tačiau ir su kitų didžiųjų pasaulio religijų nuostatomis: Islamo, Budizmo, Judaizmo ir t.t. Kalbant apie Islamą, reikėtų paminėti, jog ši antra pagal dydį pasaulio religija pasisako tiek prieš įvairių formų žmogaus klonavimą, tiek prieš embrioninius tyrimus, o embrionui gyvybę pripažįsta nuo apvaisinimo momento¹⁰⁸. *Pirmasis* žmogaus klonavimo draudimo pagrindas yra sietinas su tėviško ryšio pradimu. Kai žmogus klonuojamas iš moteriškosios lytinės ląstelės, tada prarandamas bet koks ryšys su vyriškąja linija, o moteris, kuri pagimdo kloną, laikoma tik „vaiko išnešiotaja“. Remiantis islamiškosiomis nuostatomis, visa tai yra priešinga žmogaus orumui, visuotiniams įstatymams bei žmogaus sukūrimo iš vyriškosios ir moteriškosios lyties nuostatai. *Antrąją* priežastimi galima įvardinti „kilmės nežinojimą“. Klonuotas asmuo negalės atsekti savo kilmę, o tai Islamo akivaizdoje yra peiktina. *Trečioji* priežastis yra susijusi su kitų Islamo religijos nuostatų laužymu. Pasak šios religijos, žmogaus klonavimas yra nesuderinamas su santuokos institutu, šeimos išlaikymu, tėvyste, tėviškuoju ir moteriškuoju ryšiu, paveldėjimu bei vaikų priežiūra. Taigi Islamo religija remiasi panašiomis žmogaus klonavimo draudimo nuostatomis, kurias pripažįsta Katalikų bažnyčia: žmogaus klonavimo nesuderinamumas su žmogaus orumu, prigimtimi bei santuokos institutu.¹⁰⁹

Savitą poziciją propaguoja protestantizmo atstovai. Nors jų pasisakymai žmogaus klonavimo atveju yra neryžtingi, tačiau jie pateikia įdomią nuostatą dėl embriono statuso. Protestantiškosios Krikščionybės atšakos atstovai, pritardami terapiniam (tam tikrais atvejais) klonavimui, nepripažįsta reprodukcinio žmogaus klonavimo ir laikosi nuostatos, jog embrionas įgauna žmogaus statusą palaipsniui, o embrioniniai tyrimai leidžiami tik užtikrinus jų saugumą.¹¹⁰

Stačiatikių bažnyčios atstovų nuomonė žmogaus klonavimo klausimu yra panaši į katalikų. Jie nepritaria nei tyrimams su embrionais, nei reprodukciniam ar terapiniam

108 Caïdominici, F.; Marianne, M. *En quoi le Clonage Reproductif peut-il être considéré comme une avancée importante pour l'Homme?* [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2014-07-02]. <http://tpe-clonage-reproductif.over-blog.com/pages/III_Le_Clonage_face_a_la_Religion_et_aux_Lois-2618303.html>.

109 Alexandre, S., *supra* note 60.

110 *Ibid.*

klonavimui, o embrionui suteikia „gyvosios sielos“ statusą¹¹¹. Tokį požiūrį atskleidė Rusijos stačiatikių bažnyčia, savo pareiškimе pažymėjusi, kad „ir gydymo, ir reprodukcijos tikslais daromi eksperimentai su klonuotais embrionais prieštarauja Bažnyčios mokymui, o jeigu per eksperimentą žūva embrionas, tai prilyginama žmogžudystei¹¹²“.

Jei Krikščionybė ir Islamas neigiamai žiūri į reprodukcinį žmogaus klonavimą, tai Judaizmas ir Budizmas tam pritaria. Judaizmas pasisako už reprodukcinį žmogaus klonavimą tik nevaisingumo atveju, o terapinį klonavimą pateisina tik gydymo tikslais. Pagal šią religiją, embrionas įgauna žmogaus statusą po 40 dienų nuo apvaisinimo, o tyrimai su jais leidžiami tik tuo atveju, jei jie nėra moters gimdoje.¹¹³

Įdomus požiūris atsiskleidžia panagrinėjus Budizmo religijos požiūrį į žmogaus klonavimo problematiką. Šios pasaulinės religijos atstovų nuomone, terapinis klonavimas yra nepriimtinas, o reprodukcinis klonavimas leistinas ir etiškas tuo atveju, jei po šio klonavimo nebus genetinio paveldo pakitimų. Kadangi Budizmo religijoje yra tikima, jog žmogaus gyvybė neturi pradžios, tai šio tikėjimo atstovai pateisina tam tikrus tyrimus su žmogaus embrionais, pvz.: kai genetinėmis manipuliacijomis siekiama tam tikros naudos.¹¹⁴

Apibendrinus didžiųjų pasaulio religijų nuostatas dėl žmogaus klonavimo draudimo, peršasi išvada, jog religiniu požiūriu ši žmogaus nelytinio dauginimosi technika yra smerkiama, o leidžiama tik tam tikrais atvejais, kai tai nekenkia pačiam žmogui ir jo orumui.

2.2 Etinis – filosofinis klonavimo socialinių pasekmių vertinimas

2.2.1 Reprodukcinio žmogaus klonavimo draudimas etiniu – filosofiniu požiūriu

Žmogaus klonavimas gali būti vertinamas ne tik religiniu, tačiau ir etiniu – filosofiniu aspektais, žinant tai, kad filosofija mums leidžia racionaliai paaiškinti ir pagrįsti tas tiesas, kurios religijoje paprastai priimamos tikėjimu. Tad atskleisti, kaip ir koku būdu žmogaus klonavimas meta iššūkį teisei, reikalingas racionaliai filosofškai pagrįstas etinis šios biotechnologinės

111 Le Clonage [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-02]. <<http://tpeducлонage.canalblog.com/>>.

112 Buika, M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią. *Pro Vita*. Kaunas, 2001, 12 (13).

113 Caïdominici, F.; Marianne, M., *supra* note 108.

114 Alexandre, S., *supra* note 60.

naujovės vertinimas, juolab, kad griežtai atskiriant teisę nuo moralės, teisei suteikiama galimybė ginti nedemokratiškas ir žmogiškumui prieštaraujančias vertybes¹¹⁵.

Galima atrasti ne vieną etinį – filosofinį žmogaus klonavimo draudimo pateisinimo pagrindą, tačiau visi jie turi vieną bendrą vardiklį, dėl kurio žmogaus klonavimas yra draudžiamas – tai prigimtinių žmogaus teisių. Apibendrinus UNESCO organizacijos, įvairių autorių literatūrą, galima išskirti tokias dėl reprodukcinio žmogaus klonavimo kylančias etines – filosofines problemas:

a) *Žmogaus klonavimas – tai pasikėsinimas į žmogiškąjį orumą.* Siekiant geriau suvokti šį pagrindą, būtina pateikti teisinę ir filosofinę žmogaus orumo sampratą. Visų pirma, orumas yra suprantamas kaip „tam tikra kartinė moralinės sąmonės sąvoka, reiškianti asmenybės vertingumą, [...] žmogaus moralinį santykį su pačiu savimi ir visuomenės su žmogumi [...]. Tuo pačiu asmens orumas reguliuoja visuomenės požiūrį į tą asmenį, reikalaujamas jį gerbti, pripažinti jo teises¹¹⁶“. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija skelbia: „Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo *orumu* ir teisėmis“. Deklaracijoje skelbiama norma byloja, kad orumas priskirtinas ne tik moraliai atsakingiems ir realiai savarankiškiems subjektams, bet ir *kiekvienam gimusiam žmogui*.¹¹⁷ Iš pastarojo teiginio peršasi išvada, kad žmogui, gimusiam reprodukcinės technologijos pagalba, vistiek turėtų būti pripažintas asmens orumas, nes ir šis žmogus nepraras savo vertingumo ir bus priskirtinas „kiekvieno gimusio žmogaus“ kategorijai. Nors orumas jam bus pripažįstamas, tačiau kitas klausimas yra susijęs su jo teisėmis į orumą pažeidimu. Iš tiesų žmogaus – klonu teisė į orumą bus pažeidžiama žmogui jau esant embriono stadijoje.

Žmogaus klonavimo santykis su žmogaus orumo samprata paaiškina, kodėl ir kaip yra pažeidžiama embriono teisė į orumą. Orumo terminas vartojamas siekiant pabrėžti, kad žmogus turi įgimtą teisę į pagarbą ir etišką elgesį su juo¹¹⁸. Analizuojant šią apibrėžtį, kyla klausimas, ar embriono, su kuriuo atliekami bandymai siekiant patobulinti jo genetiką ir kuris kuriamas dirbtiniu būdu, teisė į pagarbą ir etišką elgesį bus nepažeista? Akivaizdu, kad nuo pirmojo mokslininko ar mediko prisilietimo prie embriono momento (kai atliekami netoleruoti tyrimai su juo siekiant pagerinti jo genetines savybes, kai nesiekama terapinių, diagnostinių ar prevencinių embriono gydymo tikslų, kai norima sukurti žmogų – kloną) yra pažeidžiama embriono teisė į orumą, teisė į garbingą ir etišką elgesį su juo.

115 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 22.

116 Vikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Orumas>>.

117 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 63.

118 *Ibid.*, p. 63 (Cituota iš: Vikipedija [interaktyvus]. <<http://en.wikipedia.org/wiki/Dignity>>).

Kitas orumo elementas yra tai, kad „orumas siejamas ne tik su faktiniais žmogaus nuopelnais [...], bet ir su žmogaus tikėjimu, kad jis kaip asmenybė yra niekuo ne prastesnis už visus kitus¹¹⁹“. Iš vienos pusės žiūrint, toks asmuo gali išsiprasminti kaip visuomenei vertingas asmuo, tačiau iš kitos pusės, jis save laikys neunikaliu bei gimusių reprodukcinių manipuliacijų pagalba žmogumi. Taip pat orumas lemia toleranciją žmogui, o tolerancija suprantama kaip „valstybės ir piliečių [...] draudimas diskriminuoti žmogų dėl priklausymo kuriai socialinei grupei [...] ar kitų asmens išskirtinumo požymių¹²⁰“. Tad niekas negali garantuoti, kad klonas dėl savo genetinės kilmės, pradėjimo būdo nebus diskriminuojamas kitų.

Žmogaus klonavimas pateikia dar vieną prieštaravimą – galima nukopijuoti DNR, tačiau neįmanoma nukopijuoti asmenybės. Kitaip sakant, įmanoma klonuoti individo kūną, bet klonuoti individo kaip asmens neįmanoma¹²¹. Biologiškai asmenys yra panašūs ar netgi identiški, tačiau žmonės tebelaikomi socialiai ir teisiškai skirtingi – nepakartojamos individualybės¹²². Žmogaus unikalumą patvirtina ir Popiežiškoji gyvybės akademija: „klonavimas rimtai kėsina į gimiančio asmens orumą ir į jo teisę turėti unikalią ir nenulemtą genetiką¹²³“. Anot S. Arlauskos, žmogaus unikalumo pažeidimas siejasi ne tik su žmogaus orumu, bet ir kitomis jo prigimtinėmis teisėmis: žmogaus teise į gyvybę, fizinį ir psichinį neliečiamumą. Taip pat „žmogaus teisės gimti [...] sudedamoji dalis yra nuostata „turėti savo gamtinėje psichinėje prigimtyje ką nors tokio, kas nėra nulemta arba sumodeliuota kitų žmonių“¹²⁴“. Jei žmogaus prigimtį sukuria kiti žmonės, tai automatiškai pažeidžiama žmogaus „natūrali laisvė“ ir „teisė būti unikumu“¹²⁵.

Dauguma filosofų kritikuoja ne klonuoto žmogaus genetikos ypatybes, tačiau patį mokslininkų siekį manipuluoti žmogaus genetika. Štai vokiečių filosofas Hansas Jonas gina teisę į žmogaus genetikos unikalumą ne dėl pačios genetikos, o dėl tirioniško siekio nulemti

119 *Ibid.*, p. 64.

120 *Ibid.*, p. 65.

121 Narbekovas, A., *supra* note 54, p. 58.

122 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 182.

123 Olekhnovitch, L. L'éthique et la theologie a l'épreuve du clonage. *Théologie évangélique* [interaktyvus]. 2002, Nr. 3 [žiūrėta 2014-07-03].
<<http://www.unpoissondansle.net/bioethique/etec.pdf>>.

124 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 183.

125 *Ibid.*

žmogaus likimą¹²⁶. J. Habermasas atskyrė du atvejus, kai žmogus laikomas oriu ir kai embrionas diskriminuojamas. Jei embrionas tiriamas gydymo tikslais, tai jis laikomas oriu etiniu subjektu, o jei manipuluojama embriono struktūrine sandara ir jo genetika, tai galime kalbėti apie embriono diskriminaciją¹²⁷. Tad kritikos strėlės pirmiausia turi lėkti ne į žmogaus kloną, tačiau į mokslininkus, darančius genetines manipuliacijas ir siekiančius klonuoti žmogų.

Kalbant apie filosofinį požiūrį į žmogaus klonavimą, egzistuoja ir radikalai šiam požiūriui priešinga nuomonė. Jos pavyzdys yra P. Singeris¹²⁸. Anot jo, „gyvybės šventumo kategoriją etikoje turi pakeisti gyvenimo kokybės sąvoka¹²⁹“. P. Singerio filosofijoje atsiskleidžia protestantiškoji individualistinė moralė, svarbiausiu žmonijos tikslu laikanti ne žmonijos išlikimą, bet malonumų maksimizavimą (žmonių gerovę). Taip pat šis filosofas, žmogaus embriono ir vaisiaus sąmonę prilygindamas kitų gyvūnų sąmonei, bei teigdamas, kad embrionas ar vaisius neturintis didesnės vertės nei gimęs asmuo, stengėsi paneigti krikščioniškosios antropologijos idėjas. Negana to, jis suabejojo vaisiaus sąmoningumu, o sprendžiant dėl vaisiaus ar embriono nužudymo moralumo, vien tik priklausymo *homo sapiens* rūšiai nepakanka, kadangi embrionas pirmiausia privalo turėti sąmoningumą.

Jei žiūrėsime iš šio filosofo pozicijų, svarbiau už pačią žmogaus gyvybę, jo orumą yra žmogaus gyvenimo kokybė. Tad jei žmogaus genetika, jos kokybė yra svarbesni, vadinasi mokslininkai su embrionais gali daryti įvairius neleistinus tyrimus. Bet ar tokia P. Singerio filosofija galėtų būti visuotinai pripažinta? Ar galima skiriant sąmoningą ir nesąmoningą žmogaus būties formas, vieną iš jų (nesąmoningą) diskriminuoti? Akivaizdu, kad sąmoninga žmogaus būseną kyla iš nesąmoningos būsenos. Tai rodo, kad P. Singerio filosofija pateisina visų žmonių galimą diskriminaciją manipuluojant genetinė prigimtimi jų pirmąją nesąmoningoje būsenoje.

126 Olekhnovitch, L., *op.cit.*

127 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 184.

128 Peteris Singeris yra australų filosofas šiuo metu dėstantis bioetiką Princetono universite, JAV. Jis specializuojasi taikomojoje etikoje, jos problemas sprendamas pagal ateistinį prioritetų utilitarizmą, kurio pagrindiniu tikslu yra laikomas žmonių ir kitų gyvūnų prioritetų patenkinimas (Citauta iš: Vikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-04]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Peter_Singer>.

129 Navickas, A. Palaidūnės civilizacijos sutrikimas. *Kelio bendrija* [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-07-04]. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-01-08-andrius-navickas-palaidunes-civilizacijos-sutrikimas/112254>>.

Visgi, tiek tradicinės, tiek šiuolaikinės filosofijos atstovai savo teiginiams įrodyti pateikia svarių argumentų, todėl žmogaus embriono orumo klausimas yra kiekvieno asmens pasirinkimo reikalas.

b) *Eugenikos ir „žmonių modeliavimo“ keliamos etinės – filosofinės problemos.* Šis aspektas susijęs su žmogaus teisių pažeidimais: teisės į individualumą, teisės į orumą bei gyvybę ir pan. Eugenika (arba eugenetika) suprantama kaip mokslinė teorija, teigianti, kad genetikos principais galime gerinti žmogaus paveldimas savybes¹³⁰. Kitaip sakant, tai metodas, kuriuo siekiama pagerinti žmonių genetinį paveldą taip, kad gimtų idealūs ir „kokybiški“ žmonės¹³¹. Šiais laikais žmogaus genetinių savybių tobulinimas yra teoriškai įmanomas. Kaip žinome, daugelis žmonių nori pasižymėti puikiomis fizinėmis ir psichinėmis savybėmis arba susilaukti tokiomis savybėmis pasižyminčių vaikų, tačiau šis noras smarkiai konfliktuoja su žmogaus unikalumu. Anot S. Arlauskos, „šiuolaikinė genų inžinerija atveria neribotas intervencijos į žmogaus biologinę prigimtį galimybes“¹³². Tą patvirtina ir D. Kingas. Jis primena, kad prieš kelerius metus buvo sukurtas genetiškai modifikuotas žmogaus embrionas, kuris vėliau buvo sunaikintas¹³³.

Mokslininkai ir filosofai eugenikoje išvelgia kelias etines problemas. *Visų pirma*, žmogaus unikalumo sunaikinimas ir paneigimas. Jei žmogus gimtų su tam tikromis patobulintomis arba kitų žmonių (tėvų, mokslininkų) norimomis savybėmis, tai tas žmogus tiesiog prarastų jam visuomenės priskiriamą unikalumą. Tą patvirtina tiek S. Arlauskas, tiek D. Kingas. Pirmasis teigia, kad „žmogaus gimimo empirinis faktas yra unikalus, žinoma, tol, kol turime reikalą ne su klonu“¹³⁴. Aišku, galima galvoti, jog „klonuotas žmogus“ bus unikalus, nes savo fizinėmis, psichinėmis savybėmis kažkiek skirsis nuo klonuojamo žmogaus. Tačiau unikalumas čia suprantamas kita prasme. Šiuo atveju unikalumas turi būti nagrinėjamas klonuojamo žmogaus teisės į gyvybę, jo individualumo, nepakartojamumo, kaip socialinės kategorijos, kontekste. Unikalumas suprantamas ne kaip materialus nepakartojamumas, bet kaip

130 Vikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-05]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Eugenika>>.

131 Baudry, C. Clonage thérapeutique et les questions éthiques. *Le Monde* [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2014-07-05]. <http://www.lemonde.fr/societe/article/2005/03/20/clonage-therapeutique-et-questions-ethiques_626089_3224.html>.

132 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 137.

133 Tovarovas, M., *supra* note 98.

134 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 179.

socialiai pripažįstamas unikalumas. Tai reiškia, kad asmuo, laikomas gamtiškai unikaliu, pasižymės savaiminio vertingumo ir neliečiamumo viešu visuomeniniu pripažinimu¹³⁵. Tad klonavimo atveju unikalumas bus paneigiamas numatytu ir sąmoningu egzistuojančio subjekto genetinio antrininko sukūrimu.

Iš tiesų, apsvarsčius žmogaus unikalumo sampratą, belieka tik patvirtinti akivaizdžią politinę tezę – visi žmonės nuo pat gimimo yra skirtingi, kiekvienas asmuo istorijoje laikomas unikaliu ir vieninteliu. D. Kingas šią nuostatą tik patvirtina: „Gimsta naujas, unikalus genetinis individas, kuris neturi būti kontroliuojamas priklausomai nuo to, kokias savybes norime jam įdiegti¹³⁶“. Negana to, su žmogaus unikalumo atėmimu yra susijęs embriono „sudaiktinimas“. Pastarąjį teiginį patvirtina D. Kingas, sakydamas, kad „čia ir yra klonavimo problema – ji suvienodina žmones priklausomai nuo to, ko norime iš anksto¹³⁷“.

Antroji problema yra susijusi su žmonių lygiavertiškumo ir lygiateisiškumo principų pažeidimu. Genetinis patobulinimas ir žmogaus klonavimo technika galėtų stipriai prisidėti prie to, kad žmonės būtų padalinti į kelias grupes: genetiškai patobulintą elitą ir likusiuosius. Iš tikrųjų, jei tik mokslas ir pinigai lems žmogaus genetinį pranašumą, tai žmonės pradės reikalauti „tobulų vaikų“, o tokios sąvokos, kaip „žmogaus prigimtis“, „gamtinis unikalumas“ bus automatiškai eliminuojamos iš žmogaus gyvenimo.

Trečioji problema turėtų būti priskiriama mokslinei fantastikai. Yra žmonių, manančių, kad genų inžinerija, žmogaus klonavimas galėtų prisidėti prie žmonių išnaudojimo, klonuotų asmenų armijų kūrimo. Aišku, jei žmonės būtų klonuojami, ši galimybė taptų realesnė, tačiau kol kas šiuos dalykus stabdo techniniai sunkumai bei teisinio reguliavimo įrankiai. Atsižvelgus į šį etinį aspektą, belieka režiuruoti, kad šiuolaikinių technologijų galimybės „sudaiktina“ asmenį bei pažeidžia jo gamtinį socialinį unikalumą. Egzistuoja tam tikros kišimosi į žmogaus prigimtį ribos ir žmogus turėtų paisyti ne tik teisinių, tačiau ir socialiai preziumuojamų „gamtinių įstatymų“, žmonijos tradicijose ir papročiuose egzistuojančių jau milijoną metų.

c) *Psichologinės būsenos suardymas ir asmens identiteto sutrikdymas*. Asmens identitetas (arba tapatumas) suvokiamas kaip „subjektyvus savęs, kaip individo, derinančio įvairius socialinius vaidmenis, supratimas, [...] asmens gebėjimas apibūdinti save, atsakant į klausimą „kas aš esu?“¹³⁸“. Sudėtinga dilema iškils tada, kai asmuo, gimęs dirbtinės reprodukcijos pagalba, savęs paklaus, ar klonavimas nepakeitė jo poreikio išlikti „pačiu savimi“?

135 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 181.

136 Tovarovas, M., *supra* note 98.

137 *Ibid.*

Kitaip sakant, žmogus – klonas gims patobulintas ir sumodeliuotas reprodukcinėmis technologijomis užsiimančių asmenų. Taigi jis praras savo unikalumą bei nebegalės savęs priskirti prie žmonių, kurie gimė santuokinio lytinio akto pagalba. Anot S. Arlauskos, „žmogaus dvasinė būtis yra jo intymi vidinė, išoriškai neregima būtis ir tik jam priklausanči sfera. Žmogaus kūniška būtis taip pat yra tik jam priklausanči jo intymi būtis¹³⁹“. Tai reiškia, jog klonavimo technika bei mokslininkų noras patobulinti žmogaus genus vienaip ar kitaip pakenks žmogaus kūniškai bei dvasinei būtimis, kurios turi išlaikyti tam tikrą intymumo elementą. Tad asmuo nebesijaus unikaliumi, vieninteliu tokiu istorijoje egzistuojančiu asmeniu, kadangi jis bus sumodeliuotas kitų asmenų. S. Arlauskas tai atskleidė teigdamas, jog „kai dėl fizinio identiteto [...], tai gamtinis, įgimtas unikalumas išreiškia žmogaus galimybę jau iš pačios prigimties būti „kitokiu“, ne tokiu kaip kiti...¹⁴⁰“.

Nereikėtų pamiršti tokios sąvokos, kaip „socialinis identitetas“, reiškiančios „asmens savęs priskyrimą tam tikrai grupei pagal jos specifinius požymius¹⁴¹“. Tarkime, jei laboratorijoje „sukonstruotas“ žmogus – klonas priskiria save prie dirbtinai pradėtų žmonių grupės, tai ar dėl to nekils tam tikrų psichologinių problemų? Ir koks bus aplinkinių požiūris į tą asmenį? Netgi psichologai pripažįsta, kad giminytės santykių susimaišymas destabilizuoja psichinę žmogaus pusiausvyrą, kadangi viena iš psichinės žmogaus būsenos ypatybių yra išsiskirti iš kitų, o giminytė formuoja socialinį ir psichologinį tapatumą¹⁴².

Akivaizdu, kad klonavimas kėsina į žmogaus kūnišką ir dvasinę būtis, bei paveikia žmogaus psichologinę būseną. Išryškindamas klonuotų vaikų psichologines problemas, gydytojas genetikas D. Serapinas teigė, kad „šiandienos psichiatrijoje ir psichologijoje vis garsiau kalbama apie išlikimo kaltės sindromą, kurį patiria reprodukcinių technologijų dėka gimę vaikai¹⁴³“.

d) *Žmogaus genealoginių ryšių suardymas*. Šis etinis aspektas susijęs tik su reprodukciniu klonavimo technika, kadangi terapinio klonavimo tikslas yra skirtingas. Kalbant

138 Vikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Asmens_tapatumas>.

139 Arlauskas, S., *supra* note 8, p. 187.

140 *Ibid*, p. 180.

141 Vikipedija, *supra* note 138.

142 Olekhnovitch, L., *supra* note 123.

143 Serapinas, D. Klonavimas ir EKL: gyvybės mokslų ir etikos sąlyčio beiėskant. *Paskaitų medžiaga* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2014-07-04]. <<https://moodle.mruni.eu/enrol/index.php?id=1744>>.

apie šį pagrindą, reikėtų paminėti, jog jis apima tokius aspektus kaip: šeimos ir dauginimosi sampratų paneigimą, klonuoto asmens ir jo tėvų genealoginių ryšių susimaišymą ir pan. Taip pat jau minėtas aspektas glaudžiai susijęs su paveldėjimo teise, tėvyste, motinyste, lytiniu dauginimusi ir t.t.

Kalbant apie reprodukcinį žmogaus klonavimą, neišvengiamai kyla klausimas, kaip ši nelytinio dauginimosi forma gali suardyti santuokos institutą? Juk šeimoje gimęs klonuotas asmuo vistiek turėtų tėvus bei jį saistytų tam tikri genetiniai ryšiai su šeima. Anot A. Narbekovo, dirbtinio apvaisinimo technologija *in vivo*, jei prieš tai buvo imtasi visų priemonių nevaisingumui pašalinti, nėra savaime blogas dalykas¹⁴⁴. Tačiau visai kas kita yra klonavimas. Klonuoti asmenys bus pradėti ne santuokinio lytinio akto pagalba, o tiesiog bus sukurti laboratorijos mėgintuvėliuose. Tai reiškia, jog nauja gyvybė turi būti pradedama santuokinio akto metu, kuris išreiškia santuokinę vyro ir žmonos meilę¹⁴⁵, o nesant šeimoje meilės, sugriūna ir pati šeima. Be to, prie šeimos instituto griuvimo prisideda „dviejų skirtingų lyčių nebuvimas“, kadangi žmogaus klonavimui reprodukciniais tikslais nereikalinga vyriška lytinė ląstelė. Negana to, iš tėvystės sąvokos eliminavus vieną iš sutuoktinių, neišvengiamai sugriūna tėvystės ar motinystės sampratos, suardomas santykis tarp tėvų ir vaikų bei tarp pačių tėvų.¹⁴⁶ Apibendrinant šių santuokos elementų vertinimą, galima pasakyti, jog iš tiesų žmogaus klonavimas reprodukcijos tikslu nėra tokia nekalta technika. Visų pirma, ji iš šeimos atima įprastą dauginimosi galimybę bei iš šio proceso eliminuoja vieną iš tėvų. Antra, ardydama šeimos institutą, ji vienaip ar kitaip pažeidžia vaiko orumą, jo teisę į gyvybę. Tad žmogaus klonavimo žala šeimyniniais meilės saitais susaistytiems sutuoktiniams ir vaikui yra akivaizdi.

Kitas šio etinio – filosofinio aspekto elementas yra klonuoto asmens ir jo tėvų genealoginių ryšių sumaišymas. Paprastai tariant, jei technologijų pagalba bus sukurtas žmogus – klonas, tai bus labai sunku arba net neįmanoma atsekti jo giminystės ryšius su tėvais ir kitais artimaisiais, jo gimdytojai bus sudėtinga išlaikyti motinos statusą, o tėvas negalės vadintis tėvu mums įprasta šio žodžio reikšme. UNESCO šį elementą pavadino „didelės netvarkos“ („*perturbation majeure*“¹⁴⁷) pavadinimu. Įdomumo dėlei galima paminėti prof. J. P. Renard pastebėjimą, kad moteriškosios lyties klonas gali turėti penkias motinas: motiną – ląstelės

144 Narbekovas, A.; Meilius, K., *supra* note 105, p. 84 – 91

145 *Ibid.*

146 *Ibid.*

147 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 7.

branduolio donorę, motiną – kiaušialąstės donorę, motiną „išnešiotąją“, motiną, kuri užaugino kloną, bei genetinė motina, kuri pagimdo kloną ląstelės branduolio davėjai¹⁴⁸. Visa tai dar labiau komplikuoja giminystės ryšius. Paradoksalus atvejis nutinka su klono senele „branduolio donore“. Ji ne tik yra klonuoto žmogaus senelė, bet ir genetinė sesuo. Viskas tampa daug sudėtingiau kai kalbame apie klonuotų žmonių klonus. Net jei išvardintumėme visus įmanomus giminystės ryšių variantus, šios komplikotos problemos neišspręstumėme. Aišku, šie pasvarstymai kol kas yra tik teorinio lygmens, tačiau juk kažkada pati žmogaus ar gyvūnų klonavimo galimybės taip pat buvo priskiriamos fantastikos sričiai.

e) *Klonavimo technikos neveiksmingumas*. Vieni autoriai šį aspektą vadina tiesiog „rizikinga ir pavojinga klonavimo technika“, o kiti autoriai išskiria „techninio ir medicininio nesaugumo“ apibrėžtį. Tačiau pavadinimų įvairovė nekeičia esmės. Mokslininkai, kurie jau atliko nemažai klonavimo bandymų su žinduoliais, negali pasigirti didele sėkme. Dabartiniai žinduolių klonavimo rezultatai rodo, jog ši technika yra labai toli nuo savo siekiamo tikslo, kadangi nesėkmės tikimybė yra labai didelė.¹⁴⁹ Kaip pažymi UNESCO organizacija, nesėkmingo klonavimo tikimybė yra didesnė nei 90 proc.¹⁵⁰, tuo tarpu kiti autoriai pateikia netgi 95-97 proc. nesėkmės tikimybę¹⁵¹. Tad skaičiai, susiję su žinduolių klonavimu, yra ištis gąsdinantys. Tačiau ties tuo dar nesibaigia skaudžios žinduolių klonavimo pasekmės. Dauguma klonuotų gyvūnų nugaišo dar negimę, o kiti – iš karto po gimimo. Iš viso to peršasi klausimas – kas atsitinka su sėkmingai klonuotais gyvūnais? 30-40 proc. išgyvenusių gyvūnų yra neįgalūs arba su įvairiomis genetinėmis ir fizinėmis anomalijomis, šiuos žinduolius darančiomis panašius į monstus. Prie viso to galima pridurti įgimtas širdies ydas, inkstų ar kepenų ligas, kepenų hipertrofiją, silpną imuninę sistemą, priešlaikinį senėjimą ir t.t. Blogiausia yra tai, kad mokslininkai negali atsekti šių genetinių ir chromosominių pakitimų ištakų.¹⁵²

Klonavimo technikos neveiksmingumą geriausiai atspindi klonuotos avies Doli atvejis. Nors avies klonavimą galima priskirti prie sėkmingo klonavimo pavyzdžių, tačiau žinduolio klonavimas neapsiėjo be pasekmių. Būdamas šešerių su puse metų, žinduolis susirgo progresuojančia plaučių liga bei ankstyvuojančiu artritu, todėl buvo užmigdytas. Be to, avis

148 Olekhnovitch, L., *supra* note 123.

149 Olekhnovitch, L., *supra* note 123.

150 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 7, p. 11.

151 Olekhnovitch, L., *supra* note 123.

152 *Ibid.*

nesulaukė avinams įprasto amžiaus¹⁵³. Tai rodo, jog pati klonavimo technika yra netobula ir sukelia skaudžias pasekmes. Klonavimo technikos ydas JAV kongresui pateikė pats Ijanas Vilmutas: „Sėkmingo žinduolių klonavimo tikimybė yra maža, kadangi iš 277 sukurtų embrionų 29 buvo implantuoti į avį, o iš pastarųjų normaliai išsivystė tik vienas¹⁵⁴“. Jis pripažino, jog „panašūs eksperimentai su žmonėmis būtų visiškai nepriimtini¹⁵⁵“. Viena vertus, nesėkmingi ir luošinantys klonavimo bandymai su gyvūnais tik dar kartą patvirtina, jog ši technika nėra pritaikoma žmonėms, turintiems sudėtingesnę DNR sistemą, kita vertus, klonavimo technikos tobulinimas pareikalautų dar daug gyvūnų gyvybių, kas žiūrint iš humaniškumo pusės yra nepriimtina. Net jei laikui bėgant mokslo progreso dėka būtų įveiktos techninės klonavimo kliūtys, liktų dar daug neatsakytų klausimų, susijusių su klonuotų vaikų ir jų tėvų genealoginiais ryšiais, genetiškai patobulintų asmenų unikalumu ir žmogiškuoju orumu.

Apibendrinus žmogaus klonavimo reprodukcijos tikslais keliamas etines – filosofines problemas, galima konstatuoti, kad reprodukcinis klonavimas, būdamas technologiškai neišvystytas ir pavojingas, kėsina į žmogaus orumą bei unikalumą, taip pat išardo genealoginius žmogaus ryšius, griaua šeimos ir dauginimosi sampratas.

2.2.2 Terapinio žmogaus klonavimo etinis – filosofinis vertinimas

Kita žinoma žmogaus klonavimo technika yra terapinis žmogaus klonavimas arba tiesiog žmogaus klonavimas terapiniais (gydomaisiais) tikslais. Žodžio „terapinis“ („gydomasis“) vartojimas parodo gerus klonavimo tikslus – gydyti žmones nuo įvairių sunkių ligų. Tačiau šis terminas iškelia klausimą – kokiomis priemonėmis šis tikslas bus pasiektas? Terapinio žmogaus klonavimo argumentai „už“ ir „prieš“ mus nukelia į jau dvidešimt metų vyksančią diskusiją, susijusią su embrioninių tyrimų legitimumu, embrionų naikinimu, kamieninių ląstelių panaudojimo galimybėmis ir jų gavimo šaltiniais.

Kaip žinome, terapinio ir reprodukcinio klonavimų technikos yra identiškos, tik skiriasi jų tikslai. Reprodukcinio klonavimu siekiama sukurti žmogų – kloną, o terapinio klonavimo technika siekiama sukurti žmogaus embrioną, iš kurio būtų paimtos kamieninės ląstelės dviem tikslais: pirma, dėl neribotų kamieninių ląstelių dalijimosi galimybių jos galėtų būti naudojamos sunkių ligų gydymui. Antra, dėl diferencijavimosi galimybių, iš kamieninių ląstelių

153 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 7, p. 11.

154 *Ibid.*

155 *Ibid.*

įmanoma išauginti tam tikrus organus, kurie padėtų išspręsti donorystės problemą. Vis dėlto, kad ir kokie kilnūs terapinio klonavimo tikslai, reikėtų pasakyti, kad šiam tikslui pasiekti pasirinktos priemonės yra netinkamos, juolab, kad terapinis klonavimas kelia nemažiau etinių – filosofinių problemų nei reprodukcinis klonavimas.

A. Narbekovas suformulavo penkis probleminius klausimus, susijusius su terapiniu klonavimu:

1. Ar yra moraliai leistina sukurti ir naudoti žmogaus embrionus vien tam, kad jie būtų kamieninių ląstelių šaltinis?
2. Kokius kamieninių ląstelių tyrimus būtų etiška finansuoti: ar analizuojančius, kaip panaudoti suaugusiųjų kamienines ląsteles, ar embrionų kamienines ląsteles?
3. Ar yra etiška naudoti rinkoje įsigytas kamienines ląsteles, kai yra žinoma, jog jų išgavimo būdas yra neetiškas?
4. Ar etiška gydyti pacientus neapčiuotais aparatais?
5. Ar ribojant kamieninių ląstelių tyrimus ir jų panaudojimą pažeidžiama mokslinių tyrimų laisvė?¹⁵⁶

Terapinio klonavimo technika iškelia daugiau probleminių klausimų, nei pateikia atsakymų. Svarbiausias etinis – filosofinis terapinio žmogaus klonavimo aspektas yra susijęs su embriono gyvybe. Taigi *pirmasis* prieštaravimas yra „embrionų panaudojimo terapiniams tikslams amoralumas“. Šiam aspektui puikiai tinka I. Kanto mintis, dažnai išsakoma bioetikoje, jog „Žmogus turi būti savaiminis tikslas, o ne priemonė siekti savo tikslų¹⁵⁷“. Būtent terapinio klonavimo technikoje embrionas būtų panaudojamas kaip priemonė tikslui pasiekti, t.y. ligų gydymui ir donorystei.

Kaip žinome, kamieninės ląstelės gali būti išgaunamos iš kelių šaltinių: embriono (panaudojant aborto metu sunaikintus embrionus, panaudojant embrionus, likusius po apvaisinimo *in vitro* bei iš terapinio klonavimo būdu sukurtų embrionų), suaugusio individo bei placentinio kraujo. Pastarieji du kamieninių ląstelių išgavimo būdai nekelia jokių etinių diskusijų. Pirmasis šių ląstelių išgavimo šaltinis kelia tiek etinių, tiek teisinių problemų. Tačiau čia bus pateiktas tik kamieninių ląstelių, gautų terapinio klonavimo technikos pagalba, etinis – filosofinis vertinimas.

Didžiausia problema išryškėja tada, kai embrionai yra sukūriami tam, kad iš jų būtų paimtos embrioninės kamieninės ląstelės. Anot A. Narbekovo, „embrionų naikinimas yra

156 Narbekovas, A. Kaip atpažinsime klonuotą žmogų? [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04].

<<http://gamta.vdu.lt/bakalaurai/parsisiusti/Kaip%20atpazinsime%20klonuota%20zmogu.ppt>>.

157 Vikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04]. <http://lt.wikiquote.org/wiki/Imanuelis_Kantas>.

nemoralus veiksmas, nes nužudoma žmogiška gyvybė embriono stadijoje¹⁵⁸. Tuo tarpu kiti autoriai tą pačią mintį pasako kiek kitaip: „embriono gyvybei neleidžiama megztis vien tam, kad būtų nutolinta kito žmogaus mirtis¹⁵⁹. Tad šiuo atveju geros žmogaus sveikatos, gyvybės išsaugojimas yra priešpastatomi embriono teisei gyventi. Psichologai tai paaiškina tuo, kad žmogaus veikla gelbstint gyvybes, gydant ligas yra per daug egoistiška, bei, kad žmogus bijo ateities ir nežinomybės, todėl nori išsaugoti tai, kas jau yra ir egzistuoja, bet ne tai, ko dar nėra¹⁶⁰. Kitaip tariant, žmogus nesureikšmina „potencialios gyvybės“ svarbos ir labiau vertina jau gimusį žmogų, kurio gyvybei suteikia didesnę vertę. Galima teigti, kad iš to atsiranda ydingas mąstymas, jog žmogaus embrionas yra tik „ląstelių sandėlis“. Vis dėlto, toks psichologinis požiūris į žmonių egoistiškumą nepaneigia žmogiškosios embrionų gyvybės.

Jei embriono nelaikytume žmogumi, turinčiu gyvybę, tai neliktų jokių etinių – filosofinių prieštaravimų, tačiau, kaip žinoma, šiuolaikinė medicina įrodė, kad žmogaus gyvybė atsiranda nuo apvaisinimo momento. Verta paminėti tai, kad embrioninių kamieninių ląstelių panaudojimas terapiniais tikslais lemia embriono „sudaiktinimą“ bei paverčia jį paprasčiausia „terapine, gydomąja medžiaga“¹⁶¹. Tuo tarpu terapinio klonavimo šalininkai mano kitaip. Jie žmogaus embrionui nepripažįsta žmogiškosios gyvybės ir remiasi tuo, kad embrionas yra tik tam tikra „ląstelių sandėlis“, kuri teikia nemažai perspektyvų ligų gydymui. Be to, jie aktyviai palaiko šią idėją, nes mano, kad jei yra sukurta perteklinių ir nereikalingų embrionų, tai jie vistiek bus sunaikinami. Neapsiribodami tuo, kaip pavyzdį jie pateikia dirbtinio apvaisinimo procedūrą *in vitro*. Bandoma įteigti, kad dirbtinio apvaisinimo procedūros, įteisintos daugelyje pasaulio valstybių, praktikuojamos jau seniai, o jų metų taip pat žūsta embrionai¹⁶². Tačiau toks mąstymas klaidingas, kadangi mokslas yra įrodęs, kad žmogaus gyvybė atsiranda nuo apvaisinimo momento¹⁶³, o embrionas jau yra atskira biologinė sistema, turinti visą genetinę informaciją. Tačiau terapinio žmogaus klonavimo šalininkai nenurimsta teigdami, jog

158 Narbekovas, A.; Oželis, R., *supra* note 67, p. 64 – 70.

159 Garcia, V.; Mailland Q.; Robert, A. Le clonage thérapeutique [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-07-05]. <<http://ethique.perso.sfr.fr/M1%20SETE%20Dossier%20Ethique%20A.Robert-Q.Mailland-V.Garcia-F.Thiery.pdf>>.

160 *Ibid.*

161 Hug, K. Les cellules souches embryonnaires humaines: origines, questions éthiques et embryons. *Clonage*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04]. <<http://www.eurostemcell.org/fr/factsheet/les-cellules-souches-embryonnaires-humaines%C2%A0-origines-questions-%C3%A9thiques-et-embryons>>.

162 *Ibid.*

kamieninių ląstelių išgavimas iš embriono prisidėtų prie donorystės problemos sprendimo. Visgi, toks teiginys yra kritikuotinas dėl dviejų priežasčių: pirmiausia, jei iš tiesų praktikoje būtų pritaikoma žmogaus organų išauginimo iš kamieninių ląstelių galimybė, jos rezultatų panaudojimas būtų ribotas dėl finansinių kliūčių. Antras dalykas, kurį reiktų pabrėžti, tai pačios donorystės esmės paneigimas. Taigi žmogaus embriono, esančio savarankiška ir unikalia biologine sistema, panaudojimas kamieninėms ląstelėms yra amoralus ir netoleruotinas dalykas.

Antroji bioetikų ižvelgiama problema – tai šios procedūros komercializavimo bei finansavimo moralumas. Pagrindinė dilema iškyla tada, kai svarstoma, kokius kamieninių ląstelių tyrimus etiškiau finansuoti: suaugusiųjų kamieninių ląstelių ar embrionų kamieninių ląstelių? Daugelis autorių pasisako už suaugusiųjų asmenų kamieninių ląstelių panaudojimą bei tyrimų su jomis finansavimą. Su tuo sutinka švedų prof. G. Hermerenas, teigdamas, kad „komercinis aspektas bei tarptautinės varžybos medicinos srityje sparčiai skatina embrioninių kamieninių ląstelių tyrimus. Todėl valstybės turi būti suinteresuotos finansuoti ir skatinti tyrimus su suaugusiojo asmens kamieninėmis ląstelėmis¹⁶⁴“. Pagrindinė priežastis, dėl kurios visas mokslinis potencialas turi būti nukreiptas į suaugusio asmens kamieninių ląstelių tyrimus, yra embriono gyvybės išsaugojimas. Juk iš tiesų, suaugusiojo individo kamieninių ląstelių potencialo maksimalus išnaudojimas padėtų išspręsti daugelį etinių – filosofinių problemų.

Trečiasis probleminis aspektas susijęs su kamieninių ląstelių bei jų produktų panaudojimo etiškumu. Jau minėjome, kad yra galimybė iš kamieninių ląstelių išauginti žmogaus organus, kurie padėtų išspręsti donorystės problemą. Tačiau tokiu būdu gautų organų panaudojimas sukeltų ne vieną problemą. Donorystės etiškumas, pasak A. Narbekovo, apsprendžiamas iš kelių kriterijų: funkcinis donoro integralumas negali būti pažeidžiamas, nors anatomicinis integralumas ir gali nukentėti, donoro rizika turi būti proporcinga recipiento gaunamam gėriui, donoras turi duoti laisvą informuotą sutikimą ir t.t.¹⁶⁵ Jei žmogaus embrioną laikytume donoru, tai kyla klausimas, ar donoro funkcinis integralumas bus pažeistas, ar recipientas gauta nauda bus proporcinga donoro rizikai ir ar bus laisvas informuotas sutikimas? Šiuo atveju donorystė neatitiks nei vieno iš šių kriterijų. Apskritai, terminas „donorystė“ terapinio žmogaus klonavimo atveju prieštarauja pačiai donorystės esmei¹⁶⁶. Prie viso to

163 Narbekovas, A., *et al.*, *supra* note 56, p. 142 – 184.

164 Hug, K., *op. cit.*

165 Narbekovas, A., *supra* note 54, p. 78.

166 *Ibid.*

prisideda ne tik donorystės problema, tačiau ir kitų embrioninių kamieninių ląstelių bei jų produktų panaudojimas, kuris kitiems žmonėms, žinantiems jų gavimo šaltinį, pasirodys nepriimtinas ir netoleruotinas.

Ketvirtasis, ir nemažiau svarbus aspektas – tai terapinio žmogaus klonavimo rezultatų panaudojimo saugumas. Mokslininkai terapinio klonavimo technikoje išvelgia neribotų ir daug žadančių gydymo galimybių. Tačiau čia vėlgi galima išvelgti kelis probleminius aspektus. Visų pirma, kad šios technikos pagalba gautų rezultatų panaudojimas būtų saugus, tam reikia atlikti nemažai tyrimų. O tyrimai būtų atliekami su žmogaus embrionais. Tai mus vėl nuveda prie embriono gyvybės klausimo. Bet kokių atveju, medicininės intervencijos į žmogaus embrioną yra neišvengiamos. Visų antra, jau yra žinoma atveju, kai terapinio klonavimo būdu gautos kamieninės ląstelės padarė žalos ne tik pačiam embrionui, bet ir pacientui: „Neatsargumas kartais gali kainuoti itin brangiai. [...] po kamieninių ląstelių injekcijų kurso, [...] berniukui susiformavo augliai. Panašių atvejų būta ir daugiau...¹⁶⁷“.

Nereikia pamiršti to, kad terapinio klonavimo technikos tobulinimui bus manipuluojama embrionų gyvybėmis, o norint sukurti žmogaus embrionus, reikės gauti moterų kiaušialąsčių. Jau dabar baiminamasi kiaušialąsčių gavimo komercializavimo. Taigi iš šio aspekto analizės matome, jog terapinis klonavimas kelia nemažą pavojų ne tik žmogaus embrionui, bet ir asmeniui, besinaudojančiam kamieninių ląstelių produktais.

Penktoji etinė problema išryškėja kalbant apie mokslinių tyrimų laisvės ribojimą bei žmogaus teisę į gyvybę. Pastarasis teiginys suponuoja probleminį klausimą: „Ar ribojant kamieninių ląstelių tyrimus ir jų rezultatų panaudojimą, nepažeidžiama mokslinių tyrimų laisvė?¹⁶⁸“. Šią etinę problemą galima susieti tiek su reprodukciniu, tiek su terapiniu žmogaus klonavimu, kadangi abiem atvejais vienaip ar kitaip yra eksperimentuojama su žmogaus embrionu.

Jau minėjome, kad naudojant žmogaus terapinio klonavimo techniką, atliekant invazinius tyrimus su žmogaus embrionais, vienaip ar kitaip pažeidžiamos prigimtinės teisės: teisė į gyvybę (kai sunaikinami embrionai), teisė į orumą ir unikalumą (kai kuriami žmogaus klonai reprodukciniams tikslais). Šios teisės stipriai kertasi su mokslo laisve. Filosofiniai vadovėliai, remdamiesi Kanto mintimis, postuluoja, kad „bendruomenės priedermė yra vertinti konkretų žmogų kaip aukščiausią vertybę, gerbti jo orumą ir privatumą, taip pat bendruomenė turi pareigą gerbti kito žmogaus gyvybę ir sveikatą¹⁶⁹“. Iš tiesų, prigimtines žmogaus vertybes (gyvybę, unikalumą, orumą, individualumą) pripažįsta filosofija, etika, jas teisiniais

167 Tūzaitė, E., *supra* note 27.

168 Narbekovas, A., *op. cit.*

instrumentais gina teisę. Todėl mokslinė visuomenė bei visi kiti žmonės privalo kompetetingai ir kritiškai apsvarstyti mokslo ir technikos pažangą, susijusią su žmogaus teise gyventi, su jo orumu. Taip pat mokslinių tyrimų laisvę klonavimo srityje reikia nukreipti taip, kad būtų išsaugomi žmogaus orumas, unikalumas bei gyvybė. Tą puikiai parodo A. Narbekovo teiginys, kad „mokslas be etikos yra pavojingas. Jokia mokslinė naujovė negali būti didesnė vertybė už žmogaus gyvybę¹⁷⁰“.

Būtinybė drausti žmogaus klonavimą išplaukia išanalizavus religinius bei etinius – filosofinius klonavimo draudimo pagrindus. Tiek religija, tiek filosofija teisei atskleidžia pagrindines žmogaus vertybes, moralines ir etines normas, kurias teisei liečia paversti teisinėmis privalomo elgesio taisyklėmis, kadangi į šias vertybes kėsinaši šiuolaikinės biotechnologijos įrankis – žmogaus klonavimas, pažeidžiantis tokias prigimtines žmogaus teises ir vertybes, kaip žmogaus prigimtine teisė į gyvybę, jos šventumas bei neličiamumas, asmens unikalumas bei individualumas, orumas, vertingumas. Be viso to, ši reprodukcinė technika ardo šeimos instituto sampratą, paneigia lytinę žmogaus dauginimosi galimybę bei prisideda prie žmogaus „sudaiktinimo“. Todėl būtina atsigręžti į vakarų civilizacijos humanistinę tradiciją, stiprinti bioetikos poziciją bei ieškoti veikiančių teisinių įrankių, galinčių sustabdyti šį vis labiau įsibėgėjantį technologinį procesą.

2.3 Žmogaus klonavimas prigimtinių teisių požiūriu

2.3.1 Žmogaus – klono teisė į orumą

Mokslininkai, teisininkai, biologai ar kiti žmogaus klonavimo problema besidomintys asmenys vieningai sutaria dėl žmogaus klonavimo istorinio konteksto, sampratos ir būdų. Tačiau didžiausios diskusijos kyla tada, kai pradėdame kalbėti apie klonavimą praktinio įgyvendinimo perspektyvoje. Ši reprodukcinė technika sukelia rimtas teisinio reguliavimo, etinio – moralinio vertinimo problemas. Kadangi žmogaus klonavimas tiesiogiai susijęs ne tik su žmogaus gyvybe, tačiau ir su jo asmenybe bei visomis prigimtinėmis teisėmis, tai neišvengiamai atsiranda būtinybė jį pateisinti žmogaus teisių plotmėje.

Filosofijoje orumas suprantamas kaip kartinė žmogaus moralinės būties išraiška, reiškianti asmenybės vertingumą¹⁷¹. Prigimtinių žmogaus teisių pažeidimas klonavimo srityje pasireiškia per asmens unikalumo ir nepakeičiamumo paneigimą, per žmogaus diskriminacijos

169 Arlauskas, S. *Turingieji teisės pagrindai*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2004, p. 136.

170 Narbekovas, A., *supra* note 54, p. 78.

galimybę sukuriant žmogų – antrininką. Tarptautinėje teisėje žmogaus orumas įvardijamas kaip žmogaus teisių ir laisvių pagrindas.

Teisės moksle orumas skirstomas į kelias kategorijas. E. Venckienė pabrėžė, jog žmogaus orumas, visų pirma, apima žmogaus, kaip biologinės rūšies vertingumą (kaip teisės į fizinį ir moralinį žmogaus integralumą objektas), bei, visų antra, žmogaus, kaip socialiai aktyvios asmenybės vertingumą. Pirmoji orumo kategorija reiškia, kad kiekvienas žmogus privalo būti vertinamas vien tik dėl paties fakto, kad yra žmogus. Teisė į žmogaus orumą kaip teisė į fizinį ir moralinį integralumą reiškia, jog draudžiama instrumentalizuoti žmogų bei atsiranda pareiga saugoti žmogaus saugią egzistencinę aplinką.¹⁷²

Žvelgiant į žmogaus klonavimą per šių elementų (žmogaus instrumentalizavimas bei pareiga saugoti žmogaus egzistencinę aplinką) prizmę, tampa aišku, kuo klonavimas žalingas žmogiškajam orumui. *Visų pirma*, klonavimas instrumentalizuoja embrioną. Šiuo atveju embrionas laikomas tik objektu, paneigiamas žmogaus dvipoliškumas, t.y. žmogus laikomas tik biologiniu kūnu, skirtu valstybės poreikiams patenkinti. Tad embriono laikymas tik objektu bei „biologine medžiaga“, neturinčia socialinio vertingumo, iššaukia nevienodą visų žmogiškųjų būtybių vertingumo traktavimą. Tai lemia, jog embrionas bus diskriminuojamas biologinės raidos požiūriu.¹⁷³ Naudojant žmogaus terapinio klonavimo techniką embrionas žus, o tai reiškia, kad bus pasikėsinta į jo orumą bei paneigtas žmogaus vertingumas. Šiuo atveju bus paneigta embriono teisė gimti, tad jis nebegalės pretenduoti į socialiai aktyvios, savo veiksmais kuriančios individualų socialinį naudingumą, asmenybės vertingumą.

Japonijos bioetikos komitetas išskyrė tris elementus, kurie apsprendžia žmogaus orumo pažeidimą reprodukcinio klonavimo atveju:

1. Reprodukcinis klonavimas lemia žmogaus instrumentalizavimą konkrečiam tikslui pasiekti;
2. Norimų genetinių savybių parinkimas pažeidžia kiekvieno žmogaus individualumą;
3. Tradicinio žmogaus gimimo paneigimas.¹⁷⁴

171 Vikipedija, *supra* note 116.

172 Venckienė, E. *Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

173 *Ibid.*

174 Zemlickas, G. Klonavimas ir žmogaus teisės. *Mokslo Lietuva*. 2002, 22 (268).

Antrasis žmogaus biologinės rūšies vertingumo elementas pabrėžiamas kalbant apie žmogaus teisę į orumą kaip pareigą saugoti žmogaus saugią egzistencinę aplinką. Egzistencinė terpė gali būti suvokiama kaip socialinė ir kaip ekologinė. Socialinis nesaugumas klonuojant žmogų būdingas embrionui ar vaisiui, kadangi abu bus vertingi tik todėl, kad tenkins tam tikrus mokslininkų interesus, t.y. dar negimęs žmogus bus reikalingas tik kaip mokslinių eksperimentų objektas. Tuo tarpu ekologinis nesaugumas kyla esant neištobulintoms žmogaus klonavimo technologijoms. Todėl žmogaus klonavimo pasekmės yra neprognozuojamos.¹⁷⁵

Pabrėžtina, kad dar negimusio žmogaus bei gimusio asmens orumas yra įgyjamas skirtingais būdais. Žmogui orumas pripažįstamas vien dėl jo gimimo fakto, jis gali kurti vertingumą savo socialiai aktyviais veiksmais. Tad galima preziumuoti, kad gimęs asmuo jau turi žmogiškąjį orumą, kurio niekas negali atimti ar paneigti. Kiek kitaip yra su embrionu. Embrionas ar vaisius, laikomi tik „potencialiais asmenimis“, dar negali savo aktyviais veiksmais kurti socialinio vertingumo. Todėl mes galime embrionui ir vaisiui tik priskirti žmogiškąjį orumą. Tačiau taip suprantamas embriono orumas nepaneigia paties embriono vertingumo. Pasak E. Venckienės, „jei žmogus laikomas vertingu, jo gyvybė saugotina visuose žmogaus vystymosi etapuose, priešingu atveju neigiamas *homo sapiens* rūšies vertingumas“¹⁷⁶.

Svarbiausias embriono teisę į orumą pagrindžiantis aspektas yra tas, kad žmogaus genetiniai duomenys vienodai būdingi tiek *negimusiam asmeniui*, tiek sveikam ar psichinę negalią turinčiam individui. Todėl žmogaus orumo apsauga nesutampa su teisinio subjektiškumo atsiradimu¹⁷⁷.

Teisė į orumą gali būti interpretuojama dviem lygmenimis. Juos atskyrė prof. dr. A. Vaišvila: teisė į orumą teisnumo ir subjektinės teisės lygmeniu. Teisnumo lygmeniu kiekvienas žmogus turi lygią teisę į orumą. Pastaroji teisė yra absoliuti ir įgyjama nuo žmogaus gimimo momento. Taip suprantama žmogaus teisė į orumą pripažintų orumą net klonavimo būdu gimusiam asmeniui, kadangi jam jau suteikiamas leidimas (teisė) į orumą, nesant paties orumo¹⁷⁸. Tačiau verta pažymėti, kad šios vertybės pripažinimas dar negarantuoja šios teisės užtikrinimo. Pasak A. Vaišvilos, „teisnumo lygmeniu teisė į orumą pažeidžiama, kai pažeidžiama

¹⁷⁵ Venckienė, E., *supra* note 172.

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ Vaišvila, A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004, p. 171.

kuri nors jo kaip žmogaus teisė, nes tai yra priemonė kurti savo socialinį vertingumą¹⁷⁹. Nagrinėjant šią mintį žmogaus klonavimo kontekste, galima pasakyti, kad klonavimas vienaip ar kitaip pažeistų kitas žmogaus teises (teisę į gyvybę, teisę turėti bei žinoti savo tėvus ir pan.), todėl žmogaus socialinio vertingumo kūrimas taptų ribotas.

Teisė į orumą skirtingai suprantama subjektinės teisės požiūriu. Tai asmens teisė į tą konkretų savo asmens vertingumo laipsnį, kurį asmuo susikuria nekonfliktišku savo buvimu visuomenėje, tinkamu teisių ir pareigų vykdymu¹⁸⁰. Tačiau religiniai ir etiniai argumentai liudija, kad žmogus vertingas vien dėl savo gimimo ir egzistavimo fakto. Tad neveltui žmogaus orumo apsauga reikalauja asmenį laikyti tikslu, o ne priemone, bei draudžia jį „sudaiktinti“.

Žmogaus orumo svarbos pripažinimas tarptautiniuose dokumentuose patvirtina imperatyvą, jog „žmogaus interesai ir gerovė turi būti svarbesni už išimtinis visuomenės ar mokslo interesus¹⁸¹“. Todėl klonavimas negali būti priešpastatomas žmogiškajam orumui, esančiam kitų žmogaus teisių ir vertybių pagrindu. Kaip matome, žmogaus klonavimas yra priešinga praktika žmogiškajam orumui, kadangi žmogus visuomenėje tampa socialiai vertingas tik tada, kai gali įgyvendinti savo teises bei vykdyti pareigas, o būtent klonavimas vienaip ar kitaip riboja prigimtines žmogaus teises.

Valstybė privalo ne tik susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, kuriais gali pažeisti žmogaus teisę į orumą, tačiau ir turi imtis aktyvių veiksmų (įstatymų, draudžiančių žmogaus klonavimą bei neteisėtus tyrimus su embrionu, priėmimas, sankcijų už šių įstatymų pažeidimą numatymas ir t.t.). Taigi išnagrinėjus žmogaus teisės į orumą aspektus, galima išskirti kelis šios prigimtines teisės bei žmogaus klonavimo sankirtos taškus:

1. *Žmogaus – klono instrumentalizavimas*. Tiek terapinio, tiek reprodukcinio klonavimo atvejais, žmogus būtų panaudojamas kaip tam tikra priemonė tikslui pasiekti. Šiuo atveju klonavimas yra žmogaus kaip biologinės rūšies naudojimas atitinkamiems visuomenės tikslams bei kėsinimasis į žmogų kaip į rūšį¹⁸². Tokiu būdu pažeidžiama svarbiausia žmogaus orumo sąlyga.

2. *Žmogaus individualumo, unikalumo ir kitų teisių pažeidimas*. Šiuo atveju žmogaus klonavimas pažeidžia klonuojamo žmogaus orumą netiesiogiai, t.y. per jo diskriminavimą. Įvairūs klonavimo būdai ne tik kelia grėsmę teisei į orumą, kuri yra kitų teisių pagrindas, tačiau

179 *Ibid.*, p. 172.

180 Vaišvila, A., *supra* note 178, p. 173.

181 *Ibid.*

182 Venckienė, E., *supra* note 172.

pažeidžia žmogaus teisę turėti nuo žmonių nepriklausomą kilmę bei teisę į gamtos dovanotą gyvybę.

2.3.2 Žmogaus klonavimas prigimtinių teisių į gyvybę kontekste

Viena iš prigimtinių teisių, stipriai besikertančių su žmogaus klonavimu, yra žmogaus teisė į gyvybę. Šios absoliučios ir prigimtinių teisių santykis su žmogaus klonavimu kelia nemažai teisinių, etinių ar moralinių prieštaravimų, tokių kaip žmogaus gyvybės pradžios momentas, negimusio vaiko teisinio statuso problema ar žmogaus teisės būti unikaliu negerbimas.

Diskusijoje dėl tam tikrų gyvybės nutraukimo formų (taip pat dėl embriono sunaikinimo) moralumo ar nemoralumo, visuomet susiduriama su sudėtinga asmens sampratos problematika¹⁸³. Pasak jau minėto P. Singerio, „*būti žmogumi* reiškia priklausyti tam tikrai biologinei rūšiai, o *būti asmeniu* – tai etinė – moralinė kategorija¹⁸⁴“. Sąvoka „žmogus“ mums nurodo genetinę prasmę – individo priklausymą *homo sapiens* rūšiai, o „asmens“ sąvoka nurodo moralinę prasmę – žmogaus, moraliai įsipareigojusio ir suvokiančio savo teises ir pareigas, priklausymą bendruomenei¹⁸⁵. Šis bioetikas, remdamasis radikaliaja individualistine protestantiškąja morale ir prieštaraudamas daugelio filosofų bei teisininkų „žmogaus“ ir „asmens“ sampratų aiškinimui, teigia, jog „Gali būti, jog buvimo asmeniu etinė – moralinė kategorija dar netinka atskiriems žmonėms (embrionams, vaisiui nuo 9 savaičių [...]) arba jau nebetinka...¹⁸⁶“. Negana to, jis žengia dar toliau: „Aš siūlau vaisiaus nuo 9 savaičių gyvybei nepriskirti didesnės vertės nei nežmogiškos būtybės [...] racionalumui, sąmoningumui, sugebėjimui suprasti, jautrumui etc¹⁸⁷“. Tuo remiantis, jis padaro išvadą, jog nė vienas vaisius negali turėti tokių pat pretenzijų į gyvybę kaip asmuo¹⁸⁸. Taigi šio filosofo teiginiai yra priešpastatomi krikščioniškajai antropologijai, teigiančiai, jog „žmogus yra neatsiejama dvasinės

183 Čekanauskaitė, A. Nėštumo nutraukimas [interaktyvus]. Vilnius, 2013. [žiūrėta 2014-06-24]. <<http://bioetika.sam.lt/index.php?-1854888331>>.

184 Pulkauninkienė, O. Ar ateitis bus geresnė?. *Prizmė* [interaktyvus]. 2000. Nr. 3 [žiūrėta 2014-06-24]. <http://www.prizme.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=141&Itemid=78>.

185 Čekanauskaitė, A., *op. cit.*

186 *Ibid.*

187 *Ibid.*

sielos ir kūno vienovė¹⁸⁹, bei biologinei žmogaus gyvybės pradžios sampratai, pripažįstančiai žmogaus gyvybės pradžią nuo apvaisinimo momento¹⁹⁰.

Liberaliosios ir konservatyviosios pozicijų šalininkai pabandė pateikti atsakymus dėl embriono buvimo „žmogumi“ ir „asmeniu“. Konservatoriai yra linkę sutapatinti „žmogų“ ir „asmenį“, tuo tarpu liberaliosios pozicijos šalininkai teigia, kad „galima būti žmogumi, nebūnant asmeniu¹⁹¹“. Liberalai remiasi „žmogaus kaip asmens“ ir „žmogaus kaip rūšies atstovo“ skirtimi. Todėl potencialus asmuo (šiuo atveju embrionas) negali turėti asmeniui suteikiamų teisių¹⁹². Jiems oponuojanti konservatyvioji pozicija teigia, jog „vaisius yra potencialus asmuo, o asmuo yra besąlygiškai vertingas ir svarbus...¹⁹³“.

Remiantis „žmogaus“ ir „asmens“ santykio sąsaja, galima daryti išvadą, jog „asmens“ atskyrimas nuo „žmogaus“ yra pražūtingas embriono gyvybės apsaugai. Jei embrioną pripažinsime tik kaip „žmogų genetinė prasme“, neturinčiu tam tikros teisinės apsaugos bei žmogiškojo orumo, tai apskritai neverta šnekėti apie žmogaus klonavimo bei invazinių tyrimų su embrionais draudimų reikalingumą ar žmogaus embrionų kūrimo biomedicininį tyrimų tikslais uždraudimą. Tad šiuo atveju, konservatyvioji embrionų teisinės apsaugos pozicija, pripažįstanti žmogų (tuo tarpu ir embrioną) kaip asmenį, leistų tinkamai garantuoti prigimtines teises į gyvybę apsaugą pažeidžiamiausiai žmogaus vystymosi stadijai – embrionui.

Gilesnei žmogaus klonavimo subjektinės teisės į gyvybę kontekste analizei nepakanka vien tik atriboti „žmogaus“ ir „asmens“ sąvokas. Taip pat būtina aiškiai nubrėžti liniją, ties kuria ši dirbtinė žmogaus reprodukcija kertasi su prigimtinė teise į gyvybę. Kitaip tariant, būtina nurodyti, kaip įvairios žmogaus klonavimo formos pažeidžia žmogaus teisę į gyvybę. Kaip žinome, *reprodukcinio klonavimo būdu* gali būti sukuriamas genetiškai identiškas klonas tam asmeniui, iš kurio paimtas nelytinės ląstelės branduolys ir įdėtas į moteriškąją lytinę ląstelę. Šiuo atveju, jei branduolys bus paimtas iš suaugusiojo individo nelytinės ląstelės, tai sukuriamas embrionas bus įterpiamas į moters gimdą ir vystysis kaip normalus lytiniu keliu pradėtas vaisius.

188 *Ibid.*

189 Narbekovas, A., *et al.*, *supra* note 56, p. 142-184.

190 *Ibid.*

191 Čekanauskaitė, A., *op. cit.*

192 Čekanauskaitė, A., *supra* note 183.

193 *Ibid.*

Tad embrionas nebus nužudomas ir žmogaus teisė į gyvybę nebus pažeista. Tačiau toks teiginys tik iš dalies teisingas. S. Arlauskas žmogaus teisės gimi, jo teisės į gyvybę sudedamąja dalimi laiko klonuoto individo „natūralią laisvę“ ir „teisę būti unikumu¹⁹⁴“. Tai reiškia, jog net jei reprodukcinio klonavimo metu nebus sunaikinamas embrionas, prigimtinė žmogaus teisė į gyvybę vistiek bus pažeista, kadangi klonas bus sumodeliuotas sąmoningos žmogaus veiklos ir biotechnologijų pagalba.

Terapinio klonavimo mokslinė bei medicininė nauda gali pasirodyti ypatinga tik tiems, kurie joje neižvelgia etinių ar teisinių problemų. Kaip minėta anksčiau, terapinį klonavimą siekiama pajungti įvairių ligų gydymui. Šios „žudančios“ procedūros metu tokia pačia kaip ir reprodukcinio klonavimo technika yra išauginamas embrionas, iš kurio vidinio blastocistos sluoksnio išgaunamos įvairių tipų kamieninės ląstelės. Žvelgiant iš šalies, tokios procedūros tikslas gali atrodyti kilnus, o pati procedūra techniniu – moksliniu požiūriu pažangi. Tačiau svarbiausias klausimas, į kurį vengiama atsakyti arba dėl kurio nemažai diskutuojama, bet nerandama vieningo atsakymo, yra embriono likimo teisinis ir moralinis vertinimas. Akivaizdu, kad embrionai, likę be kamieninių ląstelių, yra suardomi ir žūva. Taigi terapinio klonavimo tikslas ir baigtis nėra tokie „nekalti“ kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Šiuo atveju, visa žmogaus gyvybės vertė paneigiama vienu veiksmu – embriono suardymu.

2.3.3 Žmogaus gyvybės pradžios momentas ir negimusio vaiko teisinio statuso problematika

Prigimtinę žmogaus teisę į gyvybę įtvirtina tiek tarptautiniai dokumentai, tiek nacionalinės teisės normos. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), įtvirtindamos žmogaus teisę į gyvybę, teisių subjektams apibūdinti vartoja tokias sąvokas kaip „visi žmonės“, „kiekvienas“ ar „pilietis“¹⁹⁵. Juose neišvardijami teisinis dar negimusio žmogaus statusas bei žmogaus vystymosi stadijos. Todėl tampa neaišku, ar negimęs žmogus gali pretenduoti į teisinę žmogaus gyvybės apsaugą.

Priėmus Žmogaus teisių ir biomedicinos konvenciją (1997) buvo pagrįstai tikimasi, jog bus apibrėžti teisinis embriono ar vaisiaus statusas ir žmogaus gyvybės pradžios momentas, kadangi šiuo dokumentu siekta apsaugoti žmogaus orumą ir pagrindines jo teises biologijos ir

194 Arlauskas, S. *supra* note 8, p. 183 p.

195 Andrulionis, G. *Asmens autonomija sveikatos teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

medicinos mokslų taikymo srityje¹⁹⁶. Šioje Konvencijoje ne tik atsisakyta įvardinti teisinį negimusio vaiko statusą, tačiau ir pasilikta prie „žmogaus“, „asmens“ ar „kiekvieno“ sąvokų vartojimo. Toks Konvencijos trūkumas buvo pateisintas tuo, kad „tarp Europos Tarybos narių nėra bendro sutarimo dėl šių sąvokų apibrėžimo, todėl jas apibrėžti šios Konvencijos taikymo tikslais buvo leista valstybių nacionalinei teisei¹⁹⁷“.

Aiškumo į teisinę negimusio vaiko gyvybės apsaugą įnešė Europos Žmogaus Teisių Teismas, interpretavęs EŽTK 2 str. („Kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo“) pažeidimą byloje *Vo vs France*. Savo sprendime teismas pareiškė, kad „nėra nei pageidautina ir netgi negalima atsakyti į abstraktų klausimą, ar negimęs vaikas yra asmuo Konvencijos 2 straipsnio prasme“. Tokiam sprendimui pagrįsti, teismas rėmėsi keliais argumentais. Pirma, „sprendžiant gyvybės iki gimimo teisinio statuso klausimus, valstybėms turi būti palikta diskrecijos teisė, neužkertant kelio atspindėti požiūrių įvairovę į gyvybės pradžios momentą. Be to, teisinis negimusio asmens gyvybės apsaugos klausimas nėra išspręstas daugumoje pačių susitariančių valstybių“. Antra, „Europoje nėra konsensuso dėl mokslinio ir teisinio gyvybės pradžios apibrėžimo“.¹⁹⁸

Nors EŽTT pabrėžė, kad Europoje nėra konsensuso dėl mokslinio gyvybės pradžios apibrėžimo, tačiau niekas nepaneigs, jog žmogaus definicija yra būtina tiek teisėje, tiek medicinoje. Pasak J. Juškevičiaus, „nuo žmogaus definicijos pateikimo priklauso, kaip bus vertinamas medicinos mokslų pasiekimų taikymas prenataliniu laikotarpiu bei [...] tolesnės teisių ar interesų garantijos įteisinus vienokias ar kitokias medicinos praktikas, tokias kaip, pavyzdžiui, [...] genetinės manipuliacijos su embrionu selekcijos tikslais, reprodukcinis klonavimas...“¹⁹⁹.

Pažymėtina, kad biologinė žmogaus gyvybės samprata nekelia papildomų diskusijų, kadangi ji embrionui pripažįsta atskiro ir savarankiško žmogaus organizmo statusą²⁰⁰, nes žmogaus gyvybė atsiranda nuo apvaisinimo momento. Tokia samprata remiasi tuo, kad embrionas jau turi unikalų chromosomų rinkinį, kuris užtikrina atskirą gimsiančio žmogaus

196 Europos Tarybos konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4258.

197 Andrulionis, G., *op. cit.*

198 Andrulionis, G., *supra* note 195.

199 Juškevičius, J., *et al.* Negimusio vaiko teisinio statuso klausimai. *Medicina, etika ir teisė apie žmogų iki gimimo*. Kaunas: Soter, 2012: 234 – 278.

200 Narbekovas, A., *et al.*, *supra* note 56.

genetiką bei lytį²⁰¹. A. Narbekovas pateikia penkis argumentus, pagrindžiančius žmogaus embriono unikalumą ir savarankiškumą:

1. Embrionas yra atskira biologinė sistema;
2. Genetiškai skiriasi nuo savo tėvų;
3. Turi visą genetinę informaciją, būtiną vystytis iki suaugusio žmogaus;
4. Vadovauja savo augimui ir vystymuisi;
5. Aktyviai ir tikslingai (ne chaotiškai) vystosi (bet nėra vystomas) galutinio subrendimo link.²⁰²

Visi šie argumentai įrodo embriono savarankiškumą ir unikalumą, kurie yra žmogiškosios gyvybės elementai. Kalbant apie embriono sugebėjimą vadovauti savo augimui bei aktyvų ir tikslingą vystymąsi galutinio subrendimo link, reikia patikslinti, kad embriono vystymasis priklauso ir nuo aplinkos, kurioje jis auga. Anot D. Serapino, ypatingai svarbu tai, kad pašaliniai neigiami veiksniai (vaistai, hormoniniai kontraceptikai, virusai) nepažeistų besiformuojančios nervų sistemos, kadangi tam tikri įvykiai joje gali būti lemtingi visam žmogaus gyvenimui²⁰³. Taip pat skirtingos ir unikalios genetinės informacijos turėjimas neabejotinai nusako embriono unikalumą ir tolesnį vystymąsi: „46 zigotos chromosomos sudaro *unikalų* pirmąjį naujojo individo pilnos genetinės struktūros variantą²⁰⁴. Tokios pat nuomonės laikosi JAV teisininkas T. Nunanas. Pasak jo, „gemalas yra potencialus žmogus pagal savo genetinį kodą“. Statistinis faktas, jog apie 80 proc. apvaisintų kiaušinėlių neišvengiamai išsivysto į atskirą gyvybę, rodo, kad teisė pagrįstai embrionui ir negimusiam vaisiui gali pripažinti teisę į gyvybę²⁰⁵.

Nelaikant embriono nuo pat apvaisinimo momento žmogumi, nebelieka kito aiškaus kriterijaus identifikuoti, kada turime žmogų – teisinės apsaugos subjektą. Tiek žmogaus organų formavimosi faktas ankstyvojoje embriono vystymosi stadijoje, tiek žmogaus gimimo faktas yra santykiniai kriterijai, nes ir vienas ir kitas reiškinyje yra tam tikrą laiką trunkantys procesai. Tad pripažinus, kad žmogaus embrionas yra atskira, savarankiška ir genetinė prasme unikali

201 *Ibid.*

202 *Ibid.*

203 Šaukienė, I. Embriono vystymasis glumina mokslininkus. *DELFI* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2014-06-25]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/health/embriono-vystymasis-glumina-mokslininkus.d?id=40575451>>.

204 Embriono vystymosi periodas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-25]. <http://www.neplanuotasnestumas.lt/vaikas-isciose/embriono-vystymosi-periodas-iki-8-sav>.

205 Arlauskas, S., *supra* note 8 p. 175 – 176.

biologinė sistema, galinti vystytis galutinio subrendimo link, belieka konstatuoti, kad žmogaus embriono gyvybė privalo būti gerbiama ir neliečiama.

2.3.4 Teisė turėti bei žinoti savo tėvus

Žmogaus klonavimo atsiradimas į medicinos ir biologijos sritis atnešė neribotų, naujų ir perspektyvių žmogaus gydymo galimybių. Tačiau su žmogaus klonavimo galimybe atėjo ne tik neribotos biotechnologijų galimybės, bet ir įvairūs iššūkiai teisei. Svarbiausi iššūkiai, susiję su įvairiais žmogaus teisių pažeidimais: žmogaus teise į gyvybę, orumą ir unikalumą. Tačiau kalbant apie įvairius žmogaus teisių pažeidimus, nemažiau svarbi žmogaus teisė turėti bei žinoti savo tėvus.

Pradedant nagrinėti žmogaus klonavimo ir žmogaus teisės turėti bei žinoti savo tėvus santykį, būtina pabrėžti du dalykus. Visų pirma, ši žmogaus teisė yra pažeidžiama tik reprodukcinio klonavimo atveju, kadangi terapinio klonavimo technika apskritai nesuteikia galimybės gimti naujai gyvybei. Kitaip tariant, terapinio klonavimo atveju embrionas apskritai negalės pretenduoti į šios teisės įgyvendinimą, kadangi bus panaudotas kaip tam tikras įrankis ar medicininė medžiaga žmonių gydymo tikslais. Antra, tarptautinė teisė yra sutelkusi nemažą dėmesį į teisės turėti bei žinoti savo tėvus reglamentavimą ir įgyvendinimą.

Nuo pat gimimo kiekvienas žmogus turi teisę į tapatybę. Asmens tapatybė yra ne tik jo buvimo ir gyvenimo visuomenėje patvirtinimas, bet ir jo individualumo bei skirtingumo nuo kitų žmonių pripažinimas. Teisė žinoti savo kilmę yra fundamentinė žmogaus teisė, glaudžiai susijusi su geriausiais vaiko interesais, teise žinoti savo tėvus, šeimos ir privataus gyvenimo gerbimu ir pan.²⁰⁶ Viena vertus, šios teisės užtikrinimas ypatingai svarbus vaiko raidai, tačiau kita vertus, kyla klausimas, ar reprodukcinis žmogaus klonavimas suderinamas su vaiko teise turėti bei žinoti savo tėvus? Atsakymas slypi jau pačioje reprodukcinio žmogaus klonavimo technikoje, kurios pagalba gimsta klonuotas asmuo, turintis visą iš nelytinės ląstelės donoro paveldėtą genetinę informaciją. Reprodukcinio klonavimo būdu gimęs žmogus nesupras, ar nelytinės ląstelės donoras bus jo genetinis tėvas ar brolis, turintis tokią pačią genetinę informaciją. Taip pat kils abejonių dėl lytinės ląstelės donorės – ji bus pripažinta motina, ar tiesiog klono išnešiotėja? Šie klausimai labiau susiję su asmens psichologiniu savo identiteto vertinimu, giminystės ryšių nustatymu, tačiau tenka konstatuoti, kad jie taip pat glaudžiai susiję su teisiniais santykiais, kylančiais dėl paveldėjimo, tėvystės ir motinystės nustatymo, vaiko išlaikymo ir pan.

206 ONG internationale. Droit à l'Identité [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-19].
<<http://www.humanium.org/fr/comprendre/droit-a-l-identite/#>>.

Aptarėme, kad vaikai turi savo fundamentalias ir prigimtines teises, kurias privalo ginti tiek tėvai, tiek valstybė, o vaiko teisės – tai žmogaus teisių dalis²⁰⁷. Būtent tai atsispindi JT Vaiko teisių konvencijos nuostatose. Šio tarptautinio dokumento 7 str. teigia, kad „Vaikas įregistruojamas tuoj po gimimo ir nuo gimimo momento turi [...] kiek tai įmanoma, teisę žinoti savo tėvus ir būti jų globojamas“ ir „Valstybės dalyvės užtikrina, kad šios teisės bus įgyvendintos vadovaujantis jų įstatymais ir jų įsipareigojimais pagal atitinkamus šios srities tarptautinius dokumentus...“²⁰⁸. Konvencijoje nemažiau reikšmingas 8 str., numatantis, kad „Valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius [...]. Jei vaikui neteisėtai atimama dalis ar visi jo identiškumo elementai, valstybės dalyvės suteikia jam paramą ir apsaugą, reikalingą jo identiškumui atstatyti“²⁰⁹. Šis straipsnis yra tik vienas iš daugelio konvencijos straipsnių, nesuderinamų su žmogaus kūrimu reprodukciniais tikslais.

Kitas tarptautinis dokumentas, kuriame įtvirtinta žmogaus teisė žinoti savo kilmę, yra Europos Žmogaus teisių konvencija. Atkreiptinas dėmesys, kad EŽTK tiesiogiai neįtvirtina žmogaus teisės žinoti savo kilmę. Ši teisė išplaukia iš konvencijos 8 str. interpretacijos, kurią pateikė Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Johansen v Norway*. Pagal EŽTT interpretaciją, žmogaus teisė žinoti savo kilmę yra sudėtinė jo privataus gyvenimo dalis. Teisė į privatą ir šeimos gyvenimo gerbimą yra įgyvendinama per žmogaus teisę žinoti savo kilmę, todėl jei žmogus nežinos savo kilmės, jis negalės visiškai įgyvendinti savo teisės į šeimos ir privataus gyvenimo gerbimą²¹⁰. Būtent šios Konvencijos 8 str. teigia, kad „Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiama jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“²¹¹. Tačiau šios teisės įtvirtinimas Konvencijoje dar negarantuoja jos teisinės apsaugos užtikrinimo visose valstybėse, kadangi ši norma skirta tik Konvencijai pritarusioms valstybėms. Valstybė turi garantuoti vaiko teisę žinoti savo kilmę, fiksuojant ir registruojant vaiko gimimą, taip pat surinkti visus duomenis, susijusius su vaiko tėvų tapatybe²¹².

207 Tėvų atstumimo sindromas ir jo teisiniai aspektai Lietuvoje. *Konferencijos medžiaga* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-20]. <<http://www.atstumimosindromas.info/naujienos/94-konferencija>>.

208 Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

209 *Ibid.*

210 *Johansen v. Norway*, 7 August 1996, § 52, Reports 1996 III, p. 1001 02.

211 Europos Žmogaus teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.

Svarbiausio Lietuvos nacionalinės teisės įstatymo, LR Konstitucijos, 38 str. yra pabrėžiama ypatinga šeimos svarba: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą...“²¹³. Šis straipsnis tiesiogiai neįtvirtina vaiko teisės turėti bei žinoti savo tėvus, tačiau jis parodo ypatingą šeimos svarbą visuomenėje. Jei valstybė įsipareigoja saugoti ir globoti šeimą, tai ji privalo užtikrinti, kad vaikų teisės ir interesai būtų tinkamai įgyvendinami ir saugomi. Tad šiuo atveju valstybė taip pat privalo užtikrinti vaiko teisę žinoti savo kilmę.

LR CK 3.161 str., teigdamas, kad „Vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, jei tai nekenkia jo interesams ar įstatymai nenumato ko kita“²¹⁴, tarsi atkartoja JT Vaiko teisių konvencijos nuostatas. Kitas svarbus įstatymas yra LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kurio 9 str. 1 d. sakoma, kad „Vaikas nuo gimimo momento turi teisę į [...] šeimos bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą“²¹⁵. Svarbu tai, kad šioje straipsnio dalyje įtvirtintas teisės ir jų garantijas nustato kiti įstatymai. Šios teisės įtvirtinimas ir užtikrinimas kituose Lietuvos įstatymuose tik dar kartą patvirtina žmogaus teisės žinoti savo kilmę svarbą bei jos fundamentinį pobūdį. LR VTAPI 9 str. įtvirtinta teisė reiškia, kad vaikui nepakanka tik turėti teisę gyventi savo šeimoje, tačiau yra būtina, kad jis žinotų savo tėvus bei šeimyninius ryšius. Būtent reprodukcinio klonavimo būdu gimusiam asmeniui ši teisė būtų stipriai suvaržoma, o toks teisės ribojimas skaudžiai atsiliėtų vaiko teisės į individualybę bei identiškumą užtikrinimui. Akivaizdu tai, jog neuždraudus žmogaus klonavimo, LR CK trečiosios knygos X skyrius taptų nebeaktualus, kadangi pakistų vaiko motinos ir tėvo sampratos bei nebepakastų vaiko motina pripažinti tik moterį, pagimdžiusią šį vaiką. Tačiau reikia pripažinti, kad reprodukcinio klonavimo keliama grėsmė žmogaus teisei žinoti savo kilmę kol kas yra tik teorinio pobūdžio, bet neabejotina, kad klonavus žmogų ši teisė būtų pažeista. Todėl valstybė privalo apsaugoti vaiko identiškumą ne tik gindama jo teisę į pilietybę, vardą, tačiau ir teisę į kilmę.

212 Besson, S. Enforcing the child's right to know her origins: contrasting approaches under the convention on the rights of the child and the European convention on human rights. *International Journal of Law*. 2007, Vol. 21, No. 2, p. 4. (Cituota iš: Janušaitytė, R. Ar konfidencialumo principo užtikrinimas nepažeidžia vaiko teisės žinoti biologinių tėvų tapatybę? *Magistro baigiamasis darbas* [interaktyvus]. Kaunas, 2012. [žiūrėta 2014-07-20]. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120619_171949-34952/DS.005.0.02.ETD>).

213 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33 – 1014.

214 Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

215 Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

Pažymėtina, kad klonuojamam vaikui esant embriono stadijoje, jau bus galima konstatuoti valstybės nepagarbą vaiko teisei į šeimos ryšius bei jo teisei išsaugoti savo identiškumą. Aišku, pats vaikas šių teisių pažeidimo pasekmes pajautų po gimimo, kai pradėtų integruotis į visuomenę bei nagrinėti savo kilmės ir giminystės ryšių klausimus. Būtent identiškumas kiekvienam vaikui leidžia pasinaudoti būtinomis socialinėmis paslaugomis bei suteikia tam tikrą teisinę apsaugą. Todėl valstybė privalo ne tik atstatyti pažeistus vaiko identiškumo elementus bei vaiko teisę turėti bei žinoti savo tėvus, bet ir užkirsti kelią šios teisės pažeidimui. Būtent efektyvios teisinės įstatyminės bazės, draudžiančios bet kokios rūšies žmogaus klonavimą, sukūrimas leistų užkirsti kelią žmogaus teisės turėti bei žinoti savo tėvus pažeidimams. Maža to, žmogaus klonavimo įteisėjimas sukeltų savotišką grandininę reakciją. Pirmiausia, ši reprodukcinio klonavimo technika pažeistų žmogaus teisę žinoti savo kilmę, o pastarosios teisės pažeidimas lemtų žmogaus teisės į šeimos ir privataus gyvenimo gerbimą pažeidimą, kadangi pastaroji teisė įgyvendinama per žmogaus teisę žinoti savo kilmę.

Sistemiškai išanalizavus teisės turėti bei žinoti savo tėvus reglamentavimą tarptautiniuose dokumentuose, peršasi išvada, kad šios teisės užtikrinimas ir įgyvendinimas paliktas nacionalinių valstybių kompetencijai.

Visi žmogaus klonavimo draudimo pagrindai turi vieną bendrą vardiklį – prigimtines žmogaus teises, o žmogaus orumas sudaro šiuolaikinės teisinės sistemos pagrindą. Todėl belieka konstatuoti, jog žmogaus klonavimas, kėsindamasis į žmogiškąjį orumą, tuo pačiu kėsina į teisinės sistemos pamatus. Todėl etika ir religija privalo atsigręžti į teisę, kuri prigimtinių teisių apsaugą garantuotų privalomomis elgesio taisyklėmis.

3. ĮSTATYMINIS KLONAVIMO REGLAMENTAVIMAS

Žmogaus klonavimas – tai iššūkis žmonijai. Šios praktikos įteisinimas pakeistų žmogaus teisinio statuso pasaulyje sampratą. Todėl pastaraisiais dešimtmečiais buvo priimta nemažai nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų, draudžiančių žmogaus klonavimą. Įdomiausia tai, kad teisei, dažnai kritikuojamai dėl savo nesugebėjimo žengti koja kojon su mokslo progresu, vis dėlto pavyko teisinėmis priemonėmis užkirsti kelią žmogaus klonavimo progresui ir įgyvendinimo galimybei. Tačiau kaip ir kokiomis priemonėmis tarptautinei bei nacionalinei teisėms tai pavyko padaryti? Kur ir kokiuose teisės aktuose įtvirtintas žmogaus klonavimo, tyrimų su žmogaus embrionais draudimai? Koks tarptautinės ir nacionalinės teisės vaidmuo reglamentuojant žmogaus klonavimą?

3.1 Tarptautiniai žmogaus klonavimą reglamentuojantys dokumentai

Teisės teorijoje ir praktikoje pripažįstama, kad tarptautinė ir Europos Sąjungos teisės daro poveikį įvairioms nacionalinėms teisės sistemoms. Taip pat pripažįstama, kad ES teisės viršenybė nacionalinės teisės atžvilgiu – vienas iš pagrindinių ES teisės principų²¹⁶. Todėl tarptautinis klonavimo reglamentavimas reikalingas tam, kad žmogaus klonavimas būtų pasmerktas tarptautiniu mastu ir tam, kad žmogaus klonavimo nuostatas valstybės tiesiogiai ar netiesiogiai pritaikytų savo teisės sistemose.

Svarbiausias tarptautinis dokumentas, draudžiantis žmogaus klonavimą, yra Europos Tarybos konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija), pasirašyta 1997 m. Oviede ir 2002 m. ratifikuota LR Seimo. Ji svarbi ir tuo, kad tai pirmasis tarptautinis teisinis instrumentas bioetikos srityje, turintis privalomąją galią ją pasirašiusioms šalims²¹⁷. Šio dokumento sugebėjimą reaguoti į mokslo ir technologijų progresą patvirtino „Papildomo protokolo dėl žmonių klonavimo uždraudimo“ priėmimas 1998 m. Paryžiuje. Šis dokumentas pasirenka gana kategorišką, tačiau atsargią poziciją žmogaus klonavimo reglamentavimo atžvilgiu. Protokolą pasirašiusios Europos Tarybos valstybės narės, kitos valstybės ir Europos Bendrija, „atsižvelgdamos vis dėlto į tai, kad žmonių pavertimas priemonėmis sąmoningai kuriant genetiškai tapačius žmones prieštarauja žmogaus orumui ir dėl to yra laikomas nederamu biologijos ir medicinos naudojimui“, šiuo

216 Jarukaitis, I. Europos Bendrijų teisės viršenybė ir valstybių narių bei Lietuvos Respublikos teisė. *Teisė*. 2000, 37: 46.

217 Mbulu, H., *supra* note 62, p. 237 – 267.

protokolu draudžia „kiekvieną intervenciją, kuria siekiama sukurti žmogų, genetiškai tapatų kitam žmogui, gyvą ar negyvą“ (1 str.). Jame patikslinama, kad „žmogus, „genetiškai tapatus kitam žmogui“ – tai žmogus, turintis tą patį branduolio genų rinkinį, kaip ir kitas žmogus“ (2 str.).²¹⁸ Iš šių kelių straipsnių galima pastebėti, kad protokolas žmogaus orumą pabrėžia kaip svarbiausią vertybę, į kurią kėsinaisi žmogaus klonavimas.

Svarbi šiame protokole įtvirtinto „žmogaus“ termino atsiradimo istorija. Dar svarstomame protokolo projekte buvo numatytas draudimas kurti „asmenį“, genetiškai tapatų kitam. Vis dėlto, galutiniame tekste pasirinktas lankstesnis „žmogaus“ terminas, kuriam, reikalui esant, būtų galima priskirti ir „žmogaus embrioną“.²¹⁹ Dokumento lankstumą teisinio žmogaus klonavimo reglamentavimo atžvilgiu atspindi tai, kad dokumentas leido kiekvienai valstybei nuspręsti dėl „žmogaus“ termino. Tai parodo, jog Europoje dar nėra konsensuso dėl žmogaus gyvybės pradžios.

Tęsiant Konvencijos analizę, galima pastebėti, kad šis dokumentas turi ir tam tikrų neaiškumų. Kritikuotinas Konvencijos 18 str., kuris draudžia bet kokią embrionų kūrimą moksliniams tyrimams, neapibrėždamas būdų, kuriais embrionai yra sukūriami (apvaisinimas *in vitro*, klonavimas ir t.t.)²²⁰. Todėl pagrįstai galima teigti, jog šis straipsnis, numatantis tik embrionų kūrimą tyrimų tikslais, neapima embrionų kūrimo terapiniais tikslais. Tai palieka tam tikrą spragą teisiniame reglamentavime. Remiantis Konvencijos ir Protokolo teisine analize, galima teigti, jog šių dokumentų autoriai svarbiausia žmogaus vertybe, į kurią kėsinaisi klonavimas, numatė žmogiškąjį orumą, o konvenciją pasirašiusioms šalims paliko laisvės teisinėms tam tikrų terminų ir normų interpretacijoms.

Kitas bioetikos sričiai reikšmingas dokumentas yra UNESCO „Visuotinė žmogaus genomo ir teisių apsaugos deklaracija“, priimta 1997 m. Tai taip pat vienas iš pirmųjų visuotinių teisinių instrumentų bioetikos srityje, kurio tikslas nustatyti etines ribas veiklai, susijusiai su žmogaus genomu. Svarbiausios šio tarptautinio dokumento, už kurio taikymą ir įgyvendinimą atsakingas Tarptautinis bioetikos komitetas, normos įtvirtintos 24 ir 11 straipsniuose²²¹. Vėlgi, ši deklaracija, kaip ir EŽTBK, nemažai dėmesio skiria žmogaus orumui. 24 str. apibrėžiama tam

218 *Supra* note 196.

219 Andorno, R. Réflexions sur le clonage humain dans une perspective éthico-juridique et droit comparé. *Les Cahiers du droit* [interaktyvus]. 2001, p. 129 – 145 [žiūrėta 2014-08-17]. < <http://www.ieb-eib.org/fr/pdf/20010301-clonage-andorno.pdf>>.

220 *Ibid.*

221 *Ibid.*

tikra veikla, kuri prieštarauja žmogaus orumui (pvz.: intervencija į gemalą)²²². Tačiau labiausiai vertas dėmesio yra 11 str., teigiantis, kad „praktika, priešinga žmogaus orumui, tokia kaip reprodukcinis žmogiškųjų būtybių klonavimas, privalo būti draudžiama²²³“. Šiame straipsnyje galima išvelgti interpretacinio pobūdžio neaiškumą: ar šiame straipsnyje draudžiamas tik reprodukcinis klonavimas nedraudžiant embrionų klonavimo mokslinių tyrimų tikslais, ar kartu draudžiamas ir klonavimas, skirtas kamieninių ląstelių išgavimui (pvz.: terapinis klonavimas)? Kitaip tariant, šiuo straipsniu siekiama uždrausti reprodukcinį ir terapinį, ar tik reprodukcinį klonavimą? Tokį klausimą iškėlė R. Andorno²²⁴. Anot jo, pirmasis variantas yra logiškesnis dėl trijų priežasčių. Visų pirma, tiek terapinis, tiek reprodukcinis klonavimas vienaip ar kitaip kėsina į vieną iš svarbiausių žmogaus vertybių – žmogiškąjį orumą, todėl logiška, kad šį straipsnį reikėtų suprasti kaip draudžiantį įvairius klonavimo būdus. Antra, dauguma Europos šalių vieningai pasisako ne tik prieš reprodukcinį žmogaus klonavimą, tačiau ir prieš embrionų klonavimą tyrimų ar gydymo tikslais. Todėl galima teigti, kad pavojus slypi ne vien reprodukciname žmogaus klonavime. Trečia, deklaracijų, konvencijų ar kitų teisės aktų normas privalome nagrinėti ir interpretuoti sistemiškai, todėl deklaracijos 11 str. turi būti nagrinėjamas kartu su EŽTBK 18 str., draudžiančiu kurti žmogaus embrionus moksliniams tyrimams. Tad „žmogaus klonavimo reprodukciniais tikslais“ draudimą (11 str.) privalome suprasti kaip bet kokį individo (embriono) klonavimą, nepriklausomai nuo galutinio tikslo, dėl kurio jis yra sukuriamas (moksliniams tyrimams, gydymo tikslams ir pan.)²²⁵. Šioms mintims pritarė ir neoficialios Bioetikos darbo grupės narys E. Sgrečija, teigdamas, kad deklaracijos 11 str. paminėtą žmogaus klonavimą reikia suprasti ir kaip klonavimą „kitais tikslais“: terapiniais tikslais, moksliniams tyrimams²²⁶.

UNESCO deklaracijoje sąmoningai atsisakoma išvardinti teisių subjektus bei nenurodoma, nuo kurio momento žmogus įgyja deklaracijoje postuluojamas teises. Todėl

222 Čaplikienė, D. *Žmogaus orumo principas bioetikoje ir bioteisėje*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2006.

223 *Ibid.*

224 Andorno, R., *supra* note 219. p. 129 – 145.

225 Andorno, R., *supra* note 219. p. 129 – 145.

226 Groupe Informel de Travail sur la Bioéthique. Observations sur la „Déclaration universelle sur le Génome humain et les Droits de l’Homme“ [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2014- 08- 20].

<http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_academies/acdlife/documents/rc_pa_acdlife_doc_0811_1998_genoma_fr.html>.

specialiai atsisakyta tokių sąvokų, kaip „vaisius“ ar „embrionas“. Tokios teisinio reglamentavimo spragos ne tik patvirtina UNESCO deklaracijos „neipareigojančią galią“ valstybėms, tačiau ir palieka tam tikrų abejonių dėl teisinio negimusio asmens subjektiškumo pripažinimo. Taip pat, aiškaus embriono bei vaisiaus priskyrimo teisės subjektams nebuvimas sudaro sąlygas žmogaus teisių į gyvybę bei orumą pažeidimams. Tačiau šis svarbus teisės aktas, nepaisant tam tikrų interpretacinio pobūdžio trūkumų, aiškaus terminų „vaisius“ ir „embrionas“ nebuvimo, vis dėlto pabrėžė žmogaus teisių prioritetą: „Pagarbos žmogui moksliniuose tyrimuose svarba“ (10 str.), „Diskriminacijos atsisakymas“ (6 str.), „Žmogaus orumas ir žmogaus genomas“ (1, 2 str.)²²⁷.

UNESCO deklaracijoje įtvirtintas žmogaus orumas glaudžiai susijęs su žmogaus genomu. Deklaracijos 1 str. įtvirtina, kad „Žmogaus genomas yra pagrindinis visos žmonijos narių principinės vienybės, o taip pat jų prigimtinio orumo bei skirtingumo pagrindas, simbolinė prasme – tai žmonijos paveldas²²⁸“. Tokia formuluotė reiškia, kad žmogus savo orumo pagrindus randa genome. Jau minėta Bioetikos grupė tam prieštarauja: „Iš tiesų, tai žmogaus orumas ir žmonių vieningumas suteikia žmogaus genomui tokią vertybę (orumą – *aut. pastaba*) bei reikalauja ypatingos jos apsaugos“. Ta pati grupė, išryškindama genomo sampratos problematiką žmogaus orumą reglamentuojančiuose straipsniuose, pasiūlė žmogaus genomą suprasti ne kaip priklausančią visai žmonijai, bet kaip individualų, besiskiriantį nuo bet kurio kito genomo, bei tokia reikšme suprantamam genomui numatyti teisinę apsaugą.²²⁹ Nepaisant kai kurių kritikuotinų deklaracijos normų, reikia tikėtis, kad šis svarbus tarptautinis dokumentas, kol kas valstybėms galintis pasiūlyti tik moralinius įsipareigojimus bioetikos srityje, laikui bėgant taps svarbiu teisiniu įrankiu, draudžiančiu žmogaus klonavimo praktiką.

Kalbant apie institucines žmogaus klonavimo reglamentavimo pastangas, būtina paminėti Europos Parlamentą, nemažai prisidėjusį prie kovos su žmogaus klonavimu. Matydama teigiamą britų vyriausybės poziciją terapinio klonavimo klausimu, 2000 m. rugsėjo 4 d. Europos Parlamentas paskelbė rezoliuciją, nepritariančią britų sprendimui, leidžiančiam terapinį žmogaus embrionų klonavimą. Vėlgi, ši ES institucija savo sprendimą grindė pagarbos žmogaus orumui principu: „Terapinis klonavimas, kuris apima žmogaus embrionų kūrimą tik mokslinių tyrimų tikslais, sukelia rimtų problemų ir peržengia bet kokias ribas mokslinių tyrimų srityje“. Neapsiribodamas tuo, Parlamentas pabrėžė, kad „yra kitų būdų gydyti sunkias ligas“ bei „jokia

227 Groupe Informel de Travail sur la Bioéthique, *op. cit.*

228 Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (adopted 11 november 1997) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014- 08- 16]. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>.

229 Groupe Informel de Travail sur la Bioéthique, *supra note* 226.

mokslinių tyrimų institucija, susijusi su žmogaus embrionų klonavimu, nesinaudotų Europos Bendrijos biudžeto finansavimu“.²³⁰ Taigi šiuo atveju Europos Parlamentas, siekdamas užkirsti kelią terapinio žmogaus klonavimo įteisinimui, pasirinko finansines priemones. Negana to, ši institucija, remdamasi alternatyviomis sunkių ligų gydymo galimybėmis, britų vyriausybei pasiūlė persvarstyti savo poziciją bei siekė, kad JT lygmeniu būtų paskelbtas visuotinis ir specialus žmonių klonavimo draudimas“²³¹.

Tiek Visuotinė žmogaus genomo ir žmogaus teisių deklaracija, tiek Oviedo konvencija turi teisinio reglamentavimo trūkumų klonavimo srityje. Tačiau svarbiausia, kad šie dokumentai remiasi žmogaus orumo koncepcija, o į orumui priešingą praktiką patenka žmogaus klonavimas, suprantamas kaip terapinis ar reprodukcinis žmogaus klonavimas.

3.2 Žmogaus klonavimo teisinis reglamentavimas pasaulio šalyse

Kalbant apie reprodukcinį žmogaus klonavimą, būtina paminėti, kad šiuo metu nei viena šalis savo teisiniame reguliavime neleidžia reprodukcinio žmogaus klonavimo. Kiek kitaip yra su terapinio klonavimo reglamentavimu, dėl kurio įvairių šalių teisės sistemose išryškėja skirtingos pozicijos. Vienos šalys kategoriškai pasisako prieš bet kokias terapinio klonavimo technikas, kitos šalys laikosi liberalesnės pozicijos. Tačiau vienos iš terapinio klonavimo technikos – somatinės ląstelės branduolio perkėlimo – reglamentavimas retai sutinkamas teisiniuose dokumentuose.²³²

Paanalizavus teisinį įvairių pasaulio šalių žmogaus klonavimo reguliavimą, išryškėja tam tikrų skirtumų, bet iš esmės klonavimo reglamentavimas yra panašus. Dauguma Europos šalių (Vokietija, Austrija, Prancūzija, Airija, Italija, Portugalija, Šveicarija, Švedija, Slovakija) griežtai draudžia tiek terapinį, tiek reprodukcinį žmogaus klonavimą. Vokietijoje bioetikos įstatymais draudžiami bet kokie ir bet kokiais tikslais žmogaus klonavimo bandymai, numatant griežtas laisvės atėmimo bausmes. Tuo tarpu Austrija pasirinko panašų į Vokietijos teisinį reguliavimą. Šioje šalyje draudžiamos abi žmogaus klonavimo technikos, o už šių draudimų nesilaikymą numatyta baudžiamoji ir administracinė atsakomybė.

Ypač aktyviai teisiniame žmogaus klonavimo reguliavime besireiškianti valstybė yra Prancūzija, kuri bioetikos įstatymus, susijusius su klonavimu, genetinėmis manipuliacijomis,

²³⁰ *Ibid.*

²³¹ *Ibid.*

²³² Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 10, p. 3.

priiminėja nuo 1994 m. Ji netgi tam tikras baudžiamojo, civilinio, intelektinės nuosavybės kodeksų normas, susijusias su intervencijomis į žmogaus kūną, perkėlė į bioetikos įstatymus, o naujasis bioetikos įstatymas uždraudė abi klonavimo formas. Įdomus atvejis susiklostė Airijoje. Čia bet kokie tyrimai su embrionais ar kamieninėmis ląstelėmis *in vitro*, bet kokios klonavimo formos buvo pripažinti antikonstituciniais.²³³ Konstituciniu lygmeniu visos žmogaus klonavimo formos uždraustos Šveicarijoje. Žmogaus klonavimo, kaip besikėsiančio į žmogaus orumą, individualumą, šeimą, draudimą galime rasti šios šalies Federalinės Konstitucijos 119 str.²³⁴. Ypač griežtas požiūris į žmogaus klonavimą išryškėja Italijoje, kurioje į teisinės apsaugos ratą patenka ne tik žmonės, bet ir gyvūnai. Čia bet kokia veikla ir bet kokia klonavimo rūšis draudžiama ne tik su žmonėmis, bet ir gyvūnais, o už tokius bandymus numatoma net iki 20 metų laisvės atėmimo bausmė. Nemažiau dėmesio teisiniam žmogaus klonavimo draudimui skiriama Portugalijoje, kurios vyriausybė ratifikavo Oviedo konvenciją, todėl logiška, kad bet kokia žmogaus klonavimo forma, pripažįstama kaip besikėsianti į žmogaus orumą ir etiškai nepriimtina, buvo uždrausta.

Kiek liberalesnį požiūrį į žmogaus klonavimo draudimą pasirinko Belgija ir Didžioji Britanija. Pastaroji valstybė griežtai draudžia reprodukcinį klonavimą, tačiau yra viena iš nedaugelio ES šalių, leidžiančių terapinį klonavimą moksliniais ir gydymo tikslais. Verta paminėti, kad Belgija pasuko panašiu keliu. Jos parlamentas uždegė žalią šviesą tyrimams su žmogaus embrionais *in vitro* ir terapiniam klonavimui.²³⁵ Europoje liberalų požiūrį į terapinį žmogaus klonavimą pademonstravo Švedija, kurios Mokslinių tyrimų taryba pareiškė, kad embrionų kūrimas terapiniais tikslais gali būti etiškai pateisinamas.

Įdomu tai, kad Azijos žemyne yra nemažai valstybių, kuriose teisinis reglamentavimas nedraudžia terapinio klonavimo: Pietų Korėja, Kinija, Japonija, Indija, Singapūras ir t.t. Griežtesnę poziciją terapinio ir reprodukcinio klonavimų atžvilgiu pasirinko Pietų Amerikos žemyno šalys. Terapinis ir reprodukcinis klonavimai draudžiami daugelyje šio žemyno šalių: Čilėje, Kolumbijoje, Peru, Kosta Rikoje ir t.t.²³⁶ Įdomi žmogaus klonavimo reglamentavimo

233 *Ibid*, p. 4-17.

234 Constitution fédérale de la Confédération suisse [interaktyvus]. 1999 m [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19995395/index.html>>.

235 Travassac, T. Le clonage dans l'Europe et dans le monde. *Travaux de la Commission nouvelles technologies du Barreau de Paris* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2014-07-16]. <<http://www.avocats-publishing.com/LE-CLONAGE-EN-EUROPE-ET-DANS-LE>>.

236 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 10, p. 4-17.

situacija susiklostė Izraelyje ir Rusijoje. Pastarojoje šalyje 2002 m. buvo priimtas įstatymas, numatantis laikiną žmogaus klonavimo draudimą penkeriems metams. Tačiau 2010 m. Dūma priėmė įstatymą, pratesiantį laikiną žmogaus klonavimo draudimą. Šiame įstatyme buvo numatytas klonavimo praktikos draudimas iki federalinio įstatymo, numatančio žmogaus klonavimo technikos pritaikymo principus, įsigaliojimo. Tačiau pats draudimas nenumatė ląstelių ir organizmų klonavimo mokslinių tyrimų, organų persodinimo tikslais²³⁷.

Taigi išnagrinėjus kai kurių Europos ir pasaulio šalių teisinį žmogaus klonavimo reglamentavimą, galima teigti, kad pasaulio šalių nacionalinėse teisinėse sistemose išryškėja trys reprodukcinio klonavimo draudimo pozicijos:

1. Embrionų klonų kūrimo draudimas (branduolio skaldymo arba somatinės ląstelės branduolio perkėlimo metodais);
2. Embrionų klonų implantavimo į gimdą draudimas;
3. Bet kokio bandymo (nekonkretinant paties metodo) dirbtinai sukurti žmogų, genetiškai tapatų kitam žmogui (embrionui ar vaisiui), gyvam ar mirusiam, draudimas.

Neapsiribojant vien tik reprodukcinio klonavimo teisinio reguliavimo apibendrinimais, galima pereiti prie teisinio terapinio klonavimo išvalgų. Verta pastebėti, kad daugelio šalių įstatymuose terapinis klonavimas reglamentuojamas tyrimų su žmogaus embrionais rėmuose. Tad terapinio klonavimo atžvilgiu išryškėja trys pozicijos:

1. Bendrų tyrimų su embrionais (su kai kuriomis išimtimis) ir (arba) embrionų kūrimo mokslinių tyrimų tikslais draudimai;
2. Leidimas atlikti tyrimus su „pertekliniais embrionais“, likusiais po dirbtinio apvaisinimo, tačiau draudimas kurti embrionus mokslinių tyrimų tikslais;
3. Leidimas kurti embrionus mokslinių tyrimų tikslais, tam numatant griežtas sąlygas.²³⁸

Taigi vienos šalys pasitelkė specialiuosius žmogaus klonavimo draudimo įstatymus, o kitos šalys tiesiog pakeitė jau esančius nacionalinius įstatymus ir nusprendė, kad jie gali būti pritaikomi teisiniam žmogaus klonavimo reglamentavimui. Vienos šalys savo įstatymuose įtvirtino tiesioginį, kitos netiesioginį reprodukcinio klonavimo draudimą.

Kiek sudėtingesnė situacija susiklostė su terapinio klonavimo reglamentavimu. Vienos šalys tiesiogiai savo įstatymuose uždraudė terapinį klonavimą jam nenumatydamos jokių išimčių, kitos šalys savo įstatyminėse bazėse įtvirtino terapinio klonavimo leidimą esant tam tikroms įstatymų numatytoms sąlygoms, o dar kitos valstybės nesudarė jokių teisinių kliūčių

237 Fedorenko, V. L'interdiction du clonage humain prorogée en Russie (Douma). *RIA Novosti*. Moscou, 2010. [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://fr.ria.ru/russia/20100226/186138715.html>>.

238 Faculté des Sciences de l'Université Paris-Sud XI. *Un peu de bioéthique* [interaktyvus]. Paris, 2014. [žiūrėta 2014-08-24]. <http://www.clonage.u-psud.fr/index.php?option=com_content&view=article&id=91&Itemid=7>.

terapinio klonavimo galimybei.²³⁹ Tad atsižvelgus į teisinio žmogaus klonavimo reglamentavimo pozicijų gausą galima konstatuoti, kad norint sėkmingai užtikrinti prigimtines žmogaus teises valstybės privalo suvienodinti įstatymus, reglamentuojančius žmogaus klonavimą, bei rasti teisinių priemonių, stabdančių žmogaus klonavimo technikos progresą. Negana to, tarptautinės organizacijos privalo skatinti valstybes rasti bendrą sutarimą dėl tiesioginio žmogaus klonavimo uždraudimo.

3.3 Žmogaus orumo ir gyvybės gynimo problematika užsienio valstybių teisiniame reguliavime

Jau minėta, kad teorinis teisinių žmogaus klonavimo draudimų pagrindų vertinimas remiasi prigimtinėmis žmogaus teisėmis: žmogaus teise į gyvybę ir orumą, teise turėti bei žinoti savo tėvus. Buvo konstatuota, kad žmogaus klonavimas vienaip ar kitaip pažeistų šias teises. Todėl atsiranda galimybė įvertinti tarptautinius dokumentus ir nacionalinės teisės aktus, kuriuose prigimtinės teisės tiesiogiai ar netiesiogiai susijusios su žmogaus klonavimu. Kitaip tariant, teisiniame reglamentavime būtina atrasti tam tikrus žmogaus klonavimo bei prigimtinių teisių sąlyčio taškus.

XX – XXI a. sandūroje, pirmą kartą sėkmingai klonavus žinduolį, buvo išleista nemažai tarptautinių teisės aktų, draudžiančių embrionų naudojimą žmogaus klonavimo technikoje, taip pat užkertančių kelią įvairiems prigimtinių žmogaus teisių pažeidimams. Šie tarptautiniai dokumentai išreiškė visuomenės ir tam tikrų suinteresuotų grupių susirūpinimą nenumaldomu biotechnologijų progresu. Neapsiribojus vien tik tarptautinių teisės aktų priėmimu ar jų pakeitimu biotechnologijų srityje, dauguma šalių atitinkamai modifikavo savo biomedicininį tyrimų, baudžiamuosius ir kitus nacionalinius įstatymus.

Svarbiausias žmogaus klonavimo draudimo pagrindas yra ginti žmogaus teisę į orumą. Prigimtinio žmogaus orumo svarbą pripažino Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurios 1 str. teigia, jog „Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“²⁴⁰. Žmogaus teisė į orumą įtvirtinta ir kituose tarptautiniuose dokumentuose: Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte („Neatimamų teisių pripažinimas [...] kyla iš prigimtinio žmogaus asmenybės orumo“²⁴¹), Visuotinėje žmogaus genomo ir žmogaus teisių deklaracijoje (11 str.: „Praktika, priešinga

239 Division de l'éthique des sciences et des technologies, *supra* note 10, p. 18.

240 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. Nr. 68-2497.

241 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

žmogaus orumui, tokia kaip reprodukcinis žmogiškųjų būtybių klonavimas, privalo būti draudžiama²⁴²). Pastaroji nuostata gina žmogaus, kaip biologinės rūšies, orumą. Tad joje įtvirtinta nuostata, kad žmogaus, kaip biologinės rūšies, naudojimas instrumentiniams visuomenės tikslams, yra kėsینimasis į žmogų kaip į rūšį²⁴³. Kitaip tariant, klonavimas kėsинasi į žmogaus prigimtinių išskirtinumą ir orumą. Europos Taryba pripažino, kad netinkamas biologijos ir medicinos taikymas gali sukelti pavojų žmogaus orumui bei konstatavo, kad konvencijos šalys privalo ginti visų žmonių orumą biologijos ir medicinos taikymo srityje²⁴⁴. Žmogaus orumo svarbos pripažinimas šiuose tarptautiniuose dokumentuose patvirtina imperatyvą, jog „Žmogaus interesai ir gerovė turi būti svarbesni už išimtinis visuomenės ar mokslo interesus²⁴⁵“.

Ypatingai svarbus yra medicinos bei biologijos sričių tarptautinių dokumentų ir nacionalinių teisės aktų vertinimas per žmogaus teisės į gyvybę prizmę. Bendra žmogaus gyvybės neliečiamumo nuostata įtvirtinta EŽTK 2 str.: „Kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo. Niekam negalima tyčia atimti gyvybės...²⁴⁶“. Kitas svarbus tarptautinis dokumentas, įtvirtinantis žmogaus teisę į gyvybę, yra Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Jos 3 str. įtvirtina, jog „Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą²⁴⁷“.

Problemos dėl gyvybės bei orumo pripažinimo dar negimusiam asmeniui kyla daugelyje pasaulio šalių. Viena iš tokių šalių yra Prancūzija. Šios šalies teisininkai teoretikai ir praktikai nesutaria dėl teisinio embriono statuso, kadangi nei vienas įstatymas tiesiogiai nepripažįsta teisinio subjektiškumo vaisiui ir embrionui. Prancūzų privatinės teisės prof. Etjenas Veržė savo straipsnyje „A quel moment commence et finit la personne?“ („Asmens pradžios ir pabaigos momentas“) įvardija teises aplinkybes, kurios negimusį asmenį priartina prie teisės subjekto, bei aplinkybes, kurios embrioną ir vaisių atitolina nuo teisės subjekto kategorijos²⁴⁸. Pagal jį, yra du dalykai, rodantys, jog negimęs asmuo negali būti pripažįstamas teisės subjektu:

1. Pradėtas, bet dar negimęs asmuo neturi pagrindinių teisių;
2. Jis nėra apsaugotas nuo jo teisės į gyvybę pažeidimo.

242 *Supra* note 228.

243 Venckienė, E., *supra* note 172.

244 *Ibid.*

245 *Ibid.*

246 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

247 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, *op. cit.*

Pirmam atvejui pagrįsti autorius pacituoja Prancūzijos CK 16 str.: „Įstatymas garantuoja asmens pirmumą, draudžia bet koki pasikėsinimą į jo orumą ir pripažįsta žmogaus pagarbą nuo jo gyvybės pradžios momento²⁴⁹“. Nors šis straipsnis deklaruoja pamatines žmogaus teises, tačiau remiantis šio straipsnio interpretacija, galima teigti, jog jame yra daromas skirtumas tarp „žmogaus asmens“ ir „žmogaus“ (genetine prasme – *aut. pastaba*). Žmogus egzistuoja nuo jo pradėjimo momento bei privalo turėti žmogiškąją pagarbą. Tačiau 16 str. prasme, „žmogus“ skiriasi nuo „žmogaus asmens“. Šiuo atveju asmuo naudojasi jam suteiktomis pagrindinėmis teisėmis, o embrionas bei vaisius gali turėti tik tam tikrą pagarbą nuo jų gyvybės pradžios. Prancūzijos Konstitucinė taryba, remdamasi šiuo straipsniu, pasisakė, jog „yra neaišku, ar žmogaus pagarba negimusiam asmeniui yra konstitucinės vertės, kadangi terminas „pagarba“ šiame kontekste lieka labai neaiškus“. Tad analizuojant Prancūzijos CK normą, numatančią pagarbą žmogui, iškyla du probleminiai klausimai: pirma, ar jos pripažįsta teisinę „žmogaus“ ir „asmenybės“, „žmogiškosios egzistencijos“ (turima omenyje vaisių ir embrioną – *aut. pastaba*) ir „žmogaus“ sąvokų skirtį. Antra, kokią reikšmę suteikti bendram pagarbos žmogui reikalavimui?

Antruoju atveju galima teigti, jog savanoriško nėštumo nutraukimo įteisinimas rodo embriono ir vaisiaus nepriklausymą teisės subjektų kategorijai. E. Veržė pasiūlo dvi galimybes: arba pripažinti abortus kaip pažeidžiančius embriono ir vaisiaus teisę į gyvybę pastaruosius įtraukiant į teisės subjektų kategoriją, arba įteisinti abortus tokiu būdu eliminuojant embrionus ir vaisius iš subjektų teisinės apsaugos sąrašo.²⁵⁰ Remiantis tuo, kad embrionas jau laikomas potencialiu asmeniu, o abortai pažeidžia žmogaus teisę į gyvybę, jam turėtų būti užtikrinta teisinė gyvybės apsauga.

E. Veržė kaip vieną iš aplinkybių, negimusį žmogų artinančių prie teisės subjekto sąvokos, paminėjo *nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodies eius agitur* („negimęs vaikas bus prilyginamas gimusiems vaikui visalaik, kai jis iš to turės naudos“) principą. Jis nusistovėjo šios šalies, perėmusios romėniškąją teisės tradiciją, civilinės teisės doktrinoje ir praktikoje.²⁵¹ Anot Prancūzijos Kasacinio teismo, embrionas ir vaisius yra vertinami taip pat kaip asmenys, galintys nevaržomai naudotis teisėmis, bet su sąlyga, kad jie gims „gyvi ir

248 Vergès, E. La notion de personne en droit: à quel moment commence et termine la personne? [interaktyvus]. *La personne dans les sociétés techniciennes*. 2007, p. 17-36. [žiūrėta 2014-06-26].

<<http://blogs.upmf-grenoble.fr/etienneverges/files/2013/05/La-notion-de-personne-en-droit-a-quel-moment-commence-et-finit-la-personne-2007.pdf>>.

249 *Ibid.*

250 *Ibid.*

pajėgūs išgyventi“ („*vivants et viables*“). Gimusiam vaikui teisnumas pripažįstamas atgaline data nuo jo gimimo momento. Šis teisnumas patvirtina dar prenataliniame laikotarpyje įgytas teises. Taigi gimimas yra būtina sąlyga galutiniam teisnumo įgyjimui.²⁵²

E. Veržė žengė dar toliau. Jis išskyrė antrąją aplinkybę, rodančią teisinį negimusio vaiko subjektiškumą. Tai yra „teisinė apsauga, kuri apsaugo asmenį nuo sudaiktinimo rizikos“.²⁵³ Šis teiginys reiškia, kad Prancūzijoje esantis teisinis tyrimų su embrionais reglamentavimas turi tam tikrų panašumų su tyrimų su vaikais reglamentavimu. Pavyzdžiui, tiek tyrimų su embrionais, tiek tyrimų su vaikais atvejais, siekiama nauda turi viršyti esančią riziką, turi būti gautas tėvų ir Biomedicinos agentūros sutikimai tokių tyrimų atlikimui ir pan.²⁵⁴

Tokie tyrimų su vaikais ir embrionais reglamentavimo panašumai rodo, jog embrionas neabejotinai prilyginimas teisės subjektu laikomam vaikui. Taigi Prancūzijos civilinė bei konstitucinė teisės susiduria su tam tikrais sunkumais užtikrinant teisinę embriono apsaugą. Šios šalies civilinėje teisės sistemoje embriono teisinio statuso buvimas atsiskleidžia per netiesioginį įstatymų interpretavimą.

Su negimusio vaiko teisės į gyvybę užtikrinimo problemomis susiduria ir kitos Europos šalys. Nors dauguma šalių (pvz.: Šveicarija, Prancūzija, Belgija, Ispanija, Vokietija ir t.t.)²⁵⁵ griežtai reglamentuoja biomedicininis tyrimus su žmogaus embrionais, tačiau dėl teisės aktų, saugančių žmogaus gyvybę prenatalinėje fazėje, nebuvimo ar nepakankamo teisinio reglamentavimo pradėto, bet dar negimusio vaiko teisės į gyvybę ir orumą nėra pripažįstamos arba nepakankamai užtikrinamos. Šiuo atžvilgiu iš ES šalių išsiskiria Airija, Lenkija ir Malta. Airija yra bene vienintelė valstybė visoje ES, kuri konstituciniu lygmeniu pripažįsta teisę į gyvybę dar negimusiam vaikui. Vienoje iš jos Konstitucijos pataisų teigiama, kad „Valstybė pripažįsta negimusio vaiko teisę į gyvybę ir, atsižvelgdama į tokią pačią motinos teisę į gyvybę, įsipareigoja gerbti ir saugoti šią teisę [...] visomis įmanomomis priemonėmis“²⁵⁶. Kitos dvi šalys,

251 Vergès, E., *supra* note 248.

252 Labrusse-Riou, C.; Bellivier, F. Les droits de l'embryon et du fœtus en droit privé [interaktyvus]. *Revue internationale de droit*. 2002, 54 (2): 579-601 [žiūrėta 2014-06-26].
<http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ridc_0035-3337_2002_num_54_2_18757>.

253 Vergès, E., *supra* note 248.

254 *Ibid.*

255 Travassac, T., *supra* note 235.

256 Travassac, T., *supra* note 235.

priėmusios įstatymines nuostatas embriono teisės į gyvybę užtikrinimo srityje, yra Lenkija ir Malta. Jos jau priėmė teisės aktus, saugančius žmogaus gyvybę prenatalinėje fazėje²⁵⁷.

Taigi Europoje su teisinėmis dar negimusio žmogaus orumo ir gyvybės gynimo problemomis susiduria dauguma valstybių. Tai lemia teisės aktų, saugančių žmogaus gyvybę prenatalinėje fazėje, nebuvimas, taip pat nepakankamas biomedicininis tyrimų su embrionais reglamentavimas.

3.4 Žmogaus gyvybės apsaugos ir klonavimo reglamentavimas Lietuvoje

3.4.1 Negimusio asmens gyvybės apsaugos problematika Lietuvos teisėje

Aptarėme, kad poreikis kalbėti apie žmogaus gyvybės pradžios momentą bei negimusio vaiko teisinio statuso problematiką iškyla tada, kai kalbame apie embriono teisę į gyvybę. Kitaip tariant, problemos prasideda bandant atsakyti, ar teisės normos garantuoja teisinę embriono gyvybės apsaugą?

Kalbant apie Lietuvos nacionalinę teisę, privalu atsižvelgti į svarbiausią ir didžiausią juridinę galią turintį dokumentą – LR Konstituciją, konstatuojančią prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, įtvirtinančią pamatinę žmogaus teisę į gyvybę bei numatančią įstatyminę šios teisės apsaugą. Konstituciniame lygmenyje, J. Juškevičius išvelgia du konstitucinės žmogaus teisės į gyvybę probleminius aspektus. *Pirmas aspektas* yra tai, jog LR Konstitucija aiškiai ir tiesiogiai nepasisako, ar embrionas bei vaisius įeina į žmogaus definiciją²⁵⁸. *Antras* keblus dalykas susijęs su įstatymine žmogaus teisės į gyvybę apsauga. Pagal LR Konstituciją, žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas. Vis dėlto abortų atlikimo teisinis reglamentavimas to nepatvirtina. Iki šiol nėštumo nutraukimą Lietuvoje teisiškai reglamentuoja tik sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“²⁵⁹. Tad galima išvelgti, jog Lietuvoje konstitucinis žmogaus teisės į gyvybę reglamentavimas „žmogaus“ definicijos atžvilgiu pasirenka prieštarinę poziciją, o embriono teisinis statusas priklauso nuo ordinarinių įstatymų.

257 Bandzienė, J. Seimo Sveikatos reikalų komitetas pasisakė už negimusių kūdikių teisę gyventi. 2013 m. gruodžio 11 d. pranešimas VIR [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-07-16]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_k=1&p_d=143182>.

258 Juškevičius, J. Kai kurie teisės į gyvybę prenataliniu laikotarpiu probleminiai aspektai. *Sveikatos mokslai*. 2007. Nr. 2, p. 764 – 773.

259 *Ibid.*

Lietuvos nacionalinėje teisėje žmogaus gyvybės pradžios momento bei embriono teisinės apsaugos klausimas yra sudėtingas. Pavyzdžiui, LR Vaiko gimimo momento nustatymo įstatyme įtvirtinta nuostata, jog „Vaiko gimimo momento konstatavimo kriterijai yra viso gyvybingo vaisiaus pasirodymas iš moters organizmo²⁶⁰. Šis įstatymas vaiko gyvybingumo požymius sieja su jo savarankišku kvėpavimu ar širdies plakimu²⁶¹. LR CK 2.3 str. 1 d. pateikta panaši nuostata dėl vaiko gimimo momento: „fizinio asmens gimimo momentu pripažįstamas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas²⁶². LR CK fizinio asmens civilinį teisnumą, atsirandantį nuo asmens gimimo momento, pripažįsta kaip galėjamą turėti civilines teises ir pareigas²⁶³.

Tame pačiame kodekse galima rasti tam tikrų negimusio asmens teisių pripažinimo požymių. LR CK įtvirtina, jog įstatymai gali pripažinti teises pradėtam, bet dar negimusiam vaikui: teisė į paveldimą turtą, teisė į žalos atlyginimą²⁶⁴. Tačiau šių nuostatų nepakanka tam, kad teisnumas būtų pripažintas žmogaus embrionui. Išanalizavus šias kelias LR CK normas, peršasi išvada, jog žmogaus embrionas, neturintis gimusio asmens statuso, civilinės teisės požiūriu yra tik teisinės apsaugos objektas²⁶⁵. Taigi kalbant apie Lietuvos civilinės teisės poziciją teisinės embriono apsaugos klausimu, galima sakyti, kad joje galima išvelgti tik tam tikras užuomazgas, kurių nepakanka tinkamai garantuoti teisinę žmogaus embriono ar vaisiaus apsaugą.

Dar daugiau painiavos į pradėto, bet dar negimusio vaiko teisinio subjektiškumo klausimą įneša Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatos. Pavyzdžiui, tam tikrų prieštaravimų negimusio vaiko teisinio subjektiškumo atžvilgiu kelia LR BK 129 str. 1 d. („Tas, kas nužudė kitą žmogų...²⁶⁶“) bei 129 str. 2 d. 4 p. („Tas, kas nužudė nėščią moterį...²⁶⁷“) sankcijos. Pastaroji straipsnio dalis numato griežtesnę sankciją už 129 str. 1 d. tam, kuris nužudė

260 Lietuvos Respublikos Vaiko gimimo momento nustatymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 43-1602.

261 *Ibid.*

262 Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *supra* note 214.

263 *Ibid.*

264 Juškevičius, J.; Širinskienė, A.; Tyrimų su žmogaus embrionų kamieninėmis ląstelėmis teisinio reguliavimo aspektai. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1 (2): 158 – 161.

265 *Ibid.*

nėščią moterį. Lyginant šias dvi straipsnio dalis, kyla klausimas, kodėl 129 str. 2 d. 4 p. sankcija yra griežtesnė už pirmosios straipsnio dalies sankciją? Ar LR BK 129 str. 2 d. 4 p. numato teisinę apsaugą dar negimusiam asmeniui? Atsakymas yra paprastas ir aiškus: sankcija yra griežtesnė ne dėl to, kad kėsিনamasi į dar negimusio vaiko gyvybę, o dėl to, kad šios normos apsaugos objektas yra nėščios moters gyvybė ar sveikata.

Tam tikrų prieštaravimų sukelia ir 135 str. 1 d., nėštumo netekimą prilyginanti kitiems sunkiems sveikatos sutrikdymams. Iš šios normos analizės darytina išvada, kad embriono ar vaisiaus nužudymas priskirtinas prie nusikaltimų žmogaus sveikatai²⁶⁸. Embrionas arba vaisius šiuo atveju yra traktuojamas kaip moters organizmo dalis, kuriai atėmus gyvybę, nusikalstama veika yra priskiriama prie sunkaus sveikatos sutrikdymo. Kitos LR BK nuostatos, susijusios su abortais, taip pat prisideda prie embriono ar vaisiaus „sudaiktinimo“. Tačiau įstatymų leidėjas baudžiamajame kodekse pabandė užtikrinti embriono ir vaisiaus teisinę apsaugą uždraudamas mokslinius eksperimentus su nėščia moterimi ar jos vaisiumi. Tačiau, anot J. Juškevičiaus, tokio nusikaltimo kvalifikacija kodekse lieka neaiški²⁶⁹. Taip pat prie nepakankamos embriono ar vaisiaus teisinės apsaugos Lietuvos baudžiamojoje teisėje prisideda sąvokų „embrionas“, „vaisius“ bei „gemalas“ neatribojimas, trūksta teismų praktikos, susijusios su LR BK 308¹ str. („Draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogumi ar žmogaus embrionu“²⁷⁰). Remiantis šių kodekso normų interpretacija, galima daryti išvadą, kad vaisius ar embrionas Lietuvos baudžiamosios teisės požiūriu tėra tik motinos organizmo dalis, neturinti teisinio subjektiškumo statuso.

Kiek daugiau aiškumo į teisinę žmogaus embriono gyvybės apsaugą įneša LR biomedicininį tyrimų etikos įstatymo nuostatos, kurios aiškiai nurodo, jog „su žmogaus embrionais leidžiama atlikti tik klinikinius stebėjimus, [...] taip pat jų kūrimas biomedicininį tyrimų tikslais yra draudžiami. Su vaisiumi leidžiama atlikti tik tuos biomedicininis tyrimus, kurių numatoma nauda tiriamajam viršija medicininę riziką“²⁷¹. Ši nuostata, lyginant su LR BK,

266 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89 – 2741.

267 *Ibid.*

268 Juškevičius, J., *supra* note 264, p. 158 – 161.

269 *Ibid.*

270 Lietuvos Respublikos Seimas, *supra* note 266.

svarbi tuo, kad aiškiai nurodo biomedicininį tyrimų atlikimo aspektus ne tik embrionui, bet ir vaisiui.

LR BTEĮ „Pagrindinių įstatymo sąvokų“ sąrašė galima rasti sąvokų „embrionas“ ir „vaisius“ apibrėžimus, kuriuose aiškiai nurodoma, jog embrionas ar vaisius yra tam tikros žmogaus vystymosi stadijos. Pagal šiuos apibrėžimus, embrionas ir vaisius yra žmogaus organizmo vystymosi stadijos. Todėl norint Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti tikslų „embriono“ bei „vaisiaus“ sąvokų vartojimą, būtina, jog LR BK remtųsi tiksliais LR BTEĮ įtvirtintais „embriono“ bei „vaisiaus“ apibrėžimais. Akivaizdu, kad neaiškus „embriono“ ir „vaisiaus“ sąvokų vartojimas LR BK trukdo tinkamai užtikrinti embriono ir vaisiaus teisę į gyvybę. Aišku, LR BK normos turi būti lakoniškos ir neperpildytos sąvokomis bei išaiškinimais, tačiau baudžiamųjų įstatymų leidėjai privalo užtikrinti nuoseklų LR BK esančių sąvokų „vaisius“, embrionas“ bei „gemalas“ interpretavimą. Taip pat reikia arba įtraukti į BK 308¹ str. sąvoką „vaisius“, esančią LR BTEĮ, arba BTEĮ pripažinti kaip įstatymą, savo terminologija papildantį kodeksą. Abiem atvejais būtų išvengta teisinio nenuoseklumo.

Kita problema yra susijusi su LR BK esančios nusikalstamos veikos, padarytos atliekant draudžiamus biomedicininis tyrimus su žmogaus embrionu, priskyrimu nusikaltimams dorovei. Pasak J. Juškevičiaus, žmogaus orumo samprata BK kontekste lieka neaiški, kadangi pagal EŽTBK privaloma užtikrinti embriono apsaugą dėl jo žmogiško orumo, o LR BK embriono teisinė apsauga yra dorovinio pobūdžio²⁷². Be to, LR BK 308¹ str. 1 d. numatyta gan švelni laisvės atėmimo iki dviejų metų bausmė už draudžiamų biomedicininį tyrimų atlikimą su žmogaus embrionu aiškiai parodo, kad Lietuvos baudžiamoji teisė dar nepakankamai skiria dėmesio teisinei žmogaus embriono gyvybės apsaugai, nes atliekant invazinius tyrimus su žmogaus embrionu ar vaisiumi yra atimama žmogaus gyvybė taip pat kaip 129 str. reglamentuojamos nusikalstamos veikos atveju. Taigi Lietuvoje užtikrinant embriono teisę į gyvybę reikalingi ne tik baudžiamieji įstatymai, tačiau ir atitinkami biomedicininį tyrimų, bioetikos įstatymai, padedantys geriau užtikrinti žmogaus embriono teisės į gyvybę įgyvendinimą.

Nepaisant aiškos teisinės pozicijos nebuvimo reglamentuojant teisinį embriono statusą, Lietuva gan smarkiai pasistūmėjo negimusio žmogaus teisių apsaugos srityje. LR Seimas 2013 m. gruodžio 11 d. posėdyje iš esmės pritarė „Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo projektui“ ir jį lydintiesiems teisės aktų projektams²⁷³. Kalbant apie šį įstatymą, *pirmiausia* svarbu tai, kad vienas iš jo tikslų yra apsaugoti negimusių kūdikių teisę gyventi. Įstatymo

²⁷¹ Lietuvos Respublikos Seimas, *supra* note 15.

²⁷² Juškevičius, J., *supra* note 264, p. 158 – 161.

iniciatoriai remiasi pamatinių žmogaus teisių koncepcija, kurioje ypatingą vietą užima žmogaus gyvybė. *Antras* svarbus dalykas yra tai, kad šis įstatymas neprieštaraus EŽTK nuostatoms, embriono nepripažįstančioms asmeniui, todėl nacionalinė teisė neprieštaraus tarptautinės teisės nuostatoms.²⁷⁴

Trečiasis naujojo įstatymo privalumas yra tai, kad jis Seimui buvo teikiamas kartu su Civilinio ir Baudžiamojo kodeksų pakeitimų ir papildymų projektais siekiant pripažinti negimusiam vaikui tokį patį civilinį teisnumą kaip ir gimusiam bei numatant atsakomybę už gyvybės atėmimą vaikui prenatalinėje fazėje²⁷⁵. Akivaizdu, kad tokie baudžiamojo ir civilinio kodeksų papildymai bei „Gyvybės prenatalinėje fazėje apsaugos įstatymo“ priėmimas padėtų užtikrinti teisinę pradėtą, bet dar negimusio vaiko gyvybės apsaugą, atitinkančią tarptautinius aktus.

Pabrėžtina, kad žmogaus teisė į gyvybę yra neatsiejama nuo žmogaus orumo, kuris yra visų kitų teisių pagrindas. Vienintelis kelias, vedantis link žmogaus embriono orumo ir gyvybės pripažinimo, yra konstitucinė žmogaus orumo koncepcija, taip pat žmogaus orumo ir gyvybės vienovės principas. Šio principo pozicijas sustiprino ir EŽTT, pažymėdamas, kad „nors Europoje ir nėra bendro sutarimo dėl embriono (vaisiaus) statuso ir jo prigimties, tačiau egzistuoja bendras sutarimas, jog embrionas (vaisius) priklauso žmonių giminei“.²⁷⁶ Todėl būtent žmogaus orumo ir teisės į gyvybę pripažinimas yra svarbiausi dalykai, užkertantys kelią žmogaus klonavimui.

3.4.2 Žmogaus klonavimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje

Spartus mokslo ir biotechnologijų progresas turėjo įtakos ir Lietuvai, kuri, atsiradus praktinėms tokių biotechnologijų, kaip žmogaus klonavimas, biomedicininiai embrioniniai tyrimai, genų inžinerija, įgyvendinimo galimybėms, kartu su kitomis Europos šalimis privalėjo priiimti tarptautinius įsipareigojimus, susijusius su žmogaus klonavimo praktikos draudimu. Tačiau žmogaus klonavimo draudimo būtinybę Lietuvoje reikėtų sieti ne tik su sparčiu mokslo progresu, tačiau ir jos įstojimu į Europos Sąjungą 2004 m. gegužės 1 d.

²⁷³ *Ibid.*

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ Seime aptartas negimusio vaiko apsaugos įstatymo sveikatos ir socialinis aspektas [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-0716]. <<http://l24.lt/lt/visuomene/item/22222-seime-aptartas-negimusiui-vaiku-apsaugos-istatymo-sveikatos-ir-socialinis-aspektai>>.

²⁷⁶ Juškevičius, J., *supra* note 264, p. 158 – 161.

Kalbant apie žmogaus klonavimo reglamentavimą Lietuvoje, visų pirma reikėtų dar kartą atsisigrežti į LR Konstituciją bei Oviedo konvenciją. Nors Lietuvoje visos žmogaus klonavimo formos draudžiamos, tačiau LR Konstitucijoje tokio draudimo nerasime. Šiame įstatyme paminėta tik tai, kad „Žmogaus orumą gina įstatymas. Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą ir t.t.²⁷⁷“. Šioje normoje neaišku, ar embrionas apskritai gali pretenduoti į žmogiškąjį orumą. Paminėtinas žmogaus klonavimo draudimo konstituciniu lygmeniu pavyzdys yra Šveicarija, kurios Federalinė Konstitucija draudžia visas žmogaus klonavimo formas kaip besikėsinančias į pagrindines žmogaus vertybes: žmogaus orumą, individualumą, šeimą ir pan.

Nors konstitucinis žmogaus klonavimo draudimas yra gana drąsus žingsnis plėtojant konstitucinių nuostatų doktriną, tačiau praktinė tokio reglamentavimo nauda abejotina. Konstitucija būtų perpildyta teisės normomis, kurios taip pat įtvirtintos ordinariniuose įstatymuose. Lietuvai tikslingiau būtų sekti Airijos pavyzdžiu, kuri pasirinko pakankamai drąsią poziciją teisinės žmogaus embriono apsaugos atžvilgiu: ji konstituciniu lygmeniu pripažino teisę į gyvybę dar negimusiam vaikui.

Jau minėta, kad Lietuvos civilinės bei konstitucinės teisės normos nenumato žmogaus klonavimo draudimo, tačiau priimtų tarptautinių įsipareigojimų dėka, žmogaus klonavimo draudimas buvo įtvirtintas Lietuvos bioetikos įstatymuose.

Verta paminėti, kad Oviedo konvencija bei jos papildomas protokolai dėl žmonių klonavimo uždraudimo yra itin svarbus Lietuvos bioetikos įstatymams, kadangi Lietuva ją ratifikavo 2002 m. spalio 17 d.²⁷⁸. Įdomu tai, kad dar prieš Konvencijos ratifikavimą, 2000 m. Lietuvos valdžia, remdamasi EŽTBK, priėmė LR BTEĮ, kurio straipsniai atkartoja daugelį konvencijos nuostatų. Konvencijos 18 str. 2 d. įtvirtina, kad „Kurti žmogaus embrionus moksliniams tyrimams yra draudžiama²⁷⁹“. Lietuva Embrionų kūrimo moksliniams tyrimams draudimą numatė LR BTEĮ 3 str. 2 d.: „Su žmogaus embrionais leidžiama atlikti tik klinikinius stebėjimus (neinvazinius tyrimus). Kiti biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionais, *taip pat jų kūrimas biomedicininio tyrimo tikslais yra draudžiami*²⁸⁰“. Taigi Lietuva perėmė iš Oviedo konvencijos embrionų kūrimo biomedicininio tyrimo tikslais nuostatą. Gan svarbus žmogaus klonavimo draudimo įgyvendinimui yra LR BTEĮ 3 str. 3 d.: „Žmogaus embriono audinių,

²⁷⁷ *Supra* note 213.

²⁷⁸ Maciulevičiūtė, E. *Biomedicinos reglamentavimo pagrindiniai bruožai Lietuvos ir Ispanijos teisėje lyginamuoju aspektu*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2007.

²⁷⁹ Europos Taryba, *supra* note 196.

²⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimas, *supra* note 15.

embriono kamieninių ląstelių ir jų linijų ar vaisiaus audinių ir iš jų paimtų kamieninių ląstelių ir jų linijų įvežimas į Lietuvos Respublikos teritoriją bei išvežimas iš jos yra draudžiami²⁸¹“. Nors ši nuostata tiesiogiai nedraudžia žmogaus klonavimo, tačiau ji yra svarbus teisinis saugiklis žmogaus klonavimo draudimui, kadangi riboja produktų, reikalingų žmogaus klonavimui, įvežimą į Lietuvos Respublikos teritoriją bei išvežimą iš jos. Oviedo konvencijos 18 str. 1 d. taip pat teigiama, kad „Tais atvejais, kai įstatymai leidžia mokslinius tyrimus su embrionais *in vitro*, jie turi užtikrinti embriono apsaugą²⁸²“. Nors ši norma nėra aktuali LR BTEĮ, kadangi pagal ją leidžiami tik klinikiniai žmogaus embrionų stebėjimai, tačiau galima teigti, kad teisinė apsauga turi būti numatyta netgi neinvaziniams embrionų stebėjimams.

Labiau įsigilinus į LR BTEĮ nuostatas, 3 str. 4 d. galima rasti trumpą ir lakonišką teiginį: „Žmogų klonuoti draudžiama“. Ši straipsnio dalis iškelia keletą klausimų. Visų pirma, ar ši norma draudžia tik terapinį ir (ar) reprodukcinį žmogaus klonavimą? O gal šią normą galėtumėme interpretuoti kaip draudžiančią abi klonavimo formas? Akivaizdu, kad pastarasis variantas yra logiškiausias, kadangi Lietuvoje draudžiamos bet kokios žmogaus klonavimo rūšys. Tačiau tokia šios normos interpretacija suteikia mažai aiškumo. Kitas klausimas iškyla panagrinėjus LR BTEĮ 3 str. 2 d. nuostatą („Embrionų kūrimas biomedicininio tyrimų tikslais yra draudžiamas²⁸³“). Ar šioje nuostatoje galime išvelgti terapinio žmogaus klonavimo draudimą? Juk pastaroji nuostata, nesukonkretindama žmogaus embriono sukūrimo būdą (*in vitro*, terapinis klonavimas), aiškiai nurodo tik embrionų kūrimą biomedicininio tyrimų tikslais. Tačiau remiantis tuo, kad šią nuostatą Lietuva perėmė iš EŽTBK 18 str., kuriame embrionų kūrimo draudimas apima ne tik embrionų kūrimą *in vitro* būdais, tačiau ir jų kūrimą terapinio klonavimo technika pagalba, galima konstatuoti, kad LR BTEĮ 3 str. 2 d. privalo būti suprantamas kaip draudžiantis terapinį žmogaus klonavimą. Tam pritarė ir J. Juškevičius, teigdamas, kad „Šis draudimas (embrionų kūrimas biomedicininio tyrimų tikslais – *aut. pastaba*) apima ne tik embrionų kūrimą tradiciniais *in vitro* būdais, bet ir embrionų kūrimą vadinamuoju terapinio klonavimo būdu. Šios nuostatos šaltinis glūdi EŽTBK ir Papildomame protokole dėl žmonių klonavimo uždraudimo²⁸⁴“. Kaip matome, LR BTEĮ įtvirtintos normos, susijusios su žmogaus

281 *Ibid.*

282 Europos Taryba, *supra* note 196.

283 Lietuvos Respublikos Seimas, *supra* note 15.

284 Juškevičius, J.; Širinskienė, A., *supra* note 264, p. 158 – 161.

klonavimu, yra išorinės kilmės, kadangi buvo mechaniškai perimtos iš EŽTBK su visais jame esančiais interpretacinio pobūdžio netikslumais.

Lietuvai ratifikavus EŽTBK ir jos Papildomą protokolą dėl žmonių klonavimo uždraudimo bei priėmus LR BTEĮ, atsirado būtinybė keisti ir papildyti Lietuvos baudžiamosios teisės įstatymus. Tad įgyvendinant EŽTBK ir jos Papildomo protokolo dėl žmonių klonavimo uždraudimo nuostatas bei remiantis LR BTEĮ nuostatomis dėl biomedicinių tyrimų, LR BK buvo papildytas 308¹ str.²⁸⁵ („Draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogumi ar žmogaus embrionu²⁸⁶“), numatančiu sankcijas už draudžiamų biomedicinių tyrimų atlikimą su žmogumi ar žmogaus embrionu. Toks baudžiamojo kodekso papildymas yra pažangus dalykas, rodantis, kad Lietuva, 2002 m. ratifikavusi Konvenciją ir jos Papildomą protokolą dėl žmonių klonavimo draudimo, sugeba tinkamai reaguoti į biotechnologijų metamus iššūkius teisei bei įgyvendina priimtus tarptautinius įsipareigojimus žmogaus klonavimo srityje.

Tačiau paanalizavus LR BK 308¹ str. kyla keletas klausimų. Visų pirma, kokius veiksmus įstatymų leidėjas priskiria „draudžiamiems biomedicininiais tyrimams“? Atsakymo tenka ieškoti LR BTEĮ. Pagal šį įstatymą biomedicininiai tyrimai – tai biomedicinos mokslų hipotezių patikrinimas mokslo tiriamaisiais metodais ir žmogaus sveikatos ypatumų pažinimo plėtojimas²⁸⁷. Šis apibrėžimas per daug abstraktus ir neatsakantis į prieš tai minėtą klausimą, kadangi lieka neaišku kas tie „draudžiami biomedicininiai tyrimai“? Pagal jau minėto LR BTEĮ 3 str. 2 d., tokie tyrimai vadinami „kitais biomedicininiais tyrimais“, o pagal LR BK jie vadinami tiesiog „draudžiamais biomedicininiais tyrimais“. Analizuojant LR BTEĮ 3 str. 2 d. peršasi išvada, kad „kiti biomedicininiai tyrimai“ yra visi kiti biomedicininiai tyrimai, nepatenkantys į „neinvazinių tyrimų“ sąvoką. Tad ar LR BK 308¹ str. paminėti draudžiami biomedicininiai tyrimai turi būti suprantami taip pat, kaip LR BTEĮ? Taigi klausimas dėl draudžiamų biomedicinių tyrimų sampratos lieka atviras ir tai mums iškelia antrą klausimą: ar LR BK 308¹ str. 1 d. draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionu apima ir jų kūrimą bei žmogaus klonavimą? Juk tam, kad būtų atlikti draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionu, reikia tuos embrionus sukurti: tradiciniais *in vitro* būdais arba terapinio klonavimo būdu. Akivaizdu, kad šiame straipsnyje įstatymų leidėjas nenumatė baudžiamosios atsakomybės už žmogaus klonavimo ar žmogaus embrionų kūrimo bandymus. Juk jei LR BK buvo papildytas LR BTEĮ 3 str. 2 d., kurioje numatytas „ir embrionų kūrimas biomedicinių tyrimų tikslais“,

285 *Ibid.*

286 Lietuvos Respublikos Seimas, *supra* note 266.

287 Lietuvos Respublikos Seimas, *supra* note 15.

pagrindu, tai kodėl į LR BK 308¹ str. 1 d. nebuvo perkeltas ir „neteisėtas embrionų kūrimas biomedicininį tyrimų tikslais“? Tokio veiksmo draudimas ir sankcijų už jo pažeidimą numatymas padėtų 308¹ str. 1 d. interpretuoti kaip draudžiančią žmogaus klonavimą bei už šio draudimo nepaisymą numatančią sankcijas. Todėl būtų tikslinga, kad įstatymų leidėjas bent iš dalies suvienodintų LR BTEĮ 3 str. 2 d. su LR BK 308¹ str. 1 d. bei pastarajame straipsnyje aiškiai įvardintų, kad baudžiamąją atsakomybę užsitraukia ne tik *tas, kas atliko draudžiamus biomedicininį tyrimus su žmogaus embrionu*, bet ir *tas, kas juos kūrė biomedicininį tyrimų tikslais*. Taip pat įstatymų leidėjas galėtų tiesiogiai Lietuvos baudžiamajame kodekse numatyti baudžiamąją atsakomybę už žmogaus klonavimu padarytas nusikalstamas veikas. Puikus tokio teisinio reglamentavimo pavyzdys būtų Prancūzijos baudžiamasis kodeksas, kuriame numatyta baudžiamoji atsakomybė bei griežtos sankcijos už reprodukcinių žmogaus klonavimą. Be to, šiame kodekse eugenizmo, reprodukcinio žmogaus klonavimo nusikalstamos veikos priskirtos skirsnii „Nusikaltimai žmoniškumui bei žmonėms“ ir įdėtos į atskirą skyrių „Eugenizmo ir reprodukcinio klonavimo nusikaltimai“²⁸⁸, kai tuo tarpu LR BK 308¹ str. priskirtas „Nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų dorovei“ skyriui. Papildžius Lietuvos baudžiamąjį kodeksą žmogaus klonavimo, eugenizmo nusikalstamomis veikomis, atsirastų būtinybė kodekse sukurti atskirą skyrių tokioms nusikaltamoms veikoms, arba tiesiog jas perkelti į kitus skyrius, kuriuose būtų saugomos tokios vertybės kaip žmogaus orumas, žmoniškumas ir pan. Pasitelkus Lietuvos baudžiamųjų ir bioetikos įstatymų analizę, galima teigti, kad LR BK, palikdamas tam tikrų teisinių spragų, nepakankamai užtikrina teisinę žmogaus embriono apsaugą bei palieka tam tikrų klausukų žmogaus klonavimo draudimo srityje.

Pastaraisiais dešimtmečiais tarptautinės teisės, besiremiančios žmogaus orumo koncepcija, vaidmuo reguliuojant žmogaus klonavimą yra gana reikšmingas. Lietuvos nacionalinėje teisėje vis dar nėra žmogaus klonavimo draudimo konstituciniu lygmeniu, taip pat nėra tinkamų teisinių baudžiamųjų ir civilinių priemonių, tinkamų kovai su žmogaus klonavimu, o kitos embrioninių tyrimų ir žmogaus klonavimo nuostatos yra perkeltos iš tarptautinių dokumentų. Tad remiantis tarptautinės ir nacionalinės teisių sistemų analize, galima konstatuoti, kad Europoje dar nėra vieningo požiūrio į žmogaus klonavimo reguliavimą, todėl ši technologija vis dar išlieka grėsmingas iššūkis teisei.

288 Institut Français d'Information Juridique. Code pénal. Paris, 1994 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-07]. <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719>>.

IŠVADOS

1. Pamatus žmogaus klonavimo atsiradimui padėjo bendras visų istorinių epochų mokslininkų ir biologų darbas tiriant žmogaus bei gyvūnų anatomiją. Šiandien klonavimas, apimantis reprodukcinio bei terapinio klonavimo technikas, suprantamas kaip dirbtinis bet kurios egzistavusios ar egzistuojančios gyvybės genetiškai identiškos kopijos sukūrimas nelytiniu būdu; arba tiesiog atskirų žmogaus organų klonavimas.

2. Klonavimas pažeidžia tokias prigimtines žmogaus teises ir vertybes: kaip žmogaus teisė į gyvybę (gyvybės sakralumą, gimstančio asmens unikalumą bei individualumą); žmogaus orumą; teisę į šeimos gerovę. Šis prigimtinių teisių pažeidimas vyksta todėl, kad klonavimas

prieštarauja natūraliam lytiniam dauginimuisi bei „instrumentalيزuoja“ visuomenės elgesį su pačiu žmogumi. Žmogaus klonavimas, konfliktuodamas su prigimtiniomis žmogaus teisėmis į gyvybę, orumą bei teisę turėti bei žinoti savo tėvus, meta iššūkį teisei ir jos sistemai.

3. Siekiant užkirsti kelią žmogaus klonavimui būtina atsižvelgti į šios praktikos etinį – moralinį vertinimą, įsiklausyti į religinio pobūdžio pasisakymus, stiprinti bioetikos pozicijas bei į pagalbą pasitelkti teisinius įrankius, galinčius kontroliuoti šį vis labiau išibėgėjantį technologinį procesą;

4. Tinkamai žmogaus teisių ir viso tradicinio humanistinio teisinio reguliavimo apsaugai būtina, kad valstybės tarptautinėje bei nacionalinėse teisėse pripažintų, kad žmogaus gyvybė užsimezga nuo jo pradėjimo momento, kad embrionai turi būti laikomi teisės subjektais, kuriems garantuojama teisinė gyvybės apsauga. Visa tai įgyvendinti padėtų atitinkami viešosios ir privatinės teisės šakų instrumentai;

5. Supratimą apie žmogaus klonavimu keliamas grėsmes parodo nuosekli Europos Parlamento veikla bei dviejų svarbių tarptautinių dokumentų (Visuotinės žmogaus genomo ir teisių apsaugos deklaracijos bei Europos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos) priėmimas, kuriuose kryptingai remiamasi filosofine žmogaus orumo koncepcija. Tačiau šias pastangas apsunkina skirtingas nacionalinių teisės sistemų požiūris į žmogaus terapinio klonavimo draudimą, biomedicininis tyrimas su žmogaus embrionais. Su panašiomis problemomis susiduriama ir Lietuvos nacionalinėje teisėje, kurioje nepakankamai užtikrinama teisinė embriono apsauga, vis dar nėra baudžiamųjų žmogaus klonavimą reglamentuojančių įstatymų, o biomedicininis tyrimas su žmogaus embrionais yra išorinės kilmės. Tad remiantis tarptautinės ir nacionalinės teisių sistemų analize, galima konstatuoti, kad Europoje dar nėra vieningo požiūrio į teisinį žmogaus klonavimo reguliavimą, todėl ši technologija išlieka grėsmingas iššūkis teisei.

PASIŪLYMAI

1. Remiantis LR BK 308¹ str. („Draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogumi ar žmogaus embrionu“), numatančiu baudžiamąją atsakomybę už draudžiamų biomedicininis tyrimų atlikimą su žmogumi ar žmogaus embrionu, analize, galima teigti, kad įstatymų leidėjas nenumatė baudžiamosios atsakomybės už žmogaus embrionų kūrimu padaromą nusikalstamą veiką. Todėl būtų tikslinga, kad įstatymų leidėjas bent iš dalies suvienodintų LR BTEĮ 3 str. 2 d. („Kiti biomedicininiai tyrimai su žmogaus embrionais, taip pat jų kūrimas biomedicininis tyrimų tikslais yra draudžiami“) su LR BK 308¹ str. 1 d., bei pastarajame straipsnyje aiškiai įvardintų, kad baudžiamąją atsakomybę užsitraukia ne tik **tas, kas atliko draudžiamus biomedicininis tyrimus su žmogaus embrionu, bet ir tas, kas juos kūrė biomedicininis tyrimų tikslais.**

2. Remiantis tuo, kad žmogaus vaisius priskiriamas atskirai vystymosi stadijai bei tuo, kad draudžiamais biomedicininiais tyrimais kėsinamasi ne tik į žmogaus ar embriono gyvybes, bet ir vaisiaus, būtina pakeisti LR BK 308¹ str. 1 d. Ją privalu išdėstyti kaip „draudžiančią atlikti biomedicininis tyrimus su žmogumi, žmogaus embrionu ar žmogaus vaisiumi“. Remiantis pirmojoje straipsnio dalyje išdėstyto draudimu, atitinkamai pakeisti BK 308¹ str. pavadinimą į „Draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogumi, žmogaus embrionu ar žmogaus vaisiumi“.

3. Remiantis pirmajame ir antrajame punktuose išdėstytais pasiūlymais, LR BK 308¹ str. 1 d. galima išdėstyti taip:

308¹ straipsnis. Draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogumi, žmogaus embrionu ar žmogaus vaisiumi

1. Tas, kas atliko draudžiamus biomedicinius tyrimus su žmogumi, žmogaus embrionu ar žmogaus vaisiumi, taip pat tas, kas kūrė žmogaus embrionus biomedicininį tyrimų tikslais, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

4. Remdamasis Prancūzijos baudžiamojo kodekso pavyzdžiu, Lietuvos įstatymų leidėjas LR BK galėtų tiesiogiai numatyti baudžiamąją atsakomybę už žmogaus klonavimu padaromas nusikalstamas veikas. Be to, Prancūzijos baudžiamajame kodekse eugenizmo, reprodukcinio žmogaus klonavimo nusikalstamos veikos priskirtos skirsniai „Nusikaltimai žmoniškumui bei žmonėms“ ir įdėtos į atskirą skyrių „Eugenizmu ir reprodukciniu klonavimu padaromi nusikaltimai“, kai tuo tarpu LR BK 308¹ str. yra „Nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų dorovei“ skyriuje. Papildžius LR BK žmogaus klonavimo, eugenizmo nusikalstamomis veikomis, atsirastų būtinybė kodekse sukurti atskirą skyrių tokioms nusikalstamoms veikoms.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Monografijos ir straipsnių rinkiniai

1. Andrulionis, G. *Asmens autonomija sveikatos teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
2. Arlauskas, S. *Šiuolaikinė teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011.
3. Arlauskas, S. *Turiningieji teisės pagrindai*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2004.
4. Čaplikienė, D. *Žmogaus orumo principas bioetikoje ir bioteisėje*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2006.
5. Juškevičius, J., et al. Negimusio vaiko teisinio statuso klausimai. *Medicina, etika ir teisė apie žmogų iki gimimo*. Kaunas: Soter, 2012: 234 – 278.

6. Maciulevičiūtė, E. *Biomedicinos reglamentavimo pagrindiniai bruožai Lietuvos ir Ispanijos teisėje lyginamuoju aspektu*. Magistro baigiamasis darbas. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
7. Narbekovas, A., et al. Prenatalinė etika. *Medicina, etika ir teisė apie žmogų iki gimimo*. Kaunas: Soter, 2012: 142 – 184.
8. Venckienė, E. *Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

Moksliniai straipsniai

1. Buika, M. Krikščionių reakcija į žmogaus klonavimo proceso pradžią. *Pro Vita*. Kaunas, 2001, 12 (13).
2. Girdziušas, P. Žmogaus klonavimas kaip iššūkis teisei. *Mokslas ir gyvenimas*. 2010, 5 (6).
3. Jankevičius, K. Gyvybės pagrindas – dauginimasis. *Mokslas ir gyvenimas*. 2005, 5 (569).
4. Jarukaitis, I. Europos Bendrijų teisės viršenybė ir valstybių narių bei Lietuvos Respublikos teisė. *Teisė*. 2000, 37: 46.
5. Juškevičius, J. Kai kurie teisės į gyvybę prenataliniu laikotarpiu probleminiai aspektai. *Sveikatos mokslai*. 2007, 2: 764-773.
6. Juškevičius, J. Religija, teisė ir medicina: galimos sąveikos perspektyvos bioetikoje. *Soter: religijos mokslo žurnalas*. 2010, 36 (64): 65 – 81.
7. Juškevičius, J.; Širinskienė, A. Tyrimų su žmogaus embrionų kamieninėmis ląstelėmis teisinio reguliavimo aspektai. *Sveikatos mokslai*. 2006, 1 (2): 158 – 161.
8. Kanopkaitė, S.; Bukelskienė, V.; Razumienė, J.; Pirmieji žingsniai nuo organizmo link ląstelės. *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*. 2008, 31: 77 – 107.
9. Narbekovas, A.; Meilius, K. Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis šeimai kaip institucijai? *Sveikatos mokslai*. 2002, 2 (18): 84 – 91.
10. Narbekovas, A.; Oželis, R. Kamieninių ląstelių tyrimų ir panaudojimo medicininiai – moraliniai aspektai. *Sveikatos mokslai*. 2002, 4: 64 – 70.
11. Pruskus, V. Klonavimo etiniai aspektai Katalikų Bažnyčios mokymo šviesoje. *Logos*. 2008, 55: 12 – 23.
12. Venckienė, E. Žmogaus orumas – probleminiai terminologijos aspektai. *Jurisprudencija*. 2008, 10 (112): 43 – 51.
13. Zemlickas, G. Klonavimas ir žmogaus teisės. *Mokslo Lietuva*. 2002, 22 (268).

Elektroniniai leidiniai

1. Alexandre, S. Le clonage: Danger ou Progrès. *Le Clonage* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-22]. <<http://leclonagedangerouprogres.over-blog.com/categorie-911603.html>>.
2. Alexis Carrel - Biographical. *Physiology or Medicine 1901-1921* [interaktyvus]. Amsterdam: Elsevier Publishing Company, 1967 [žiūrėta 2014-06-18]. <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1912/carrel-bio.html>.
3. Andorno, R. Réflexions sur le clonage humain dans une perspective éthico-juridique et droit comparé. *Les Cahiers du droit* [interaktyvus]. 2001, p. 129-145 [žiūrėta 2014-08-17]. <<http://www.ieb-eib.org/fr/pdf/20010301-clonage-andorno.pdf>>.
4. Androustos, G. Anton van Leeuwenhoek (1632–1723) et la première description du spermatozoïde. *Andrologie* [interaktyvus]. 2004, 3: 336-342 [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://link.springer.com/article/10.1007%2F03034922#page-1>>.
5. Antanavičiūtė, I. *Kamieninių ląstelių taikymas gydymui* [interaktyvus]. Kaunas, 2012. [žiūrėta 2014-06-18]. <http://gamta.vdu.lt/bakalaurai/pop_straipsniai/kamienines_gydymui/kamienines_gydymui.htm>
6. Bakanienė, I. *Kamieninių ląstelių transplantacija nervų sistemos ligoms gydyti: mitas ar atėities medicina?* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-20]. <http://www.emedicina.lt/lt/gydytojai/lietuvos_naujienos/aa.html>.
7. Bandzienė, J. Seimo Sveikatos reikalų komitetas pasisakė už negimusių kūdikių teisę gyventi. *2013 m. gruodžio 11 d. pranešimas VIR* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-07-16]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_k=1&p_d=143182>.
8. Bariéty, M., Coury, Ch. *Histoire de la Médecine* [interaktyvus]. Paris, 1963 [žiūrėta 2014-06-18]. <http://www.medarus.org/Medecins/MedecinsTextes/galien_claude.html>.
9. Baudry, C. Clonage thérapeutique et les questions éthiques. *Le Monde* [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2014-07-05]. <http://www.lemonde.fr/societe/article/2005/03/20/clonage-therapeutique-et-questions-ethiques_626089_3224.html>.
10. Bažnyčia ir visuomenė. *Bažnyčios žinios* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-01]. <<http://www.lcn.lt/bzinios/bz9801/801bp-b.html>>.
11. Besson, S. Enforcing the child's right to know her origins: contrasting approaches under the convention on the rights of the child and the European convention on human rights. *International Journal of Law*. 2007, 21 (2): 4. (Cituota iš: Janušaitytė, R. Ar konfidencialumo principo užtikrinimas nepažeidžia vaiko teisės žinoti biologinių tėvų tapatybę? *Magistro baigiamasis darbas* [interaktyvus]. Kaunas, 2012. [žiūrėta 2014-07-20]. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120619_171949-34952/DS.005.0.02.ETD>.).
12. *Bioetika*:

- Klonavimas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-20]. <http://www.bioetika.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=34&Itemid=19>.
- Dirbtinis apvaisinimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-03]. <www.bioetika.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=16>.
13. Boudrie, V. *Les Différentes Techniques du Clonage* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-22]. <<http://leclonage.e-monsite.com/pages/principe-du-clonage/les-differentes-techniques-du-clonage.html>>.
14. Bukelskienė, V. *Biotechnologijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://www.technologijos.lt/n/mokslas/biotechnologijos/S-17883/straipsnis/Kas-yra-kamienines-lasteles-ir-kokios-ju-panaudojimo-galimybes-medicinoje?-?l=2&p=1>>.
15. Caïdominici, F.; Marianne, M. *En quoi le Clonage Reproductif peut-il être considéré comme une avancée importante pour l'Homme?* [interaktyvus]. 2009. [žiūrėta 2014-07-02]. <http://tpe-clonage-reproductif.over-blog.com/pages/III_Le_Clonage_face_a_la_Religion_et_aux_Lois-2618303.html>.
16. *Constitution fédérale de la Confédération suisse* [interaktyvus]. 1999 [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19995395/index.html>>.
17. Čekanauskaitė, A. Nėštumo nutraukimas. *Bioetika* [interaktyvus]. Vilnius, 2013. [žiūrėta 2014-06-24]. <<http://bioetika.sam.lt/index.php?-1854888331>>.
18. DNR Rekombinacija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://www.ligos.lt/lt/terminai/dnr-rekombinacija/590/>>.
19. Duris, P. Cellulaire théorie. *Encyclopedia Universalis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://www.universalis.fr/encyclopedie/theorie-cellulaire/>>.
20. Embriono vystymosi periodas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-25]. <<http://www.neplanuotasnestumas.lt/vaikas-isciose/embriono-vystymosi-periodas-iki-8-sav>>.
21. Faculté des Sciences de l'Université Paris-Sud XI. Un peu de bioéthique [interaktyvus]. Paris, 2014. [žiūrėta 2014-08-24]. <http://www.clonage.u-psud.fr/index.php?option=com_content&view=article&id=91&Itemid=7>.
22. Fedorenko, V. L'interdiction du clonage humain prorogée en Russie (Douma). *RIA Novosti*. Moscou, 2010. [žiūrėta 2014-08-24]. <<http://fr.ria.ru/russia/20100226/186138715.html>>.
23. Garcia, V.; Mailland Q.; Robert, A. Le clonage thérapeutique [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2014-07-05]. <<http://ethique.perso.sfr.fr/M1%20SETE%20Dossier%20Ethique%20A.Robert-Q.Mailland-V.Garcia-F.Thiery.pdf>>.

24. Gascoigne, B. *History of Biology* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2014-07-05]. <<http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?groupid=2475&HistoryID=ac22>rack=pthc>>.
25. Groupe Informel de Travail sur la Bioéthique. *Observations sur la „Déclaration universelle sur le Génome humain et les Droits de l'Homme“* [interaktyvus]. 1998 [žiūrėta 2014-08-20]. <http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_academies/acdlife/documents/rc_pa_acdlife_doc_08111998_genoma_fr.html>.
26. Hug, K. Les cellules souches embryonnaires humaines: origines, questions éthiques et embryons. *Clonage* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04]. <<http://www.eurostemcell.org/fr/factsheet/les-cellules-souches-embryonnaires-humaines%C2%A0-origines-questions-%C3%A9thiques-et-embryons>>.
27. Ilboudo, R. *L'Eglise catholique et le clonage* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2014-07-01]. <<http://www.catholique.bf/index.php/avortement/la-regulation-des-naissances/481-l-eglise-catholique-et-le-clonage>>.
28. INFOLEX. Prof. Jonas Juškevičius: „Santykiai biomedicinos srityje pasižymi ypatinga įvairove ir sudėtingumu“ [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2014-09-20]. <<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&str=30946>>.
29. Institut Français d'Information Juridique. *Code pénal* [interaktyvus]. Paris, 1994 [žiūrėta 2014-09-07]. <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719>>.
30. Jakimavičiūtė, I. Ką galima pagaminti iš... negimusio kūdikio? [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-20]. <<http://www.bernardinai.lt/archyvas/straipsnis/13216>>.
31. Jarmalaitė, S. *Gyvūnų klonavimo aktualijos arba katytės Kopijos istorija* [interaktyvus]. Kaunas [žiūrėta 2014-06-18]. <http://gamta.vdu.lt/bakalaurai/pop_straipsniai/gyvunu_klonavimas/gyvunu_klonavimas.htm>.
32. Kantas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-30]. <<http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1004>>.
33. Kasparavičius, A. Bioinžinerijos žygis per pasaulį – civilizacijos laimėjimas ar žlugimo pradžia. *Už gyvybę* [interaktyvus]. 2002, Nr. 11 [žiūrėta 2014-07-01]. <http://www.gyvybe.lt/uzgyvybe/200211/uzg11_11.html>.
34. Katalikų bažnyčios katekizmas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-30]. <<http://katekizmas.lt/kbk1996p2003/N180A6.html>>.
35. Laboratoire de cellules souches [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-20]. <<http://science.gc.ca/default.asp?lang=Fr&n=70AC22A8-1>>.

36. Labrusse-Riou, C.; Bellivier, F. Les droits de l'embryon et du fœtus en droit privé [interaktyvus]. *Revue internationale de droit*. 2002, 54 (2): 579-601 [žiūrėta 2014-06-26]. <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ridc_0035-3337_2002_num_54_2_18757>.
37. Le Clonage [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-02]. <<http://tpeducloage.canalblog.com>>.
38. Les Belges, leur histoire. *Histoire* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://www.histoire-des-belges.be/quelques-celebrites-belges/andre-vesale>>.
39. Mbulu, H. Le clonage humain et les usages polémiques de la dignité humaine. *Les cahiers du droit* [interaktyvus]. 2003, 44(2): 237-267 [žiūrėta 2014-06-20]. <<https://fd.ulaval.ca/sites/default/files/recherche/44-2-p.pdf>>.
40. Mikroorganizmų biotechnologijos istorija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://www.asu.lt/nm/l-projektas/mikroorganizmubio/1.htm>>.
41. Milaknytė, V.; Kulvietienė, R.; Darinskas, A. Kamieninės ląstelės [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-03]. <http://www.jaunasis-tyrejas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=222:kamienins-lstels&catid=18:mokslo-naujienos&Itemid=57>.
42. Narbekovas, A. Kaip atpažinsime klonuotą žmogų? [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04]. <<http://gamta.vdu.lt/bakalaurai/parsisiusti/Kaip%20atpazinsime%20klonuota%20zmogu.ppt>>.
43. Navickas, A. Palaidūnės civilizacijos sutrikimas. *Kelio bendrija* [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014-07-04]. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-01-08-andrius-navickas-palaidunes-civilizacijos-sutrikimas/112254>>.
44. O'Day, D. H. Early development I: Cleavage. *Human development* [interaktyvus]. Toronto, 2000 [žiūrėta 2014-12-11]. <<http://www.utm.utoronto.ca/~w3bio380/pdf/OLD-PDF/2006%20Fall%20and%20Older/lecture10.pdf>>.
45. Olekhnovitch, L. L'éthique et la theologie a l'épreuve du clonage. *Théologie évangélique* [interaktyvus]. 2002, Nr. 3. [žiūrėta 2014-07-03]. <<http://www.unpoissondansle.net/bioethique/etec.pdf>>.
46. ONG internationale. *Droit à l'Identité* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-19]. <<http://www.humanium.org/fr/comprendre/droit-a-l-identite/#>>.
47. Pulkauninkienė, O. Ar ateitis bus geresnė? *Prizmė* [interaktyvus]. 2000. Nr. 3 [žiūrėta 2014-06-24]. <http://www.prizme.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=141&Itemid=78>.
48. Šaukienė, I. Embriono vystymasis glumina mokslininkus [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2014-06-25]. <<http://www.delfi.lt/news/daily/health/embriono-vystymasis-glumina-mokslininkus.d?id=40575451>>.

49. Seime aptartas negimusių vaikų apsaugos įstatymo sveikatos ir socialinis aspektas [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2014-07-16]. <<http://l24.lt/lt/visuomene/item/22222-seime-aptartas-negimusių-vaikų-apsaugos-įstatymo-sveikatos-ir-socialinis-aspektai>>.
50. Serapinas, D. Klonavimas ir EKL: gyvybės mokslų ir etikos sąlyčio bei ieškant. *Paskaitų medžiaga* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2014-07-04]. <<https://moodle.mruni.eu/enrol/index.php?id=1744>>.
51. Siminovitch, L.; McCulloch, E. A.; Till, J. E. The Distribution of Colony-forming Cells Among Spleen Colonies. *Journal of Cellular and Comparative Physiology* [interaktyvus]. Toronto, 2005, 3 (62): 327-336 [žiūrėta 2014-06-21]. <https://tspace.library.utoronto.ca/retrieve/4600/JCP_1963_62_327.pdf>.
52. Tell, F. Histoire de la notion de vie [interaktyvus]. 2006, p. 19-20 [žiūrėta 2014-06-18]. <<http://www.julie-patris.univ-cezanne.fr/cours/DPI/vie.pdf>>.
53. Tėvų atstumimo sindromas ir jo teisiniai aspektai Lietuvoje. *Konferencijos medžiaga* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-20]. <<http://www.atstumimosindromas.info/naujienos/94-konferencija>>.
54. Tovarovas, M. Mokslininkas: genų inžineriją padalys žmonės į patobulintą elitą ir likusiuosius. *DELFI* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2014-07-01]. <<http://www.delfi.lt/mokslas/mokslas/mokslininkas-genu-inzinerija-padalys-zmones-i-patobulinta-elita-ir-likusiuosius.d?id=63308446>>
55. Travassac, T. Le clonage dans l'Europe et dans le monde. *Travaux de la Commission nouvelles technologies du Barreau de Paris* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2014-07-16]. <<http://www.avocats-publishing.com/LE-CLONAGE-EN-EUROPE-ET-DANS-LE>>.
56. Tūzaitė, E. *Kamieninių ląstelių tyrimai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-05]. <<http://bioetika.sam.lt/index.php?-235698249>>.
57. Understanding the Differences Between Human Reproduction, Human Being Cloning (Reproductive Cloning) and Human Cellular Cloning (Therapeutic Cloning) [interaktyvus]. Missouri, 2004 [žiūrėta 2014-12-11]. <<http://www.biosci.missouri.edu/kirk/links/cloning.html>>.
58. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights (adopted 11 november 1997) [interaktyvus]. [žiūrėta 2014 08 16]. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>.
59. Vergès, E. La notion de personne en droit: à quel moment commence et termine la personne? [interaktyvus]. *La personne dans les sociétés techniciennes*. 2007, p. 17-36 [žiūrėta 2014-06-26]. <<http://blogs.upmf-grenoble.fr/etienneverges/files/2013/05/La-notion-de-personne-en-droit-a-quel-moment-commence-et-finit-la-personne-2007.pdf>>.
60. Vikipedija [interaktyvus]:

- [žiūrėta 2014-06-17]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/L%C4%85stel%C4%97s_teorija>.
- [žiūrėta 2014-06-20]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%BDmogaus_klonavimas>.
- [žiūrėta 2014-07-04]. <http://lt.wikiquote.org/wiki/Imanuelis_Kantas>.
- [žiūrėta 2014-07-04]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Orumas>>.
- [žiūrėta 2014-07-05]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Eugenika>>.
- [žiūrėta 2014-07-04]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Asmens_tapatumas>.
- [žiūrėta 2014-12-03]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Apvaisinimas_in_vitro>.
- [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Gameta>>.
- [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Genomas>>.
- [žiūrėta 2014-12-03]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Monozigotiniai_dvyniai>.
- [žiūrėta 2014-12-03]. <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Partenogene%C4%97>>.
- [žiūrėta 2014-12-04]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Peter_Singer>.

61. Žukauskienė, R. Prenatalinė raida. *Paskaitų medžiaga* [interaktyvus]. Vilnius, 2008 [žiūrėta 2014-12-11]. <<http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/PRENATALIN%C4%96-RAIDA-skaidreles3.pdf>>).

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89 – 2741.
3. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 44-1247.
5. Lietuvos Respublikos Vaiko gimimo momento nustatymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 43-1602.
6. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998 m., Nr. 109-3004.

Tarptautinės sutartys ir kiti dokumentai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.
3. Visuotinė žmogaus genomo ir žmogaus teisių deklaracija [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-04]. [Oficialus UNESCO tinklalapis].
4. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. Nr. 68-2497.
5. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

Europos Sąjungos teisės aktai

1. Europos Tarybos konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 97-4258.

Tarptautinių teismų sprendimai

1. *Johansen v. Norway*, 7 August 1996, § 52, Reports 1996 III, p. 1001 02.

Mokomieji leidiniai

1. Anusevičienė, O. V.; Cibas, P.; Lilienė, L. *Žmogaus anatomija ir fiziologija*. Kaunas: Kauno kolegija, 2011.
2. Čiapaitė, J.; Saulis, G. *Biotechnologija medicinoje*. Kaunas, 2007.
3. Division de l'éthique des sciences et des technologies. *Le Clonage Humaine: questions éthiques*. Paris: UNESCO, 2004.
4. Division de l'éthique des sciences et des technologies. *Législations nationales relatives au clonage humain reproductif et thérapieutique*. Paris: UNESCO, 2004.
5. Mader, S. *Biologija*. Vilnius: Alma Littera, 1999.
6. Narbekovas, A. *Bioetika*. Kaunas: VDU leidykla, 2004.
7. Rizgelienė, R. *Žmogaus gemalo ir vaisiaus raida*. Vilnius: UAB „Rotas“, 2002.

8. Stropus, R.; Tamašauskas, K. A.; Paužienė, N. *Žmogaus anatomija*. Kaunas: Vitae Litera, 2005.
9. Širinskienė, A.; Narbekovas, A. *Medicinos etika*. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2007.
10. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
11. Vestonas, T. *Anatomijos atlasas*. Vilnius: UAB „Gamta“, 1997.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe yra nagrinėjami istorinės klonavimo prielaidos ir jo teoriniai aspektai, žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindai bei teisinis klonavimo reglamentavimas. Tad pagrindinis tyrimo tikslas yra visapusiškai išnagrinėti žmogaus klonavimo reiškinį remiantis religiniu, etiniu – filosofiniu bei teisiniu vertinimais. Tyrimo tikslui įgyvendinti išsikelti atitinkami uždaviniai: žmogaus klonavimo sampratos ir istorinio konteksto atskleidimas, šio reiškinio etinio – filosofinio, religinio bei teisinio vertinimų analizė, bei klonavimo teisinio reglamentavimo problematika. Visi uždaviniai atsispindi trijuose dėstomosios dalies skyriuose. Juose buvo įrodyta, kad žmogaus klonavimas, pamindamas pagrindines žmogaus teises, paneigdamas dar negimusio vaiko teisę į gyvybę, prieštaraudamas tradicinei šeimos sampratai, katalikiškajai antropologijai bei etinėms vertybėms, iš tiesų gali tapti realia grėsme teisei.

Raktiniai žodžiai: žmogaus klonavimas, kamieninės ląstelės, žmogaus embrionas, žmogaus gyvybė, prigimtinės žmogaus teisės.

ABSTRACT

The master thesis researches the presumptions of the legal prohibition of the human cloning. Therefore, the main objective of the research is a comprehensive examination of the phenomenon of human cloning and identification of the presumptions of the legal prohibitions of the human cloning. Targets setting is necessary for the main goal achieving: the education of the human cloning concept and historical context, the analysis of ethical - philosophical issues in human cloning and the problems in human cloning regulation. All targets are reflected in three master thesis sections. However, it has been proven that human cloning can actually become the real threat to the law by undermining basic human rights, denying pre – born child's right to life, being contrary to the traditional family concept, Catholic anthropology and ethical values.

Keywords: human cloning, stem cells, human embryo, human life, basic human rights.

SANTRAUKA

Gamtos moksluose, teisėje ir religijoje vis dažniau linksniuojamas žmogaus klonavimo terminas, suprantamas kaip dirbtinis gyvo ar mirusio žmogaus genetiškai identiškos kopijos sukūrimas arba tiesiog žmogaus organų klonavimas. Pabrėžtina, kad šis pažangus mokslo įrankis pasiūlė ne tik neribotų galimybių medicinai ir biologijai, tačiau ir sukėlė nemažai religinių, etinių – filosofinių bei teisinių prieštaravimų. Suprantama, žmogaus klonavimas, laikomas itin nauju ir iki galo nepažintu mokslo reiškiniu, metė didelį iššūkį teisei. Didžiausia žmogaus klonavimo keliama grėsmė teisei – pasikėsinimas į pagrindines žmogaus teises, tokias kaip žmogaus teisė į gyvybę, orumą bei teisė turėti bei žinoti savo tėvus. Todėl klonavimas pareikalavo teisės normų adaptacijos bei naujo požiūrio į bioetikos reikalingumą. Prie būtinybės diskutuoti apie žmogaus klonavimo, mokslininkų skirstomą į terapinį ir reprodukcinį, draudimą prisidėjo pačios technikos neveiksmingumas, pirmieji nesėkmingi klonavimo bandymai ir medicininių – mokslinių žinių

trūkumas. Šios temos aktualumą visuomenėje paskatino įvairių suinteresuotų grupių diskusijos ir keliami probleminiai klonavimo aspektai.

Būtent tam, kad žmogaus klonavimas būtų visapusiškai išnagrinėtas bei atskleisti teisiniai žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindai, būtina atskleisti istorinį žmogaus klonavimo kontekstą bei teorinius kamieninių ląstelių bei klonavimo aspektus. Pagrindinio darbo tikslo įgyvendinimui privalu išanalizuoti religinius bei etinius – filosofinius žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindus. Įvykdžius šiuos uždavinius, jau galima plačiau pažvelgti į įstatyminių teisinių žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo pagrindų vertinimą, teisinį žmogaus klonavimo reguliavimą Lietuvoje ir pasaulio šalyse. Dėl šių uždavinių įgyvendinimo pasirinkta trijų dalių struktūra: pirmojoje nagrinėjamas istorinis klonavimo kontekstas, žmogaus klonavimo ir kamieninių ląstelių aspektai, antrojoje etinės – filosofinės bei religinės žmogaus klonavimo draudimo ar jo pateisinimo prielaidos, o trečiojoje apžvelgiamas teisinis žmogaus klonavimo bei su juo susijusių žmogaus teisių reglamentavimas Lietuvoje ir kitose valstybėse.

Remiantis teksto bei mokslinės literatūros analizės, lyginamosios analizės, apibendrinimo metodais, tyrimo metu prieita prie išvados, kad žmogaus klonavimas iš tiesų yra didelis iššūkis teisei, pasireiškiantis per keliamą grėsmę prigimtiniams žmogaus teisėms, šeimos institutui. Tai naujas mokslo reiškiny, prieštaraujantis katalikiškajai antropologijai bei etinėms normoms. Todėl teisė, adaptuodama teises normas, stiprindama pagrindinių žmogaus teisių pozicijas, privalo reaguoti į šį XX a. pab. biologinį įrankį.

SUMMARY

The term *human cloning*, that is understood either as artificial creation of a genetically identical copy of a living person or the one that had passed away, or simply as cloning of people's organs, is inflected in physical sciences, law and religion more and more frequently. It is worth noting that this advanced scientific tool has provided not only with an unlimited number of opportunities for medicine and biology, but it has also caused numerous religious, ethical-philosophical and legal problems. Naturally, human cloning, which is considered to be a rather new and not fully explored scientific phenomenon, has vigorously challenged the law. The most considerable threat posed to the law by human cloning is infringement on such basic human rights as the right to live, the right to dignity and the right to have and know one's parents. Therefore, we can state that this new scientific phenomenon has required the adaptation of legal norms and a new attitude towards a need of bio-ethics. The inefficiency of technologies, the first unsuccessful experiments of cloning and a lack of medical-scientific knowledge have contributed

to the necessity for discussions about the prohibition of human cloning, that are distributed into therapeutic and reproductive ones. One can easily observe that problems of human cloning detected not only by lawyers, but also by Catholics and supporters of bio-ethics have increased the relevance of this issue within the society.

So that the phenomenon of human cloning and the legal aspects of justification for prohibition of human cloning could be thoroughly investigated, it is necessary to reveal not only the historical context of human cloning, but also the theoretical aspects of human stem cells and cloning. In order to achieve the principal aim of the thesis, it is necessary to list and analyse the religious and ethical-philosophical aspects of justification for prohibition of human cloning. Consequently, after having accomplished these objectives, the legal presumptions about prohibition of human cloning can be investigated, and one can take a broader look into the legal regulation of human cloning both in Lithuania and in the world. In order to complete these objectives, a three-part structure has been chosen; in the first one the research into the historical context of cloning and theoretical aspects of human cloning and stem cells is carried out. In the second part ethical-philosophical and religious presumptions of the justification for prohibition of human cloning are explored, while in the third part the legal regulation of human cloning both in Lithuania and in the world are reviewed.

Employing the methods of scientific literature and text analysis, comparative analysis and a summarisation technique, the conclusion that human cloning is actually a significant challenge for the law, threatening natural human rights and the institution of family, has been reached in the process of investigation. It is also a new scientific phenomenon, contradicting Catholic anthropology and ethical norms. That is why lawyers have to react to this biological tool of the 20th century by employing legal norms and strengthening the basic human rights.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1²⁸⁹ Žmogaus vystymasis prenataliniu laikotarpiu (zigotos dalijimosi periodas, embrioninis periodas, vaisiaus periodas)²⁹⁰.

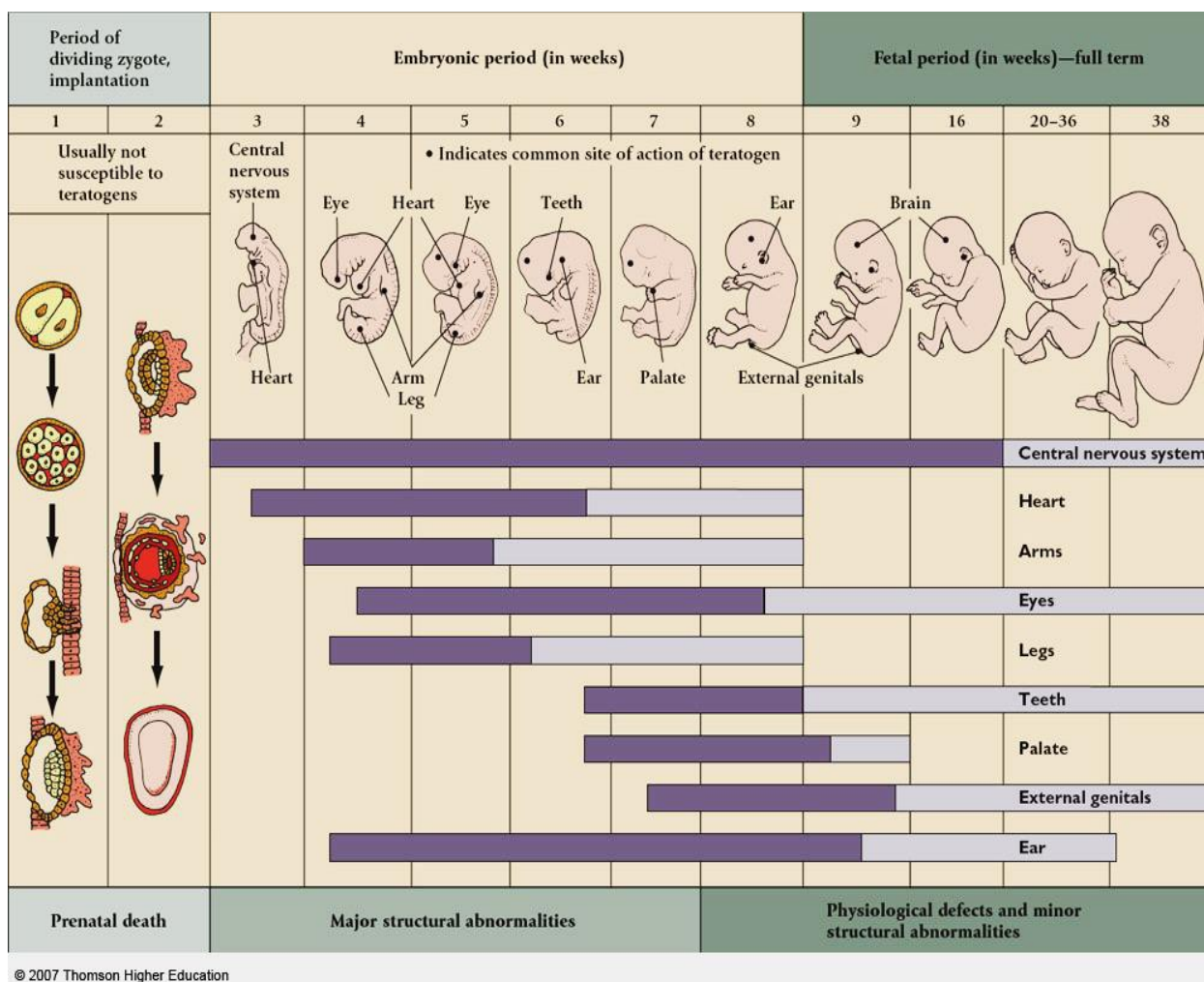
289 O'Day, D. H. Early development I: Cleavage. *Human development* [interaktyvus]. Toronto, 2000 [žiūrėta 2014-12-11]. <<http://www.utm.utoronto.ca/~w3bio380/pdf/OLD-PDF/2006%20Fall%20and%20Older/lecture10.pdf>>.

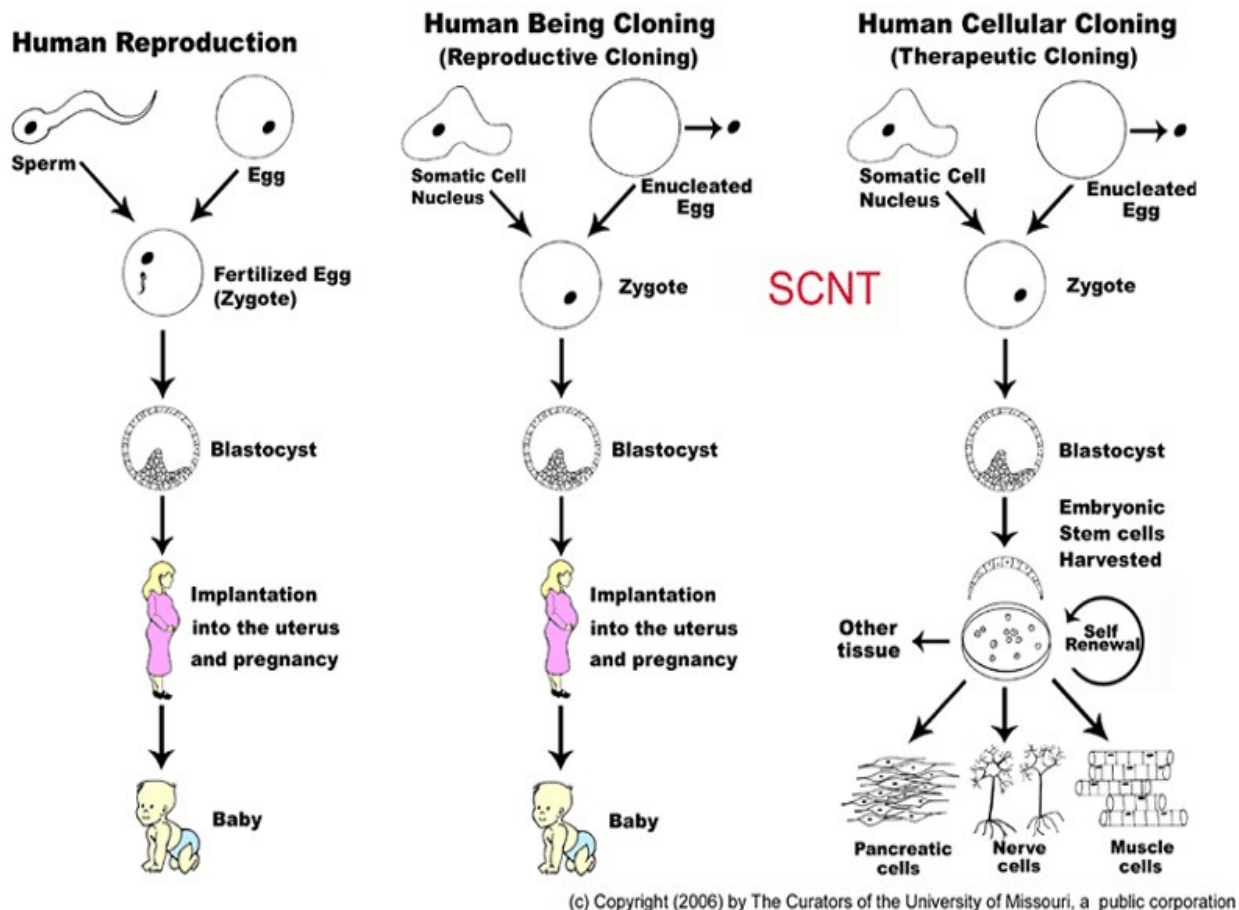
290 Nuo apvaisinimo pradžios per vidutiniškai 38 savaites, vienaląstė zigota išauga į pasiruošusį gimti vaisių, sudarytą iš 200 milijardų ląstelių. Šios 38 savaitės yra dalijamos į tris fazes. **Pirmoji fazė** – gemalo periodas (arba kartais zigotos periodu), kuris trunka nuo apvaisinimo iki implantacijos, t.y. iki gemalo prisitvirtinimo prie gimdos sienelės. Šios fazės trukmė yra apie 14 dienų;

Antroji fazė – embriono periodas, (nuo 3-ios savaitės pradžios iki 8-os savaitės pabaigos). Formuojasi visi pagrindiniai organai, pradeda plakti širdis;

Trečioji fazė – vaisiaus periodas (nuo 9 sav. pradžios iki gimimo). Visi pagrindiniai organai pradeda funkcionuoti ir intensyviai augti.

(Cituota iš: Žukauskienė, R. Prenatalinė raida. *Paskaitų medžiaga* [interaktyvus]. Vilnius, 2008 [žiūrėta 2014-12-11]. <<http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/PRENATALIN%C4%96-RAIDA-skaidres3.pdf>>).

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

20 - -

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė) _____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

” _____
_____ “.

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)